Giuseppe Barzaghi

Compendiu de istoria filosofiei

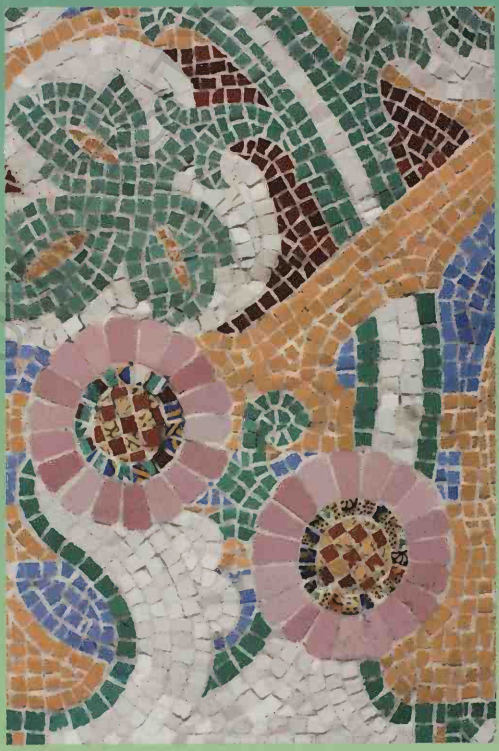

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

II 78.351

Editura ARCB

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IAŞI
II 78 351

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

GIUSEPPE BARZAGHI

593030

COMPENDIU DE ISTORIA FILOSOFIEI

Traducere din limba italiană de
Victor-Emilian Dumitrescu

496071
BCU IASI

ALE

Editura
ARCB
2010

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Titlul original: *Compendio di storia della filosofia*
© 2006 Edizioni Studio Domenicano
Via dell'Osservanza 72 – 40 136 Bologna - Italia
www.esd-domenicani.it

Lector: Tarciziu Şerban
Redactor: Liana Gehl
Tehnoredactare: Victor-Emilian Dumitrescu
Coperta: Iulia Cojocariu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BARZAGHI, GIUSEPPE
Compendiu de istorie a filosofiei / Giuseppe Barzaghi ; trad. : Victor Emilian Dumitrescu. - Bucureşti : Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice, 2011
ISBN 978-973-1891-36-1

I. Dumitrescu, Victor-Emilian (trad.)

14(075.8)

2010 Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Bucureşti
Str. G-ral Berthelot 19, sector 1 Bucureşti
Tel. 021-201 54 11
Fax 021-201 54 81
editura.arcb@gmail.com
www.arcb.ro

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

40 CT. 2012

TABLĂ DE MATERII

Introducere - 9
Tablou teoretic general al istoriei filosofiei - 10

ISTORIA FILOSOFIEI ANTICE

Şcoala din Milet şi Heraclit (sec. VI î.d.Cr.) - 13
Pitagorismul (sec. VI î.d.Cr.) - 15
Xenofan şi eleaţii (sec. VI î.d.Cr.) - 17
Pluraliştii (sec. V î.d.Cr.) - 20
Empedocle din Agrigento - 21
Anaxagora din Clazomenai - 21
Atomiştii: Leucip şi Democrit - 22
Fiziciştii eclectici (sec. V î.d.Cr.) - 22
Sofiştii (sec. V î.d.Cr.) - 23
Protagoras din Abdera - 23
Gorgias din Leontini - 24
Prodicos din Chios - 24
Hippias şi Antiphon - 25
Eriştii („certăreţii") - 25
Sofiştii politici 26
Socrate (470-399 î.d.Cr.) - 26
Cercul socraticilor minori (sec. V-IV î.d.Cr.) - 28
Antistene din Atena - 29
Aristip din Cirene - 29

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Fedon din Elis - 30
Euclid din Megara - 30
Platon (427-347 î.d.Cr.) - 31
Metafizica - 32
Cosmologia - 34
Gnoseologia şi dialectica - 34
Etica şi religia - 36
Politica - 38
Aristotel (384-322 î.d.Cr.) - 41
Ştiinţele teoretice - 41
Ştiinţele practice - 46
Ştiinţele poietice - 49
Academia şi Liceul - 52
Dezvoltarea şi decadenţa şcolilor socratice minore - 53
Epicur (341-270 î.d.Cr.) şi «Grădina» - 54
Stoicismul - 55
Scepticismul - 58
Platonismul mijlociu - 59
Neoplatonismul - 60
Plotin (205-270 d.Cr.) - 60
Porfir (233-305 d.Cr.) - 63
Proclos (412-485 d.Cr.) - 64

ISTORIA FILOSOFIEI MEDIEVALE

Caracteristici ale filosofiei în raport cu Revelaţia divină - 65
Severinus Boethius (470-520) - 66
Ioan Scotus Eriugena (810-877 circa) - 67
Dialectici şi antidialectici - 70

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Şcoala din Chartres - 72
Mistica speculativă. Şcoala Victoriană - 72
Hugo din Saint Victor (circa 1096-1141) 72
Richard din Saint Victor (m. 1173) - 73
Mistica afectivă - 73
Sf. Bernard de Clairvaux (1091-1153) - 73
Disputa cu privire la universalii - 74
Filosofia arabă şi ebraică - 75
Avicenna – Ibn Sina (980-1037) - 75
Averroes – Ibn Rushd (1126-1198) - 76
Moise Maimonide (1135-1204) - 76
Toma din Aquino (1225-1274) - 76
Metafizica - 79
Antropologia - 80
Etica - 81
Bonaventura din Bagnoregio (1221-1274) - 81
Ioan Duns Scotus (1266-1308) - 82
William de Ockham (1300-1350) - 83
Maestrul Eckhart (1260-1327) - 84

ISTORIA FILOSOFIEI MODERNE

Umanismul şi Renaşterea (1400-1500) - 86
Platonismul şi aristotelismul - 88
Nicolaus Cusanus (1401-1464) - 89
Bernardino Telesio (1509-1588) - 90
Giordano Bruno (1548-1600) - 90
Tommaso Campanella (1568-1639) - 91
Revoluţia ştiinţifică - 92

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Francis Bacon (1461-1526) - 92
Nicolaus Copernic (1473-1543) - 93
Galileo Galilei (1564-1642) - 93
René Descartes (1596-1650) - 94
Reacții la cartezianism - 97
Nicolas Malebranche (1638-1715) - 98
Baruch Spinoza (1632-1677) - 99
Thomas Hobbes (1588-1679) - 101
John Locke (1632-1704) - 101
Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646-1716) - 102
Gian Battista Vico (1668-1744) - 106
George Berkeley (1685-1753) - 107
David Hume (1711-1776) - 108
Iluminismul - 110
Immanuel Kant (1724-1804) - 111
Critica Rațiunii Pure - 112
Critica Rațiunii Practice - 116
Critica Judecății - 117
Romantismul (secolele XVIII-XIX) - 118
Johann G. Fichte (1762-1814) - 119
Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775-1854) - 120
Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) - 124
Friedrich Herbart (1776-1841) - 130

ISTORIA FILOSOFIEI CONTEMPORANE

Arthur Schopenhauer (1788-1860) - 131
Filosofia secolului al XIX-lea în Italia - 139
Filosofia secolului al XIX-lea în Franța - 143

BCU IAȘI - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

August Comte (1798-1857) - 144
Pozitivismul - 145
Dreapta şi stânga hegeliană - 148
Ludovic Feuerbach (1804-1872) - 148
Max Stirner (1806-1856) - 149
Karl Marx (1818-1883) - 149
Soeren Kierkegaard (1813-1855) - 152
Friedrich Nietzsche (1844-1900) - 153
Henri Bergson (1859-1941) - 155
Neoidealismul - 156
Angloamerican - 156
Francis Bradley (1846-1924) - 156
Josias Royce (1855-1916) - 156
Italian - 157
Benedetto Croce (1866-1952) - 157
Giovanni Gentile (1875-1944) - 157
Istorismul - 159
Wilhelm Dilthey (1833-1911) - 159
Osvald Arnold Spengler (1880-1936) - 160
Max Weber (1864-1920) - 160
Pragmatismul - 161
Charles Peirce (1839-1914) - 161
William James (1842-1910) - 161
John Dewey (1859-1952) - 162
Edmond Husserl (1859-1938) - 162
Alexis Meinong (1853-1920) - 163
Max Scheler (1874-1928) - 164
Nicolas Hartmann (1882-1950) - 164
Neopozitivismul - 164

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Ernest Mach (1838-1916) - 164
Gottlob Frege (1848-1925) - 165
Ludwig Wittgenstein (1889-1951) - 165
Bertrand Russel (1872-1970) - 166
«Cercul din Viena» (1929) şi dezvoltările succesive - 167
Existențialismul - 169
Karl Jaspers (1883-1969) - 169
Martin Heidegger (1889-1976) - 170
Jean-Paul Sartre (1905-1980) - 172
Renaşterea metafizicii - 173
Étienne Gilson (1884-1978) - 173
Jacques Maritain (1882-1973) – 173
Cornelio Fabro - 174
Gustavo Bontadini (1903-1990) - 174
Emanuele Severino (n. 1929) - 175
Indice de nume - 179

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Labia doctoris sunt favus distillans, quando brevibus et paucis verbis multa et magna insinuant.[1]

Toma din Aquino

Introducere

Acest *Compendiu de istoria filosofiei* îşi proune să prezinte în mod sintetic, dar esenţial, atât opera fiecărui autor în parte, cât şi întregul itinerar istoric al gândirii filosofice, totul sub forma unei structurări teoretice de bază.

Lucrarea oferă astfel un instrument practic de încadrare esenţială a reflecţiei fiecărui gânditor, precum şi a conexiunilor teoretice care întrepătrund diferitele sisteme filosofice expuse în compendiu.

Obiectivul este acela de a ajuta studentul să-şi însuşească o privire sinoptică a filosofării în istorie şi de a-l însoţi în munca de învăţare.

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI

[1] „Buzele filosofilor sunt ca un fagure din care picură miere, atunci când în cuvinte puţine şi simple spun lucruri multe şi mari" (lb. lat.).

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Tablou teoretic general al istoriei filosofiei

Istoria filosofiei se articulează speculativ în trei acte dialectice, în virtutea cărora perioada contemporană ar marca *posibilitatea* unei reîntoarceri critice pozitive la valoarea metafizică a reflecției clasico-medievale prin dizolvarea antitezei gnoseologico-antimetafizice a modernității.

Teză: *Perioada clasico-medievală*

Presupusă fiind identitatea intenţională între *a gândi* şi *a fi*, perioada clasico-medievală se axează pe soluționarea *problemei ontologice* cu privire la *unu*, *multiplicitate*, *devenire*, în două momente:

1) *Momentul premetafizic* sau al metafizicii implicite: spiritul uman, religios prin natura sa, încearcă să dea problemei o explicație în termeni imaginativi, prin *mit* şi *poezie*.

2) *Momentul metafizic explicit*: spiritul uman, religios prin natura sa, se orientează către soluționări *raționale* ale problemei:

- *intuind* necesitatea existenței unui principiu-fundament (*arché*) al tuturor lucrurilor (Milet).

- *constatând empiric* aspectul dinamic şi multiplicitar al ființei (Heraclit).

- *afirmând logic* aspectul static şi unitar al ființei (eleații).

- *postulând* dimensiunea dublă a realității: una empirică, imanentă şi tranzitorie; cealaltă meta-empirică, transcendentă şi imutabilă (Platon).

- *argumentând* transcendența fundamentului realității experimentate prin intermediul principiului cauzalității (Aristotel) sau a noțiunii de creație (filosofii creştini).

Antiteză: *Perioada modern-contemporană*

Presupusă fiind alteritatea absolută dintre *a gândi* şi *a fi*, se procedează la demontarea *critică* a cunoaşterii metafizice, gândirea concentrându-se pe problema *gnoseologică*: e vorba de un ciclu care se autorezolvă, prin dizolvarea presupunerii iniţiale, în trei momente:

1) *Momentul incoativ*:

a) *indirect*: ca reflex al analizării de sine a metodei noii ştiinţe fizico-matematice: de la *calitate* la *cantitate*, deoarece «Relevarea esenţei e ceva zadarnic» (G. Galilei).

b) *direct*: cu privire la însăşi teoria filosofică a cunoaşterii. Pornind de la Descartes, subiectul (*cogito*) la început este închis în sine şi doar în mod mediat deschis realităţii: *ceea ce se cunoaşte* imediat nu este fiinţa, ci *ideea*; recuperarea fiinţei se produce în mod mediat prin intermediul ideii de Dumnezeu (metafizica raţionalistă, ontologism, ocazionalism). Dar e o cale fără ieşire!

2) *Momentul tematic*: cu Kant, *dualismul gnoseologic* este teoretizat prin analizarea critică, precludentă, a «punţii» teologice (ideea de Dumnezeu) ca acces la realitate. Noi accedem doar la cunoaşterea *fenomenului* şi nu a *lucrului în sine*, deoarece condiţiile de posibilitate ale experienţei sunt aceleaşi cu cele ale posibilităţii obiectelor experienţei. Deci problematica metafizică devine *problematică critică*: unitatea fundamentală este dată de acţiunea sintetizatoare a subiectului asupra materialului *multiplicitar şi în devenire* al *intuiţiilor empirice*; metafizica nu are valoare ştiinţifică deoarece consideră că trece dincolo de sfera *experienţei posibile*.

3) *Momentul rezolutiv*, din două perspective:

a) *Cu privire la eliminarea lucrului în sine*: nu se poate trece dincolo de gândirea fenomenului: *lucrul în sine*, fiind de

neatins, nu este un dat şi nici nu poate fi dedus, căci a-l gândi ca fiind *extern* gândirii este contradictoriu (= gândit şi negândit în acelaşi timp!).

- Argumentare: (minora) Gândul este gândirea fenomenului producându-l; (majora) fenomenul este fiinţa însăşi; (concluzia) gândul e gândirea fiinţei producând-o (Idealism).

- N.B. Recuperarea *identităţii dintre gândire şi fiinţă* nu se realizează pe baza *intenţionalităţii*, ci a *identităţii fizice*!

b) *Cu privire la recuperarea intenţionalităţii*: *cauzalitatea productivă* a gândirii faţă de fiinţă *nu constă, şi nici nu e demonstrabilă.*

- Ceea ce constă e *prezenţa eidetică* a fiinţei ca fiind distinctă de actul gândirii (= intenţionalitatea în fenomenologie).

- Ceea ce constă e *prezenţa existenţială* a fiinţei ca *a-fi-în-lume* pe baza unităţii trăirii existenţiale (= intenţionalitatea în existenţialism).

Sinteză

Revenirea la metafizica clasico-medievală (teză), recunoscându-i valoarea de poziţie neschimbabilă, prin autonegarea negaţiei sale (antiteză), în două momente:

1) *Momentul premetafizic*: intenţionalitatea fiinţei în existenţialism se opreşte la capacitatea de evocare a limbajului poetico-metaforic. Însă intenţionalitatea, ca atare, nu poate fi limitată doar la un singur aspect al fiinţei (trăirea existenţială); ea este orientată de drept şi de fapt către totalitatea fiinţei, până la punctul de a-i tematiza subiectul: fiinţa ca fiinţă.

2) *Momentul metafizic explicit*: reconstituită fiind baza gnoseologică, se redeschide posibilitatea teoretizării metafizice.

ISTORIA FILOSOFIEI ANTICE

Şcoala din Milet şi Heraclit (sec. VI î.d.Cr.)

1. Primul pas al gândirii filosofice, ca trecere la interpretarea raţională a realităţii, are două nivele problematice:

a. **cosmologic** (explicit), care constă în:
- căutarea Principiului-Fundament (*Archè-Physis*), *de la* care provin, *în* care constau şi *la* care se reîntorc toate lucrurile;
- identificarea acestui Principiu cu un element al realităţii;
- caracterizarea teologică a acestui Principiu (*to theion*).

b. **antropologic** (implicit); constă în afirmarea nemuririi:
- impersonale: drept consecinţă teoretică a perspectivei cosmologice: pentru că Principiul divin etern, care este în noi şi ne dă viaţă, şi rămâne şi după moartea noastră;
- personale: ca influenţă, nejustificată raţional, a credinţei orfice: prin conceptul de răsplată.

2. **Thales** e iniţiatorul filosofiei *Physis* şi afirmă la nivelul:

a. cosmologic:
- Principiul realităţii e Apa, pentru că hrana tuturor lucrurilor e umedă şi seminţele tuturor lucrurilor au o natură umedă;
- «totul este plin de Zei» deoarece Principiul este divin şi este substanţa tuturor lucrurilor.

b. antropologic: sufletul, adică principiul vital al fiecărui lucru, fiind divinul în noi, este nemuritor.

3. **Anaximandru** afirmă la nivelul:

a. cosmologic:
- *Archè*, Principiul, e *Apeiron* = nelimitat spaţial şi nedeterminat calitativ, pentru că numai infinitul (şi nu un element al

realității) poate fi conceput ca principiu negenerat şi generant, cuprinzător (*periéchein*) şi ordonator (*chybernan*);

- de la *Apeiron* lucrurile se generează printr-o separare a contrariilor (cald-frig) din cauza unei vinovății originare (o nedreptate), datorită căreia toate situațiile lumeşti, în care se consumă conflictul polemic al rivalităților reciproce dintre contrarii, sunt de interpretat ca ispăşire a acelei nedreptăți (= exercitarea limitei);

- *Apeiron* este divinul care pătrunde toate lucrurile.

b. Antropologic: nimic. Cu toate acestea putem releva o componentă religioasă puternică care traversează viziunea cosmologică însăşi, evidențiind paralelismul tematic cu orfismul în ceea ce priveşte geneza lumii şi chiar istoria lumii interpretată în termeni de nedreptate şi vină de ispăşit.

4. **Anaximene** afirmă la nivelul:

a. cosmologic:

- *Archè* e Aerul fără sfârşit, sinteză între planul lui Thales din Milet (*Archè* = element) şi cel al lui Anaximandru (*Archè* = infinit), pentru că se prestează mai bine variațiilor care stau la originea lucrurilor;

- de la Aerul infinit lucrurile derivă prin intermediul proceselor de *condensare* (de unde apa şi pământul) şi de *rarefiere* (de unde focul);

b. antropologic: nimic; cu toate acestea e important de subliniat faptul că Anaximene dă coerență discuției cu privire la Fiziologie dezvoltată de Şcoala din Milet, argumentând modalitățile fizice ale generării lucrurilor de la Principiu (condensare-rarefiere), depăşind baza pur intuitivă şi extrateoretică a predecesorilor.

5. **Heraclit din Efes** (numit Obscurul, datorită stilului său complex), la nivelul:

a. cosmologic, pune problema celor două nivele de lectură a realității, cel logic și cel fizic:

- nivelul logic (chiar dacă nu în mod propriu-zis), în virtutea căruia mobilitatea veșnică a tuturor lucrurilor (*panta rei*) este de nedepășit. Devenirea nu este numai o simplă curgere neîntreruptă, ci este mai ales armonie și sinteză a contrariilor: opozițiile se semnifică reciproc (nu am putea ști ce este dreptatea dacă nu ar exista nedreptatea). Prin urmare, războiul este mama tuturor lucrurilor și, în același timp, este principiul reconcilierii lor, adică pacea (Hegel *ante litteram*).

- nivelul fizic, în virtutea căruia, conform filosofiei *Physis*, principiul lucrurilor se identifică cu *Focul*, pentru că acesta exprimă în mod paradigmatic, în natură, ideea de mobilitate în care contrariile se reconciliază: el este «nevoie» (distruge) și «sațietate» (d ă viață). Focul este Dumnezeu: e dotat cu inteligență (*logos*) și reprezintă regula sau legea ce guvernează toate lucrurile.

b. Antropologic: afirmă, în mod *coerent* cu sistemul fizic, că sufletul omului este focul; dar în mod *inconciliabil* cu sistemul fizic afirmă că sufletul omenesc are un *logos* profund, care-l situează dincolo de lumea fizică, și este nemuritor (nemurire personală). Această neconcordanță este totuși justificabilă din punct de vedere extrateoretic, datorită componentei orfice a gândirii religioase a lui Heraclit.

Pitagorismul (sec. VI î.d.Cr.)

1. Odată cu pitagorismul, devine evident mai explicită, în filosofia de la origini, coaliția dintre momentul teoretic și cel al credinței, printr-o viziune în ansamblu sapiențială și religioasă a realității.

2. Ca *școală* filosofică, pitagorismul s-a născut ca un adevărat *stil de viață* sau Ordin monahal.

- Pitagora, fondatorul, era considerat un *numen* (geniu de natură divină – *n.r.*) şi venerat ca atare; nu a scris nimic.

- Philolaos, contemporan cu Socrate, a fost primul care a răspândit doctrinele şcolii. În sine, învățătura pitagoreică era de tip *ezoteric*.

3. Ca *gândire*:

a. cosmologică: pitagoreicii susțineau o concepție *matematizantă* a realității.

- *Principiul* lucrurilor este *numărul* şi elementele sale, pentru că ciclurile cosmice şi însăşi dezvoltarea vieții sunt guvernate de legi care pot fi exprimate numeric.

- *Numărul* este înțeles în mod arhaic ca fiind geometric vizualizabil: un ansamblu de puncte dispuse în mod geometric, şi în care 1 (unul) este punctul; 2 este linia; 3 este suprafața; 4 este solidul; cubul este pământul; piramida este focul; octaedrul este aerul; icosaedrul este apa (pe baza unei extensii analogice).

- *Numărul* e constituit la rândul său din două elemente fundamentale: *nelimitatul* sau neterminatul şi *limitatul* sau terminatul, astfel încât în cazul numărului *par* predomină aspectul nelimitat (de ex.: 4 = ∷), în timp ce numărul *impar* este dominat de aspectul limitat (de ex.: 5 = ∷·).

- *Numărul* este acela care țese armonios, adică în mod proporționat, stofa lumii, care este *kosmos* (= ordine).

b: Antropologică: pitagoreicii propun tezele lor atât pe planul teoretic, cât şi pe cel practic.

- Pe planul teoretic, *ca o consecință* a principiilor cosmologice, susțin că *sufletul* e *armonia* elementelor corporale. În schimb, în mod *inconciliabil* cu premisele cosmologice, dar în concordanță cu credința orfică, susțin doctrina *metempsihozei*: sufletul este *divin* şi *nemuritor*; el a *căzut* într-un trup din cauza unei vini originare; este *destinat* purificării prin intermediul ciclului *reîncarnărilor*.

BCU CLUJ / UNIVERSITY LIBRARY

N.B. Totuşi, în această încrengătură de doctrine orfice, Apollo, zeul raţiunii şi al ştiinţei îi ia locul lui Dionis, zeul orgiei entuziaste.

- Plan practic, în care ştiinţa şi credinţa sunt amestecate în mod mistic. Viaţa pitagoreică este o *purificare* a sufletului prin *ştiinţă*. El contemplă practici de purificare ale *trupului* prin asceză şi abstinenţă, şi ale *sufletului* prin diferite stadii: *muzica* (= prima cale a interpretării matematice a realităţii), *ascultarea în tăcere* a învăţăturii maestrului (principiu de autoritate: *ipse dixit*), *studierea* lumii.

N.B. Şi pe această latură, celebrarea orgiastică a «misterului» (orfism) este înlocuită cu celebrarea speculativă a studiului şi a învăţăturii.

Xenofan şi eleaţii (sec. VI î.d.Cr.)

1. Cu Xenofan din Colofon şi Parmenide din Eleea, reflecţia filosofică devine riguroasă din punct de vedere teoretic, atât în domeniul teologic, cât şi în cel mai specific ontologic. Zenon din Eleea şi Melissos din Samos îşi iau unul sarcina apărării indirecte iar celălalt al organizării sistematice a tezelor lui Parmenide.

2. **Xenofan** dezvoltă exhaustiv critica viziunii mitologice în domeniul teologiei, prin două mişcări:

a. *Pars **destruens***: denunţă antropomorfismul ridicol al religiei olimpice, pentru că Dumnezeu nici nu se naşte, nici nu piere, şi nici nu se mişcă dintr-un loc în altul. Omul îl creează pe Dumnezeu după chipul şi asemănarea sa (Feuerbach *ante litteram*).

b. *Pars **construens***:

- Îl identifică pe Dumnezeu cu Kosmosul, afirmând unicitatea absolută a *Zeului-Kosmos*, dar într-un sens care nu e nici materialist, nici fantastic (aceste categorii aparţin unui stadiu ulterior de maturizare filozofică).

- Nu exclude un politeism (pluralitate de zei) nemitic, propunând drept principiu al lucrurilor Pământul, dar nu şi principiu al Kosmosului (negenerat).

- Propune idei morale înalte (mai bine Înţelepciune decât putere fizică), chiar dacă nu le întemeiază filosofic pe o antropologie clară.

3. **Eleatismul**: în trei momente:

a. Poziţionarea Tezei = **Parmenide**: se dau *trei căi* posibile ale cunoaşterii:

- calea *adevărului absolut*. Este aceea a *fiinţei: fiinţa este şi nefiinţa nu este; şi nu poate fi gândită şi nici rostită.*

De aceea, fiinţa este:

A) *negenerată şi nedegradabilă*, căci din nefiinţă nu provine nimic întrucât nu este, iar din fiinţă nu provine nimic întrucât deja este;

B) *imutabilă şi închisă în necesitatea* limitei (Sfera), pentru că numai nefiinţa este defectuoasă;

C) *egală* cu sine şi *indivizibilă*, căci numai nefiinţa (care nu este) se poate divide.

- calea *erorii*: este aceea a *nefiinţei*, pe care simţurile o atestă prin experienţa devenirii;

- calea *opiniei plauzibile*: este aceea care recunoaşte două forme supreme de realitate: *ziua* şi *noaptea*; dar e o cale ce poate conduce la neadevăr dacă, ulterior, nu se recunoaşte că ambele forme sunt fiinţă. Deci, orice trăsătură diferenţială se rezolvă prin identitatea absolută a fiinţei cu sine.

b. Apărarea indirectă a Tezei parmenidiene = **Zenon**: dă naştere respingerii dialectice, sub forma reducţiei la absurd a tezei contradictorii (Antiteză), ce va avea o mare influenţă asupra sofisticii, asupra metodei socratice şi chiar mai departe.

- argumentări *împotrivă mişcării*:

A) Argumentul «dihotomiei»: mişcarea nu există, pentru că e absurd ca obiectul în mişcare să parcurgă într-un timp finit segmente infinite; orice distanţă este divizibilă la infinit: jumătatea jumătăţii, jumătatea jumătăţii jumătăţii etc.

B) Argumentul lui «Ahile»: mişcarea nu există, pentru că cel mai rapid (Ahile) nu poate să-l ajungă pe cel mai lent (broasca ţestoasă). El trebuie să ajungă mai întâi în locul de unde broasca ţestoasă a plecat. În acest timp, broasca ţestoasă va căpăta un avans. Ahile va trebui s-o ajungă din urmă, dar în acest timp broasca ţestoasă va profita şi va face un nou mic drum. El se va apropia tot timpul de ea, dar fără s-o ajungă vreodată... şi tot aşa la infinit.

C) Argumentul «săgeţii»: mişcarea nu există, pentru că săgeata în zbor ocupă un spaţiu identic (imobil) în fiecare clipă în care este împărţit timpul parcurgerii sale; la fel şi totalitatea lor. Săgeata care zboară este în repaos. Fiindcă fiecare lucru este în repaus când ocupă un spaţiu egal cu el însuşi, şi dacă ceea ce zboară ocupă întotdeauna, în orice moment, un spaţiu egal cu el însuşi, atunci nu se poate mişca.

D) Argumentul «stadionului»: bazat pe relativitatea vitezei.

- argumentări *împotriva multiplicităţii*: este imposibil să existe *unităţi multiple* pentru că:

A) fiecare unitatea ar trebui să fie în acelaşi timp *infinit de mică* (= să nu aibă masă sau densitate, altfel ar divizibilă şi, deci, nu ar mai fi una: deci este un nimic) şi *infinit de mare* (= ceva dotat până şi cu cea mai mică mărime e divizibil la infinit, de aceea unitatea ar trebui să fie infinit în mărime, alcătuit din părţi infinite);

B) ar trebui să fie în acelaşi timp şi *limitate ca număr* (= atâtea câte sunt) şi *infinite ca număr* (între una şi alta vor exista alte fiinţe şi tot aşa până la infinit);

C) ar trebui să existe *spaţiul* drept posibilitate a lor; dar dacă ar exista spaţiul, acesta ar trebui să se afle în ceva, adică într-un spaţiu şi astfel ar rezulta spaţiul unui spaţiu la infinit.

c) Organizarea sistematică a eleatismului = **Melissos**: ființa

- *este și a fost întotdeauna și va fi întotdeauna*, pentru că generarea ar implica neființa;

- este *infinită*, pentru că nefiind generată și degradabilă, nu are nici început și nici sfârșit. (N.B. Parmenide declara ființa ca fiind finită!);

- este *una*, pentru că două infinituri s-ar limita reciproc și, deci, nu ar mai fi infinituri;

- este *imobilă*, deoarece nu există goluri în care să se deplaseze;

- este *incorporală*, pentru că dacă ar avea densitate, ar avea și părți.

Protocolul fenomenologic (experiența sensibilă) trebuie negat pentru că este în contradicție cu protocolul logic al ființei una-imutabile. Multiplicitatea ar fi admisibilă doar dacă s-ar respecta exigența ființei-una.

N.B. Concluzia lui Melissos deschide calea pluraliștilor, care vor admite un multiplu în care exigența ființei-una este respectată.

Depășirea logicismului eleatic se face doar pe baza experienței, recunoscută ca fiind unica bază solidă și singurul rezervor al oricărui conținut enunțabil:

«Dacă ne bazăm doar pe raționament, se pare că trebuie să ajungem la astfel de concluzii (cele ale eleaților); dar dacă observăm faptele, astfel de opinii par vecine cu nebunia» (Aristotel, *Despre generare și corupere*, I, 8, 325 a 15-20).

Pluraliștii (sec. V î.d.Cr.)

Pluraliștii (Empedocle, Anaxagora, Leucip, Democrit) încearcă o primă împăcare între principiile eleatice și experiența multiplicității devenirii, atribuind acesteia proprietatea parmenideo-melisoniană a ființei. Cu toate acestea, ei rămân împotmoliți într-o mentalitate fizică arhaică, nereușind să dea o

soluție plauzibilă aporiilor de fond, mai ales în domeniul antropologic.

Empedocle din Agrigento

1. **Cosmologia**: lumea rezultă din:

a. *patru elemente* («rădăcini ale lucrurilor») *originare* și *calitativ imutabile*, care *se amestecă* sau *se separă* între ele: *Apa, Aerul, Focul, Pământul* (optica eleatică + fiziciștii anteriori).

b. *două principii* sau forțe cosmice și divine, *Iubirea* și *Ura*, care sunt cauze eficiente ale mișcării de amestecare (Iubirea) și de separare (Ura), într-un proces de alternare ciclică (optica lui Heraclit) și care conduc ori la perfecțiunea și *unitatea* absolută a *Sferei* (Iubirea), ori la *distincție* și separare (Ură) prin nașterea intermediară a lumii și a lucrurilor individuale.

2. **Antropologia**:

a. în mod consecvent cu teoria fizică, Empedocle susține:

- *constituția fizică* a *sufletului* însuși pe baza celor patru elemente;

- *asemănarea fizică* ca bază a *cunoașterii*, conform principiului gnoseologic prin care «asemănătorul cunoaște pe asemănător»: apa cunoaște apa, focul cunoaște focul etc.

b. în mod neconsecvent și aporetic față de teoriile fizice, Empedocle susține *nemurirea* sufletului omenesc, care ar fi un *demon decăzut* în trup din cauza unei vinovății originare și destinat ciclului reîncarnărilor purificatoare (orfism).

Anaxagora din Clazomenai

Lumea se constituie pe baza:

a. *semințelor infinite* (*spermata*) originare, calitativ *inalterabile* (*Homoiomerie*) și *diferențiate*, la început *amestecate*

(optică virtual eleatică = calitatea şi cantitatea fiinţei nu suferă schimbare: nimic nu se naşte din nimic);

b. *unei Inteligenţe* (*Nous*) nelimitate şi *neamestecate* cu lucrurile, care este cauza mişcării de generare a totalităţii lucrurilor şi care face *ordine* în cadrul amestecului originar (optică ce depăşeşte doar în mod intuitiv planul heraclitian şi fizicist).

c. «Totul e în tot şi fiecare lucru în fiecare lucru».

Atomiştii: Leucip şi Democrit

1. **Cosmologia**: Lumea se constituie pe baza:

a. atomilor multipli = originarul calitativ indiferenţiat, iar cantitativ geometric diferit, vizibil doar cu intelectul ca o pură formă geometrică (optică virtual eleatică), într-o continuă *mişcare haotică* pre-cosmică, de ex.: firul de praf din atmosferă (optică virtual heraclitiană).

b. *unei mişcări în vârtej* datorate prezenţei *golului*, în care atomii cu forme asemănătoare se grupează dând naştere lucrurilor *diferenţiate calitativ*. Mişcare are loc pe baza unei necesităţi mecanice absolute (optica heraclitiană este depăşită prin intuirea unui raport cauzal necesar).

2. **Antropologia**:

a. din punct de vedere *psihologic*: sufletul omenesc este constituit din atomi egali celor din trup;

b. din punct de vedere *gnoseologic*: efluviile de atomi care intră în contact cu simţurile dau naştere cunoaşterii;

c. din punct de vedere *moral*: bunurile sufletului sunt superioare celor ale trupului.

Fiziciştii eclectici (sec. V î.d.Cr.)

Odată cu fiziciştii eclectici are loc o revenire la «monismul» fiziciştilor pre-eleatici şi pre-pluralişti, fără rigoare teoretică. Diogenes din Apolonia şi Archelaus din Atena (maestrul lui Socrate), identifică principiul realităţii cu Aerul infinit

(Anaximene), caracterizându-l drept inteligență (Anaxagora). Concepția cosmologică ce rezultă de aici este fundamental teleologică.

Sofiștii (sec. V î.d.Cr.)

Mișcarea sofistă (gânditori care învățau o înțelepciune «aparentă» în scop de câștig) se naște drept *contestație critică* a aporiilor filosofiei numite *Physis* și ca o *cultură umanistă*: reflecția ei are în centru omenescul. Ea se caracterizează printr-o metodologie *empirico-inductivă* (opusă deductivismului fiziciștilor) și printr-o finalitate practico-pedagogică (învățarea și dobândirea virtuții - *aretè*). Se dezvoltă în trei faze:

a. Marii maeștrii păzitori ai moralei: Protagoras, Gorgias, Prodicos din Chios, Hippias și Antiphon.

b. Maeștrii disputei dialogice amorale (cf. Platon, dialogul *Eutidemo*).

c. Sofiștii politici teoreticieni ai imoralismului: Critias, Thrasymacos, Callicles.

Protagoras din Abdera

1. Pe planul teoretic: *relativism absolut* pe baza:

a. principiului: «Omul e măsura tuturor lucrurilor» = individul singur e criteriul de adevăr; nu există adevăruri absolute;

b. aplicarea metodei *antilogiilor* = în privința oricărui subiect se pot deduce rațiuni contrare care se anulează reciproc; prin urmare, virtutea (*aretè*) constă în a ști să faci dintr-un discurs, care situațional se prezintă slab, un discurs cât mai puternic, indiferent de conținutul său.

2. Pe planul practico-moral:

a. în consecința poziției teoretice: nu există valori morale absolute; de aceea, discursul teologico-religios e lipsit de sens;

b. aporetic și în neconcordanță cu premisele: valoarea absolută a binelui util.

Gorgias din Leontini

1. Pe planul teoretic: un precis nihilism pe baza opticii eleatice răsturnată negativ.

a. Enunțare:

- *ființa nu există* (= nu există nimic), pentru că proprietățile intrinsece ale ființei, determinate de gânditorii precedenți, se exclud reciproc: la unii ființa este imobilă (eleatismul), la ceilalți e multiplă și în devenire (heraclitismul și pluraliștii);

- *dar dacă ar exista nu ar putea fi cunoscută*, deoarece gândirea este gândirea neființei și nu a ființei, căci dacă ceea ce e gândit nu există, ființa nu e gândită (de ex.: pot gândi o himeră care nu există!);

- *și chiar dacă ar putea fi cunoscută, nu ar fi comunicabilă*, deoarece cuvintele nu pot exprima un conținut realmente diferit de ele (culori, sunete etc.), iar conținutul nu ar putea fi gândit în același mod de către subiecți diferiți, căci nu ar mai fi diferiți, ci un subiect identic.

b. Consecință: Cuvântul este lipsit de puterea de adevăr (e separat de ființă), însă e încărcat cu puterea *persuasivă* (mișcă simțămintele), având un scop practic de consiliere (= Retorica) sau un scop teoretico-estetic (= Poetica).

2. Pe planul practico-moral:

a. în mod consecvent: un relativism etic al situației (= norma variază în funcție de subiecți);

b. în mod neconsecvent și nejustificat, date fiind premisele teoretice: valoarea presupusă și indiscutabilă a moralei tradiționale.

Prodicos din Chios

1. Pe planul teoretic: consecința supremă a prăbușirii punții epistemologice: ființă-gândire-cuvânt. Prin urmare, obiectul studiului său e *sinonimica*, adică cercetarea lingvistică asupra

BCU "ASACHI" IAȘI UNIVERSITY LIBRARY

nuanțelor de sens ale diferitelor sinonime, în vederea unui discurs persuasiv.

2. Pe planul practico-moral: *utilitarismul* etic, dar nu de factură hedonistă, ci bazat pe un calcul rațional al plăcerilor și al utilității morale. Prin urmare, Prodicos susține identitatea dintre util și divin, întrucât oamenii consideră a fi zeu ceea ce e util vieții lor.

Hippias și Antiphon

1. Sunt reprezentanții sofisticii «naturaliste», sofistică ce nu se refugiază în limbaj, ci reevaluează «natura», opunând-o opiniilor arbitrare și instabile ale oamenilor.

2. **Hippias din Elis:**

a. întreaga sa pedagogie nu se întemeiază nici pe abilitatea «antilogistică» (Protagoras), nici pe cea «retorică» (Gorgias) și nici pe cea «sinonimică» (Prodicos), ci pe «*polimathia*» = enciclopedismul matematico-naturalist, ce se dobândește prin intermediul artei («mnemotehnica»): e vorba despre cunoaștere și despre faptul de a ști să faci multe lucruri.

b. pune în opoziție *Physis* și *Nomos*, deoarece *Natura* este principiul de uniune și de comuniune între oameni; *Legea* pozitivă, în schimb, este principiu de dezbinare și de discriminare între oameni.

3. **Antiphon** radicalizează opoziția dintre natură și legea pozitivă, deschizând indirect porțile imoralismului sofiștilor politicieni, deoarece invită să fie urmată «natura» (= adevărul se manifestă prin sensibilitate și spontaneitate) și încălcată «legea pozitivă» (= ruptura arbitrară a egalitarismului natural dintre oameni, dând naștere opiniei).

Eriștii („certăreții", *n.trad.*)

1. Eriștii (de la gr. *eris* = ceartă, *n.trad.*) sunt cei care duc până la consecințe extreme antilogismul protagoranian, pe baza

unei dialectici foarte artificiale (= sofisme) ce distruge însăşi argumentarea.

2. Ei ajung să nege chiar şi posibilitatea contradictoriului dialogic, contradictoriul fiind atunci când gândeşti şi vorbeşti în mod diferit despre acelaşi lucru; însă când gândeşti şi vorbeşti în mod diferit, în realitate, nu gândeşti şi nu vorbeşti despre acelaşi lucru, ci gândeşti şi vorbeşti despre lucruri diferite (de aceea nu e o contradicţie).

Sofiştii politici

1. Sofiştii politici duc la consecinţe extreme tezele sofisticii naturaliste, răsturnându-le: natura nu stă la baza egalitarismului, ci a discriminării dintre oameni.

a. Un om slab trebuie să fie supus şi doborât.

b. Un om puternic, superom, se pune mai presus de lege; el nu-şi reprimă, ci îşi laudă instinctele, spre al căror avantaj de instituie noţiunea de «drept». «Justiţia este avantajul celui mai puternic» (Thrasymacos).

2. Zeii sunt o invenţie a legislatorilor pentru a-i intimida pe cei mai puternici şi pentru a-i face să respecte legile (Critias).

Socrate (470-399 î.d.Cr.)

1. În continuarea contestărilor sofiste, Socrate propune o depăşire a filosofiei de tip *physis* în favoarea unei orientări *antropologice* a filosofării, bazată pe identificarea om = suflet = eu cugetător şi activ din punct de vedere moral. Finalitatea filosofiei lui este îngrijirea sufletului (Etica); metoda sa este dialogico-dialectică.

2. În ceea ce priveşte aspectul *teoretic*, «Înţelepciunea umană» socratică este înnoitoare atât la nivel antropologic, cât şi la nivel teologic:

a. Nivelul antropologic: Socrate face distincție – în cazul omului – între *suflet* (= esența omului, principiul său vital-operativ) şi *trup* (= instrumentul sufletului). Pentru el, sufletul (*psychè*) nu este o «fantasmă» (Homer), nu se identifică cu un «demon» (orfismul), nici cu un element sensibil principal (filosofii fizicişti), ci se identifică cu *conştiința cugetătoare şi operatorie*.

b. Nivelul teologic: Socrate depăşeşte optica antropomorfistă a religiei olimpice, pe cea cosmologico-naturalistă a fiziciştilor şi pe cea agnostico-ateistă a sofiştilor, propunând din nou intuiția anaxagoriană (Diogenes din Apolonia şi Archelaus din Atena) a unui Dumnezeu-Inteligență ordonatoare. Socrate motivează această teză, servindu-se de rațiuni antropologice:

- *teleologismul* care caracterizează complexul organelor corpului omenesc;
- acea particulară *Providență* care guvernează viața oamenilor;
- analogia, *suflet omenesc: trup = Dumnezeu: lume*.

3. Cât priveşte aspectul *etic*: înțelepciunea socratică are drept scop specific «îngrijirea sufletului» şi se realizează:

a. în mod desăvârşit prin Fericire (*Eudaimonía*): ce constă în *autarhia*, adică în autonomie (pentru că ceea ce este perfect şi divin nu are nevoie de nimic), fiind caracterizată de *Enkràteia* (= stăpânirea de sine şi a propriilor pulsiuni) şi de *Eleutheria* (= libertatea de patimile care înrobesc);

b. prin intermediul *virtuții* care este *ştiința* sau cunoaşterea binelui şi a adevărului şi, deci, măsura sau *calculul rațional* al plăcerii şi al utilității pentru suflet. De aceea, *viciul* este doar *ignoranță*; nu se păcătuieşte de bună voie, ci numai datorită lipsei de cunoaştere (intelectualismul etic, care neglijează

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

dinamismul autonom al libertății: «*Video meliora proboque, sed deteriora sequor!*»[1] va spune mai târziu Horațiu).

4. În ceea ce privește *metodologia*: înțelepciunea socratică «îngrijește sufletul» cu ajutorul «dialogului» care:

a. se *structurează* de-a lungul dinamicii întrebare-răspuns, pornind de la profesarea ignoranței din partea lui Socrate care răstoarnă, sub forma unui preambul sceptic, monologul sofist;

b. se *dezvoltă* pe baza a două momente dialectice ale *ironiei* socratice (= singura cunoaștere datorită căreia Socrate poate fi recunoscut drept înțelept este aceea de «a ști că nu știe»):

- *Pars destruens* sau de respingere a tezei: întrebarea insistentă cu privire la «ce este» un anumit subiect de dispută conduce la definiții succesive, declarate pe rând insuficiente sau contradictorii (pentru a demonta sofismele, e necesară «definirea» riguroasă). Interlocutorul ajunge astfel să fie «purificat» în momentul în care se recunoaște ignorant!

- *Pars construens* sau *maieutica*: sufletul, astfel purificat, devine «gestant» pentru a da naștere adevărului cu ajutorul unei «moașe» pricepute (Socrate nu dă adevărul, dar îl face să se nască din sufletul discipolului!).

Cercul socraticilor minori (sec. V-IV î.d.Cr.)

Învățătura lui Socrate evoluează pe două direcții:

a. ca subliniere *unilaterală* a unuia dintre aspectele ei – (*socratici minori*):

- aspectul *etic*:

• privind *auto-stăpânirea de sine*: Antistene (Școala *cinică*);

• privind *calculul* plăcerilor: Aristip (Școala *cirenaică*);

• privind *știința* ca izvor al moralității: Fedon din Elis (Școala din *Elis*):

- aspectul *dialectico-controversat*: Euclid (Școala *megarică*);

[1] «Văd lucruri mai bune și le recunosc, dar le urmez pe cele mai rele», lb.lat. în text – *n.tr.*

b. ca aprofundare complexă şi *întemeiere* metafizică a doctrinei: Platon (*socratic major*).

Antistene din Atena

1. Teze *etice* de inspiraţie socratică:

a. prin continuitate cu Socrate:

- fericirea e virtute, adică auto-dominare = să-ţi fii de ajuns ţie însuţi şi să nu ai nevoie de nimic!

- bogăţiile şi bunurile pentru om se află doar în suflet.

b. prin dezvoltare antitetică:

- auto-dominarea conduce la o individualizare *anti-socială*: ceea ce posedăm realmente şi în mod liber sunt doar reprezentările noastre, modul nostru de a gândi;

- auto-dominarea conduce la exaltarea *trudei* (*ponos*) şi a *efortului antihedonist*: plăcerea nu trebuie cumpănită, ci evitată!

- binele sufletului constă în absenţa *iluziilor false* (*atyphia*) şi în lipsa de slavă şi de faimă socială (*adoxia*).

2. Teze *gnoseologice* de inspiraţie sofistă: căutarea răspunsului la întrebarea «ce este» nu are o orientare esenţialistă (Platon) şi deci metafizică, ci nominalistă (cf. Prodicos) şi empiristă, pentru că «principiul instruirii este aflarea conceptelor».

Aristip din Cirene

1. Teze *etice* de inspiraţie socratică:

a. Pe linie de continuitate cu Socrate:

- fericirea este virtute, adică auto-stăpânire şi libertate;

- plăcerea nu e un rău în sine, dar trebuie trăită cu măsură.

b. Ca dezvoltate antitetică:

- auto-dominarea se bazează pe *virtute* înţeleasă ca arta de *a fi mereu în posesia plăcerii*, fără însă a-i cădea victimă şi a fi posedat de ea;

- *plăcerea e întotdeauna un bine*, indiferent ce origine are (= hedonism); deşi nu în mod esenţial, plăcerea e *fizică* şi constă într-o «mişcare uşoară» (mişcarea violentă e durerea), sesizabilă doar în *clipa prezentă* (*monochronos edoné*).

2. Teze *gnoseologice* de inspiraţie sofistă: afectările noastre personale (stările subiective):

- sunt singurele noţiuni certe ale cunoaşterii noastre (Protagoras) şi nu lucrurile de la care ele derivă („senzismul"[1] fenomenic); însă nu sunt inter-subiectiv comunicabile (Gorgas);

- nu se poate filosofa cu privire la «natura» lucrurilor (Fizica), ci cu privire la «ceea ce este bun sau rău în ele» (Etica).

Fedon din Elis

Este un socratic unilateral, deoarece preia din doctrina maestrului său numai aspectul atotputerniciei raţiunii (*logos*) în domeniul moral. *Logos*-ul poate învinge orice patimă şi poate domina orice temperament.

Euclid din Megara

1. Teze de inspiraţie socratică:

a. Pe linie de continuitate cu Socrate:

- *virtutea* este *cunoaşterea Binelui* (= Înţelepciune, Dumnezeu, raţiune); viciul este rod al ignoranţei;

- *dialectica* are un caracter etic: purifică etic şi religios spiritul de erori.

b. Ca dezvoltate antitetică: dialectica îmbracă doar o aparenţă de dispută, până la punctul de a se distra pe seama

[1] Doctrină conform căreia senzaţia reprezintă condiţia necesară şi suficientă a oricărei cunoaşteri – *n. r.*

virtuozității *eristice* (eriști, dialectici: de ex.: Eubulide, Diodoros Cronos, Stilpon).

2. Teze de inspirație eleatică:

a. *Binele*, ca și Ființa eleatică, e *unul*, mereu *identic cu sine*, *imobil*, ce *nu admite* alături de sine contrarul *rău* (= neființa).

b. Referitor la logică, admite numai *argumentarea dialectică* prin reducerea la absurd (Zenon); nu admite în schimb argumentarea prin analogie, deoarece asemănătorul este identic, în timp ce neasemănătorul nu există.

Platon (427-347 î.d.Cr.)

«Cel care are o viziune de ansamblu este dialectic, în timp ce acela care nu o are nu e» (*Republica*, VII, 537 c).

Teză: doctrina platoniciană

A) din punctul de vedere *sistematico-genetic*: este prima tentativă de sinteză, pe bază postulatoare, a gândirii filosofice în diferitele ei aspecte, în funcție de o dezvoltare circulară și motivată politic (cf. *Scrisoarea* VII). De la politica «trăită» (procesul nedrept a lui Socrate), prin intermediul cercetării și al stabilirii criteriilor de dreptate (cu privire la ființă = Teoria metafizico-dialectică; cu privire la morală = Teoria etico-religioasă), se revine la politica «teoretizată»;

B) din punctul de vedere *emblematico-simbolic*: este rezumată în celebrul «mit al peșterii» (*Republica* VII, 513 a).

1) privitor la perspectiva onto-gnoseologică:

- *lumea sensibilă*: în peșteră și la intrare.

Umbrele de pe peretele din fundul peșterii reprezintă *aparențele* sensibile ale lucrurilor (*imaginație*).

Statuile duse în spinare de către oamenii din afara peșterii și ale căror forme se proiectează ca niște umbre, sunt *lucrurile sensibile* (*credințele*);

- *lumea suprasensibilă*: în afara peșterii și dincolo de zid. *Oamenii* care duc în spinare statuile și care sunt ascunși de zid,

sunt *lucrurile adevărate*, adevărata ființă, adică *Ideile*; *soarele* care le luminează și care este sursa luminoasă este *Ideea de Bine* (știința: *dianoia*-matematica și *noesis*-filosofia, atât cea dialectică, cât și cea intuitivă).

2) privitor la perspectiva etico-mistico-religioasă:

- ieșirea înțeleptului din peșteră = eliberarea ascetică de lumea sensibilă;

- vederea soarelui = contemplarea Binelui și a Divinului.

3) privitor la perspectiva politică:

- reîntoarcerea înțeleptului în peșteră = filosoful, după ce a contemplat adevărul, simte datoria de a se reîntoarce pentru a-i «elibera» pe tovarășii săi înlănțuiți în peșteră cu fețele orientate spre fundul acesteia, unde văd umbrele pe care ei le consideră realitate.

- riscul înțeleptului = nemaifiind obișnuit cu întunericul peșterii, poate fi luat drept nebun și ucis (aluzie la Socrate).

Explicitare:

METAFIZICA

1. Inferența suprasensibilului (→ *Phaidon*).

a. Criza filosofiei *Physis*: cauzele fizice nu sunt adevăratele cauze: de ex.: Socrate s-ar afla la închisoare, deoarece s-a dus acolo pe propriile picioare și nu pentru că a considerat că e justă respectarea legilor patriei.

b. Câștigul platonician («a doua navigație», adică aceea care nu se mai produce prin forța *vântului* cunoașterii precedente, ci a energiilor proprii).

- Postulat de bază: există o realitate în sine și pentru sine: ființa în sine, frumusețea în sine.

- Consecință: dacă există ceva diferit dincolo de ființa în sine și pentru sine, rațiunea sa de a fi constă în «participarea» la ființa în sine. *Fundamentul*, cauza pentru care ceva este ceea ce este, este *Prezența*, sau *Părtășia*, sau *Participarea*, sau

Imitarea realității în sine și pentru sine. De ex.: un lucru este frumos datorită Frumuseții în sine prezente în acel lucru.

- Precizare: relația de «participare» este mediată de Demiurg (Zeul-Făurar) care plăsmuiește *Chora* (= spațialitatea) fără formă, având drept model-paradigmă ființa în sine și pentru sine (→ *Timaios*).

2. Analizarea suprasensibilului:

a. Realitatea suprasensibilă este Ideea (*eidos*), nu ca un conținut gândit, ci ca ființă, adică esență (*ousia*), natură specifică (*physis*), principiu sau fundament ontologic (*arché*) al unui lucru.

3. Proprietăți ale ideilor:

- pe baza instanței parmenidee:

• anti-relativistă = *perseitate* (care există de la sine și nu de la alții – *n.tr.*), împotriva subiectivismului protagoreo-sofist (→ *Cratylos*);

• anti-mobilist = *imutabilitate*, împotriva mobilismului heraclitian (→*Phaidon*);

• anti-nihilist = *plinătate* a ființei (prin urmare Divin);

- pe baza instanței anti-parmenidee («Paricid» → *Sofistul*):

• *multiplicitate*: orice Idee este *identică* cu sine pentru a fi ceea ce este; *diferită* de altele pentru a fi ceea ce este. Ideea de *diferit* implică neființa relativă (= a nu fi Celălalt).

• *imanență*: ideile sunt ceea ce se păstrează identic și stabil în lucruri; legătura dintre idei și lucruri se realizează prin prezență (*parousia*), părtășie (*koinonia*), participare (*metessi*), imitare (*mimesi*).

• *transcendență*: pentru că Absolutul are o dimensiune diferită de cea a experienței sensibile: e separat, în Hiperuraniu = «lumea de deasupra cerului» (dualism).

• *ierarhizare*: coordonare și subordonare.

N.B. În cartea *Republica*: ideile multiple sunt legate între ele pe baza unei scări ierarhice în vârful căreia se află ideea de Bine, care este cauza tuturor celorlalte, deoarece orice idee este

ceea ce este în măsura în care reflectă perfecțiunea Binelui. Primatul aparține ideilor valorilor etice și estetice; la nivelul inferior se află ideile entităților matematice.

În cartea *Philebos* (instanța pitagoreică definitivă a gândirii platoniciene), structura realității este interpretabilă pe baza a patru categorii supreme: (1) *nelimitatul*, (2) *limitatul*, (3) *Cauza* inteligentă ce determină (4) *mixtul*. Pe baza unei reconstruiri ipotetice a «Doctrinelor nescrise» (Aristotel), structura realității depinde de *Unul* (= principiul de ordine și măsură, Formă) și de *Diada* mare-mic (= principiul nelimitat, materie), care generează *Ideile Numere* sau Numerele ideale, de care depind *Ideile* oricărei *Entități matematice și figuri geometrice*.

COSMOLOGIA

1. Cu privire la existența lumii sensibile: Demiurgul (Zeul-Făurar), din simplă bunătate, având ca model lumea ideală, plăsmuiește «spațialitatea» lipsită de formă, făcându-i o copie sensibilă; se naște astfel «Cosmosul» ca fiind o realitate «intermediară» între pura neființă și ființa absolută.

2. Cu privire la consistența lumii:

a. Lumea nedegradabilă: reprezintă tot ceea ce e produs în mod direct de către Demiurg: cosmosul cu Sufletul său, zeii inferiori; sufletele omenești.

b. Lumea degradabilă: reprezintă tot ceea ce este produs de către zeii inferiori: trupul omului; partea irațională a sufletului; animalele muritoare.

GNOSEOLOGIA ȘI DIALECTICA

1. Originea cunoașterii:

a. cunoașterea este amintire (*Anamnesi*),

b. Asta deoarece:

- din perspectiva *mitică*: după doctrina *metempsihozei* orfico-pitagoreice, sufletul este preexistent.

- din perspectiva *ucenicească*: *maieutica* socratică.

- *demonstrativ-experimental*: un sclav, străin de noțiunile geometrice, rezolvă probleme de geometrie: noțiunile și le ia din sufletul său (→*Menon*).

- *demonstrativ cvasi-deductiv*: experiența sensibilă ne arată ceea ce mai mult sau mai puțin este (de exemplu) *egal*, însă noi posedăm noțiunea de «egal», în sine sau perfectă; nefiind derivabilă din experiență, ea a fost luată dintr-o cunoaștere care este dincolo de viața noastră empirică (acest lucru e valabil pentru orice noțiune absolută = în sine și pentru sine) (→*Phaidon*).

2. Valoarea cunoașterii: (→*Republica*):

a. Gradele de cunoaștere: sunt proporționale cu nivelele ființei:

- sensibile = Opinia (*Doxa*);
- în privința imaginilor = Imaginația (*Eikasia*);
- în privința obiectelor = Credința (*Pistis*);
- inteligibile = Știința (*Episteme*);
- în privința obiectelor matematice = Cunoașterea mediană (*Dianoia*);
- în privința Ideilor = Intelecția (*Noesis*).

b. «Teoria» Adevărului:

- prin *apropiere* și imersiune: *Filosofia* conduce la cunoașterea Adevărului, ce constă în considerarea *raporturilor* reciproce de *incluziune* și de *excluziune* dintre Idei (*Noesis*), pe baza unei mișcări duble și ideale generate de *Dialectică*:

• *Ascensională* = proces *demonstrativ*: de la sensibil către Idei; de la Idee la Idee, până la Ideea de Bine;

•*Descensională* = proces *sistematic*: de la Ideile generale la cele mai particulare conținute în ele, prin diviziune (→*Phaidros*);

BCU CENTRALA UNIVERSITARĂ LIBRARY

- prin *îndepărtare*: *Arta* nu conduce la cunoaşterea Adevărului, deoarece se produce prin imitarea realităţii sensibile care, la rândul ei, este o imitaţie a celei suprasensibile;

- prin *obsedare* divină (inconştient)—(*Phaidros*): se adresează părţii mai puţin nobile a sufletului (emotivitatea) pentru a o determina fără a o instrui (de ex.: Retorica sau Poezia). «Acela care, în schimb, lipsit de nebunia inspirată de muze, ajunge la porţile poeziei, convins că este suficientă tehnica pentru a-l face poet, va fi un poet ratat, iar poezia înţeleptului va fi eclipsată de poezia celui cuprins de nebunie» (*Phaidros*, 245 a).

ETICA ŞI RELIGIA

1. Aspectul *moral*:

a. momentul **fondator**:

- Plinătatea adevărului şi a fiinţei nu este situată în lumea sensibilă, ci în cea ideală meta-empirică.

- Viaţa sensibilă e moarte, iar viaţa adevărată începe după moarte, deoarece:

A) conform *mitului* (*Doctrina Orfică*): în om există un principiu divin, nemuritor şi preexistent trupului; decăzut în trup din cauza unei vinovăţii originare; destinat să se reîncarneze ciclic pentru a ispăşi vina comisă; merită răsplata eliberării din trup şi din ciclul reîncarnărilor dacă – orfic – se purifică;

B) conform logosului demonstrativ: *Sufletul este nemuritor*: *Phaidon*:

1) trebuie să «renască», întrucât orice lucru se naşte din contrariul său: de la viaţă la moarte şi de la moarte la viaţă;

2) preexistă trupului amintind Ideile care nu derivă de la lumea sensibilă;

3) are afinitate cu cele ce sunt imutabile şi eterne, întrucât le poate cunoaşte;

4) este veşnic, întrucât implicând în mod esenţial viaţa, exclude moartea, aşa precum Ideea de viaţă exclude Ideea de moarte (= este nemuritor).

Republica: sufletul nu poate fi distrus de răul său specific, care este viciul.

Phaidros: sufletul este principiul mişcării, şi tocmai pentru că e principiu, e nenăscut şi nepieritor.

b. momentul **actualizabil**:

- în această lume, prin *logos*: filosoful adevărat doreşte moartea şi se pregăteşte pentru moarte prin *filosofie*, înţeleasă drept *fuga* din lume (=bunurile exterioare) şi din trup (=mormântul sufletului), precum şi prin *grija faţă de suflet*: urmând *virtutea*, adică prin cunoaştere (=ştiinţa intelectuală pură, cf. *Phaidon*; *Republica*; *Legile*) şi nu prin plăcerile concupiscibilului (=bogăţiile) sau ale irascibilului (=onorurile). Toate acestea, pentru *a se asimila* cât mai mult posibil lui Dumnezeu (*Theaitetos*; *Legile*).

- în lumea de dincolo, prin *mythos*:

A) pentru sufletele care au trăit pe deplin corect va fi *Răsplata* (Insula Fericiţilor),

B) pentru sufletele care au trăit pe deplin incorect va fi *Pedeapsa* veşnică (Tartaros),

C) pentru incorectitudinile purificabile va fi o *Pedeapsă temporară* (mlaştina Aherusiei),

D) în ceea ce priveşte *metempsihoza*:

PHAIDON: numai sufletele care nu sunt total pure, dar nici complet nedrepte, se reîncarnează sub diferite forme de viaţă animală, în funcţie de modul în care au trăit pe pământ,

REPUBLICA: după o mie de ani de viaţă ultra-terestră, toate sufletele trebuie să se reîncarneze, după ce mai întâi au ales Paradigma propriei vieţi,

PHAIDROS: sufletul este precum un car înaripat, tras de doi cai (părţi a-logice ale sufletului) şi condus de un vizitiu (=

rațiunea), pe urmele zeilor și orientat spre contemplarea adevărului ceresc. Din cauza urcușului greu către înălțimea cerului, unele suflete cad într-un trup: viața omenească care se naște astfel este cu atât mai desăvârșită, cu cât acele suflete au contemplat mai mult Adevărul. După zece mii de ani, toate sufletele se vor întoarce pe urmele zeilor; sufletele filosofilor vor face asta după trei mii de ani.

Timaios: Demiurgul formează sufletele și le pune în stele. Din cauza vreunei vinovății, ele cad într-un trup. Ciclul reîncarnărilor este menit sufletelor rele; răsplata pentru cele bune este reîntoarcerea la steaua din care au căzut.

2. Aspectul *mistico-religios*:

Reîntoarcerea sufletului la Absolut începe cu Iubirea (*Eros*), demon intermediar, fiu al *Peniei* (Sărăcia) și al lui *Poros* (Belșugul). Iubirea se naște din perceperea Frumuseții, care, între Idei, este aceea care în mod evident strălucește în dimensiunea sensibilă. Trecând prin diferitele grade ale iubirii fizice, ale iubirii spirituale pentru suflete, ale dreptății, ale științelor, sufletul aspiră la vederea Frumuseții în sine, adică a Binelui Absolut (→ *Banchetul*; *Phaidros*).

POLITICA

1. Politica se bazează pe etică, deoarece este o explicitare necesară a acesteia (concepție tipic grecească).

2. Formarea Statului este formarea omului, deoarece Statul are o structură asemănătoare sufletului omului, iar «cetatea ideală» este chiar în interiorul omului (→ *Republica*).

3. *Statul Ideal* (→ *Republica*), în care există Dreptate, are o structură analogă sufletului omenesc și virtuților sale. «Orice parte contribuie ierarhic la binele întregului, în funcție de natura sa» (v. tabelul de mai jos).

4. Cel mai bun tip de guvern este *Aristocrația* = guvernul celor mai buni, care împlinesc Dreptatea (*dikaiosyne*) prin

contribuția ordonată a tuturor claselor și a fiecărui cetățean la binele total.

CLASE SOCIALE	→	PĂRȚI ALE SUFLETULUI	→	VIRTUȚI CORESPONDENTE
Guvernanții-Filosofi	→	**rațională** (*loghistikón*)	→	**înțelepciunea** (*sophia*)
Educație dialectică ca deschidere sinoptică spre totalitate (*pan*) și spre întreg (*olon*). *Contemplarea* «Binelui în sine» *modelează* sinele și Statul conform cu Ideea de Bine.		forul gândirii, domină dorințele		este contemplativ-preventivă
Apărătorii-Războinici	→	**irascibilă**	→	**tăria** (*andreia*)
Educație fizică și muzicală spre fortificarea curajului. Proprietăți în comun: soții, copii, bunuri. *Funcția* de a veghea asupra binelui comun, atât în vederea propășirii, cât și a apărării acestuia.		tendința spre mânie		tărie în fața plăcerii și a durerii
Meșteșugarii	→	**concupiscibilă**	→	**cumpătarea**
(țărani, meseriași, negustori) Nu au o *educație* specială, ci doar simpla stăpânire a tehnicilor sectoriale. *Producerea* de bunuri.		dorința de plăceri		disciplinarea dorințelor

5. *Degenerările* guvernului se datorează dominării nepermise a unei părți asupra celeilalte.

a. Timocrația: virtutea este înlocuită cu criteriul onoarei.

b. Oligarhia: virtutea este înlocuită cu criteriul bogăției.

c. Democrația sau Demagogia: există cu scopul răsturnării oligarhiei corupte.

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

d. Tirania: libertatea absolută degenerează într-o privare de libertate.

6. *Statul real* sau «al doilea», ca imitație a celui Ideal (→ *Legile*; *Omul politic*). La baza sa nu se află modelul ideal al Guvernanților-Filosofi, ci Legea-Constituție, care «imită» sistemul politic «ideal» sub diverse forme:

a. Monarhie = guvernarea unuia singur (poate degenera în Tiranie).

b. Aristocrație = guvernarea celor mai bogați (poate degenera în Oligarhie).

c. Democrație = guvernarea poporului (poate degenera în Demagogie); este cea mai bună formă, presupunând starea de corupție a celorlalte, dar este şi cea mai rea, presupunând starea de perfectă ordine a celorlalte (→ *Omul politic*).

7. *Constituția cea mai realistă* este cea «mixtă» (→ *Legile*): sinteză între Monarhie (autoritate) şi Democrație (libertate), fiind fondată pe criteriul «Mijlocului just» = Cumpănirea chibzuită cu privire la ceea ce este cuvenit, oportun, trebuincios în funcție de esența lucrurilor în diferite situații.

N.B. Aporii ale gândirii platoniciene:

1) La nivel metafizic: intuiția raportului participativ dintre lumea sensibilă şi lumea ideală nu este justificată filosofic prin inventarea «mitică» a Demiurgului. E necesar:

a) să fie pus Dumnezeu (personal) deasupra Divinului (impersonal) → Aristotel;

b) identificarea lumii inteligibile (Divinul) cu obiectul Inteligenței divine → Medioplatonismul şi Neoplatonismul;

c) demonstrarea dependenței cauzale eficiente (creația) a lumii sensibile de Dumnezeu → filosofia creştină.

2) La nivel antropologic:

a) concepția dualistă, cu opoziția dintre suflet şi trup, nu permite soluții echilibrate în domeniul moral (de la sine ar trebui să ducă la excese rigoriste!);

b) nemurirea sufletului nu e susținută de argumente riguroase;

c) intelectualismul etic de sorginte socratică pune în umbră valoarea libertății și a responsabilității.

Aristotel (384-322 î.d.Cr.)

Teză: Gândirea aristotelică reprezintă:

A) prima sistematizare organică a gândirii filosofice:

a) *cu privire la ființă*, prin științele *teoretice*: Metafizica, Fizica, Matematica;

b) *cu privire la operațiile imanente*, prin științele *practice*: Etica și Politica;

c) *cu privire la operațiile tranzitive sau artizanale*: prin științele *poietice*, adică Artele.

B) prima rigorizare metafizică a celei de-a «doua navigații» platoniciene, ca sinteză de reconciliere a eleatismului cu heraclitismul.

Explicitare:

ȘTIINȚELE TEORETICE:

1. *Filosofia primă* sau *Teologia* (sau *Metafizica*: cf. Andronicus din Rhodos, sec. I î.d.Cr.) este o știință foarte speculativă, și scop în sine, fiind:

a. **Știința Cauzelor** și a Principiilor supreme (*tò dià tí*; *archê*):

- cauza formală = forma sau esența lucrurilor (*eidos*; *tò tí en einai*);
- cauza materială = materia din care un lucru este făcut (*tò ex ou*);
- cauza eficientă = sursa mișcării și a schimbării;
- cauza finală = obiectivul în vederea căruia ceva este făcut (*tò ou eneka*).

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

b. **Ştiinţa Fiinţei** ca fiinţă (*to on e on*):

- din punctul de vedere semantic: fiinţa nu are semnificaţie *univocă* (Parmenide), ci *plurivocă*, dar mereu referită la un principiu sau la o unitate determinată. Aşa cum «sănătos», cu titulaturi diferite, se poate spune despre tot ceea ce are legătură cu «sănătatea», tot astfel «fiinţă» se spune despre tot ceea ce, cu titulaturi diferite, se referă la «substanţă» (*ousia*).

- din punctul de vedere ontologic se distinge:

A) fiinţa pentru sine (*tò on kath'autó*) sau după diferitele tipuri de *Categorii* = «genurile» supreme ale fiinţei, care se evidenţiază după genurile de predicare[1]:

I. atunci când predicatul se identifică cu subiectul însuşi: de ex.: «Socrate este om» = *Substanţa* sau *esenţa* (*ousia*; *tì estí*; *tò tì einai*);

II. când predicatul indică ceva unit intrinsec subiectului:

- în *mod absolut*, urmând:
  - materia = *Cantitate* (*posón*);
  - forma = *Calitate* (*poión*);
  - în *mod relativ*: faţă de altul de sine = *Relaţie* (*pròs tí*).

III. când predicatul indică ceea ce e extrinsec subiectului:

- în mod parţial: unindu-se subiectului
  - în ce priveşte începutul = *Acţiune* (*poiein*);
  - în ce priveşte sfârşitul = *Pasiune* (*paschein*);
- în mod total:
  - ca măsură a subiectului:
    - în funcţie de loc:
      - fără a ţine cont de dispunerea părţilor = *Unde* (*pou*).
      - ţinând cont de dispunerea părţilor = *Poziţia* sau *Locul* (*keisthai*);
    - în funcţie de timp = *Când* (*poté*);
  - nu ca măsură a subiectului = *Posesia* sau *Habitus* (*ékein*).

---

[1] În limbajul filosofic folosit de autor, *a predica* (*predicat, predicare*) înseamnă „a atribui o calitate sau un atribut unui subiect" – *n.r.*

B) ființa prin accident (*tò on katà symbebekòs*) = nu exprimă esența subiectului, ci indică ceea ce survine cazual; de ex.: «medicul e alb»;

C) ființa ca adevăr = ființa judecății adevărate;

D) ființa ca Potență = *capacitatea de a fi*; a fi în potență, de ex.: bronzul pentru o statuie e statuia în potență.

E) ființa ca Act = *a ființa*; a fi în act, de ex.: în momentul acesta scriu, adică pun în act (actualizez) capacitatea mea (potența) de a scrie. Aceasta este condiția, regula și scopul potențialității, deoarece potența este rânduită în mod absolut spre săvârșirea actului;

c. **Știința substanței** (*ousia*):

A) Ce este substanța:

- ceea ce nu se contopește cu altceva și nici nu se spune (ca predicat) despre altceva = materia; forma; *synolon* (unitatea de materie și formă);

- ceea ce poate subzista în sine și separat = forma (pentru că dă ființă; cel puțin conceptual este separabilă); *synolon* (= materia + forma);

- ceea ce este unitar în mod intrinsec și nu prin agregare = forma, *synolon*;

- ceea ce e act sau în act = forma, *synolon*. Totuși, din punct de vedere metafizic, substanța prin excelență este *Forma*. Ontologic, ea e cea care *structurează* în mod intern un lucru, iar din punct de vedere logic, poate fi înțeleasă drept *specia (speța) gândită*.

B) Există o substanță separată sau suprasensibilă, deoarece:

- minora: există o mișcare (și un timp) etern, pentru că întotdeauna va fi un *înainte* și un *după*;

- majora: mișcarea implică un Prim motor imobil, pentru că tot ceea ce este mișcare e mișcat de ceva (motor), iar o înlănțuire infinită de motoare nu este posibilă; deci procesul

începe cu un prim mişcător nemişcat (care mişcă totul ca obiect de iubire);

- concluzia: deci există un Prim motor imobil şi etern.

C) Natura motorului nemişcat:

- este *Act Pur*, lipsit de potenţialitate, deoarece este cauza imobilă veşnică a mişcării eterne.
- este *Gândirea Gândului* (*nòesis noèseos*), *viaţa perfectă*, *Dumnezeu*:
  - nu gândeşte lumea în privinţa limitei sale, pentru că asta ar fi imperfecţiune;
  - nu iubeşte lumea (diversă şi alta de sine), ci e iubit de ea.
- este *Unic*, dar are sub el, legate ierarhic, alte cincizeci şi cinci de motoare care guvernează mişcarea celor 55 de sfere subordonate Primului mişcător (= cerul stelelor fixe).

2. *Filosofia secundă*

A) *Fizica* cu privire la universul fizic: realitate sensibilă în mod intrinsec mobilă (= natura).

a. Mişcarea e «actualizare a ceea ce este ca atare potenţial»; este trecerea de la fiinţa *în potenţă* la fiinţa *în act* şi *presupune* materia drept *substrat*. Nu e trecerea de la nefiinţă la fiinţă, pentru că din nimic nu poate veni decât nimic; nu e nici trecerea de la fiinţă la fiinţă, pentru că ceea ce deja este nu vine la existenţă:

- în privinţa substanţei, mişcarea e *generare* şi *degradare*,
- în privinţa calităţii, mişcarea este *alteraţie*,
- în privinţa cantităţii, mişcarea este *creştere* şi *descreştere*,
- în privinţa locului, mişcarea este *translaţie*.

b. Timpul este «măsura mişcării în funcţie de un înainte şi un după» (*arithmòs kinèseos katà tò pròteron kaì ústeron*).

c. Locul e «prima limită imobilă a conţinătorului»; de aceea e contradictorie noţiunea de «gol» = locul în care nu e nimic.

d. Infinitul e pură potențialitate și imperfecțiune (concepția grecească): Dumnezeu este finit deoarece este perfect.

e. Lumea sensibilă:

- *sublunară*, care este constituită din substanțe *degradabile*, a căror materie rezultă din cele patru elemente care se transformă din unul în altul (pământul, apa, focul, aerul);

- *cerească*, care este constituită din substanțe sensibile, dar *nedegradabile*, a căror materie este *eterul* (*chintesența*) ce are potența mișcării pure locale.

B) *Psihologia* sau știința sufletului:

a. Definiția Sufletului = «prima *entelechia* (= stare de desăvârșire, actualitate, *n. trad.*) a unui corp fizic care are viața în potență».

b. Împărțirea Sufletului: (sau capacitățile sufletului uman).

- Sufletul *Vegetativ* = principiul care guvernează nașterea, hrănirea și creșterea.

- Sufletul *Senzitiv* = principiul care guvernează:

• *senzațiile*: simțul este cel care are capacitatea de a primi formele sensibile fără materie;

• *apetențele*: dorința după ceea ce este plăcut, fiind o consecință a senzației;

• *mișcarea*: are drept motor dorința.

- Sufletul *Rațional* = principiul gândirii, al deliberării și al alegerii. Dat fiind că poate gândi totul, nu are o natură a sa și este lipsit de orice amestec cu corporalitatea.

• în aspectul său pasiv-receptiv = *intelectul pasiv* în privința a ceea ce este inteligibil.

• în aspectul său activ = *intelectul agent* care actualizează formele inteligibile conținute în mod potențial în senzații. Acest intelect este *nemuritor*

BCU IAȘI - UNIVERSITY LIBRARY

şi *veşnic*, *impasibil*; se află în suflet, însă *vine din afara lui* deoarece este *spiritual*.

3. *Matematica* se referă la acele aspecte aritmetico-geometrice ale realităților sensibile, dar care sunt entități ale rațiunii (în opoziție cu platonicienii).

ŞTIINȚELE PRACTICE

1. Este vorba despre filosofia lucrurilor omului. Este o cunoaştere finalizată şi subordonată dimensiunii practice.

2. *Etica* = ştiința binelui omenesc.

a. Întemeiere:

- minora: Scopul din urmă al omului este Fericirea (*Eudaimonia*).

- majora: Fericirea *nu este un bun exterior*, aşa cum este bogăția, căci aceasta din urmă este un mijloc şi nu un scop; şi nici ca onoarea, aceasta fiind eventual o consecință. Fericirea *nu este un bun al trupului*, ca plăcerea, pentru că aceasta nu este specific omenească. În schimb, *fericirea este o activitate a sufletului* conformă cu rațiunea sau virtutea (*areté*);

- concluzia: Scopul din urmă al omului este, deci, exercitarea virtuților.

b. Principiul actului uman este *voirea scopului*, care este binele adevărat pentru cel virtuos şi binele aparent pentru cel pătimaş; inima actului uman este *alegerea* mijloacelor, presupusă fiind *deliberarea* sau chibzuința rațională asupra mijloacelor potrivite pentru atingerea scopului.

c. *Virtutea* este perfecțiunea activității umane conformă cu rațiunea, atât față de cunoaştere, cât şi față de voință. Virtutea etică este cuvenita *cale de mijloc* între insuficient şi exces, în sentimente, în pasiuni, în acțiuni.

BCU CLUJ UNIVERSITY LIBRARY

d. Împărțirea virtuților:

- privitor la afectivitate = virtuți *etice* (în fruntea cărora se află dreptatea);
- privitor la cunoaştere = virtuți *dianoetice*:
  - pentru cunoaşterea practică = *Dibăcia sau perspicacitatea* (*phrónesis*);
  - pentru cunoaşterea teoretică = *Înțelepciunea* (*sophia*): ştiința speculativă, metafizica.

e. Prin urmare, etica:

- e izvorul *fericirii supraomeneşti*, pe baza virtuților dianoetice, deoarece intelectul este divinul în noi, aşa cum Dumnezeu este gândirea gândului. Dar la propriu, este şi izvorul *fericirii omeneşti*, pe baza virtuților etice;
- este principiul *prieteniei perfecte*, adică al celor buni ca atare, deoarece prietenia imperfectă sau accidentală este bazată pe util şi pe plăcere;
- este criteriul *plăcerii oneste*, întrucât plăcerea este reflexul subiectiv al unui bun posedat în mod obiectiv, prin intermediul activității proprii. Plăcerea poate să corespundă *natural* (adică drept o perfecțiune conaturală activității omeneşti) sau *moral* (adică să derive din activitățile cele mai nobile prin care se delecteză cel virtuos).

3. *Politica* sau Teoria statului.

a. Baza statului e sociabilitatea naturală a omului:

- omul este dotat cu cuvânt, prin care indică ceea ce este drept şi nedrept, în timp ce celelalte animale sunt dotate numai cu glas, prin care indică plăcerea şi durerea;
- cine nu are nevoie de nimic, fiindu-şi suficient sieşi, ori este o fiară, ori este un zeu!

b. Diferitele forme ale statului:

- *Constituții* corecte şi după natură, care au ca obiectiv *interesul comun*:
  - *Monarhia* = stăpânirea unui om excepțional.

• *Aristocrația* = stăpânirea unui grup de oameni de valoare.

• *Politia* = calea *de mijloc* între democrație (=demagogia care favorizează în mod necuvenit interesul celor mai săraci) și oligarhie (=care urmărește interesul celor bogați). Ea favorizează pătura sau clasa de mijloc dintre săraci și bogați, pentru că prietenia este garantată de asemănare. În concret, este *cea mai potrivită.*

- *Constituții* care au ca obiectiv *interesul privat*:

• *Tirania* = degenerarea monarhiei.

• *Oligarhia* = degenerarea aristocrației.

• *Democrația* (demagogia) = degenerarea *Politiei.*

c. *Statul ideal*:

- Statul fericit și înfloritor este cel virtuos.

- Condițiile sale:

• *populația* nu trebuie să fie nici prea mică, dar nici prea numeroasă, astfel încât cetatea să fie autosuficientă și ușor de guvernat;

• *teritoriul* nu trebuie să fie nici prea mic, nici prea mare, ca să fie suficient necesităților vieții; ușor de apărat și greu de atacat;

• *calitatea cetățenilor*: sinteză între spiritul nordic (impulsiv și liber, dar nu inteligent) și spiritul oriental (inteligent și abil din punct de vedere tehnic, dar, din punct de vedere spiritual, lipsit de vivacitate și sclav).

- *Funcții* ale cetățenilor în cetatea-stat:

• Cetățeni, în sens larg, sunt:

▪ *țăranii* = cei care asigură hrana (sunt «sclavi» prin natură);

▪ *meșteșugarii* = produc unelte și produse;

▪ *negustorii* = produc bogăția.

• Cetățeni, în sens restrâns = sunt cei care administrează dreptatea și guvernează cetatea:

▪ *militarii* = se ocupă cu apărarea statului;
▪ *consilierii* = stabilesc ce e util pentru comunitate, precum şi drepturile-obligaţiile cetăţenilor;
▪ *preoţii* = se ocupă de cult.

d. *Educaţia* «cetăţenilor» cu privire la virtute:
- presupune o *bună-dispoziţie naturală, obiceiuri* şi *datini*;
- intervine prin *raţionamente* şi *discursuri*;
- *orientează* către idealul contemplaţiei pure = «să trăieşti în pace şi să faci lucruri frumoase».

ŞTIINŢELE POIETICE

1. Sunt ştiinţele *productive*.
2. În sens restrâns sau în ele însele:
a. în funcţie de *utilitatea pragmatică* = *Tehnica* sau arta *integrativă* şi *de completare* a naturii;
b. în funcţie de *delectare* = *Artele frumoase* ce *imită* natura.
- Baza e Frumuseţea, care are drept forme supreme: ordinea, simetria, definitul.
- De exemplu, arta *Poetică* imită lucrurile, dar nu ca o simplă reproducere cronologică (istorie), ci prin reprezen-tarea particularului sub aspectul universal, după posibilităţi şi verosimilitate. Ea produce *kátharsis* = purificarea de patimi.

3. În sens larg, sau sub un anumit aspect, adică drept «*Organon*» (Alexandru din Afrodisia) sau *instrument* pentru orice tip de cunoaştere: Analitică şi Retorică.

4. Cunoaşterea *analitică* (sau Logica) se ocupă cu *rigoarea* argumentativă.

a. În privinţa *termenilor* = prin care propoziţia este definită prin subiect şi predicat. Sunt «Categoriile» = Substanţa şi celelalte nouă genuri supreme de predicate.

b. În privinţa *propoziţiei* (*Prótasis*) = enunţul prin care se relaţionează între ei doi termeni, pe baza unei judecăţi *afirmative* (*katáphasis*) sau *negative* (*apóphasis*).

ECHOS CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

- În ceea ce priveşte extensia subiectului, propoziţia poate fi:
  - *universală*: «toţi oamenii sunt muritori»;
  - *particulară*: «un om oarecare este alb»;
  - *singulară*: «Socrate este alb».
- În ceea ce priveşte modul de raportare dintre subiect şi predicat, propoziţia poate fi necesară sau *posibilă*.

c. În privinţa *argumentării* în sine:

A) Din punctul de vedere al *rigorii formale*: *Silogismul* e argumentarea prin care, plecând de la un *antecedent* prin care se pun în relaţie (pozitivă sau negativă) doi termeni cu un al treilea, se inferează o consecinţă în care cei doi termeni sunt puşi într-o relaţie directă între ei. Consecinţa e necesară, dar nu şi adevărată în mod necesar.

- De ex.: **Antedecent** = *Premisele*: *majoră*: Toţi oamenii (termen mediu) sunt muritori (extremul major); *minoră*: Socrate (extremul minor) este om (termenul mediu). **Consecinţă** = *Concluzie*: Socrate (subiect, extremul minor) este muritor (predicat, extremul major).

- Din dispunerea diferită a termenului mediu (*Sub-Prae; Bis-Prae; Bis-Sub*[1]), rezultă cele trei *figuri* ale Silogismului:

- Din cantitatea (universală-particulară) şi calitatea (afirmativă-negativă) propoziţiilor, rezultă *modurile* silogismului.

Rigoarea mecanismului inferenţial e reglementată de *legi* ce garantează *coerenţa* pasajelor, dar nu şi conţinutul de adevăr. Astfel, dintr-un antecedent fals poate rezulta o consecinţă adevărată (minora: Omul e o găină; majora: Toate găinile sunt dotate cu liber arbitru; concluzia: Omul e dotat cu liber arbitru).

B) Din punctul de vedere al *rigorii materiale*:

---

[1] Logicienii latini foloseau aceste expresii când se refereau la figurile silogismului. *Sub-Pre* e situaţia în care termenul mediu este subiect în majoră şi predicat în minoră, *Bis-Pre* indică faptul că termenul mediu e de două ori predicat, iar *Bis-Sub* că termenul mediu e de două ori subiect. *n.t.*

1. *Demonstrația* este *Silogismul* științific, adică duce la cunoașterea adevărului, știind:

- *că un lucru este* = Demonstrarea faptului *că este* (*óti*), unde termenul mediu demonstrativ este efectul (de ex.: minora: Ioan e citat în tribunal; majora: Cine e citat în tribunal e liber; concluzia: Ioan e liber);

- *pentru că un lucru este așa* = Demonstrarea a *ce este* (*dióti*), unde termenul mediu demonstrativ este cauza: aceasta este demonstrația prin excelență (de ex.: minora: omul este animal rațional; majora: orice animal rațional este liber; concluzia: omul este liber).

2. *Analiza* demonstrativă constă în *rezolvarea problematicității* concluziei în rațiunea sa, sau *de ce* este legată de antecedent, cunoscând dinainte:

- despre subiect (om): *că este* (= judecată de existență) și *ce este* (= definiția esențială pe baza genului proxim [animal] și a diferenței specifice [rațional]).

- despre predicat sau proprietate (liber): *ce anume înseamnă termenul care-l indică* (definiția nominală).

- despre principii: *că sunt adevărate*, adică:

• *proprii* = Premize;

• *comune* = Axiome (principiul non contradicției) și că pot fi obținute *inductiv*: de la particular la universal, pe baza procesului: senzație → memorie → experimente → rațiune.

5. *Retorica* și *Dialectica*, științe care se ocupă cu *persuasiunea* argumentativă.

a. *Dialectica* = sfera demonstrațiilor care nu provin din principiile prime și necesare, ci din premize pur și simplu *probabile*, adică fondate pe *opinia* unei majorități sau a celor mai înțelepți.

b. *Retorica* = analogă dialecticii, se aplică sferei *deliberării* (a sfătui, a lăuda, a dezaproba, a îndemna, a convinge).

A) Aspectul formal = *Tehnici argumentative* persuazive cu privire la:

• orator = să se prezinte înaintea altora o temă în mod *Competent* prin *Iscusință*, *Cinste* şi *Bunăvoință*;

• auditoriu = stârnirea *pasiunii* având în vedere temperamentele, vârsta, condiția socială;

• discursul în sine = logico-persuaziv:

- pe baza *inducției* = folosirea *pildei*; fapt istoric, parabolă, fabulă.

- pe baza *deducției* = folosirea *entimemei*: silogismul trunchiat, în care se suprimă o premisă (adică un pasaj) şi sunt asumate drept principii generale anumite *locuri comune*: (*tópoi*):

1) posibil-imposibil;

2) trecut;

3) viitor;

4) mărime (a mări - a diminua). Acesta este *cadrul* în care se desfăşoară argumentările persuazive!

B) Aspectul material = obiectul înțeles de argumentarea persuazivă determină *genul* acesteia:

Obiectul	Actul	Auditoriul	Genul
Utilul	A sfătui / a nu sfătui	Adunări politice	Deliberativ
Dreptul	A apăra / a acuza	Judecători	Judiciar
Frumusețea-Binele	A lăuda / a dezaproba	Adunări celebratoare	Epidictic

Academia şi Liceul

1. **Academia**: şcoala lui Platon a avut prin succesorii ei, **Speussipos** şi **Xenocrates**, o dezvoltare de tip pitagoreic, oarecum pe linia concepțiilor de la bătrânețe ale lui Platon: aceea a ideilor-numere.

2. **Liceul** (*Lykeion* sau Şcoala Peripatetică) sau şcoala lui Aristotel s-a dezvoltat în direcție *naturalistă*:

a. **Teofrast** s-a îndepărtat de metafizica lui Aristotel, negând existența unui prim motor și a unei finalități; s-a ocupat de *caracteriologie*.

b. **Straton** s-a orientat către tezele atomiștilor, interpretând fenomenele naturale pe baza principiilor materiale simple.

Dezvoltarea și decadența școlilor socratice minore

1. **Școala cinică**: fondată de Antistene, l-a avut pe **Diogene din Sinope** („Socrate înnebunit") drept cel mai radical reprezentant al ei:

a. umbla în miezul zilei cu un felinar aprins în mână, strigând: «Caut omul!» = omul adevărat este dincolo de crusta socială și dincolo de obișnuințe. Trăia ca un *câine*, într-un butoi, tocmai pentru că refuza suprastructurile culturale, considerate de el un obstacol față de *spontaneitatea naturii*.

b. Declara, așadar, absoluta *libertate a cuvântului* (*parresìa*) și absoluta *libertate de acțiune* (*anaìdeia*): urina înaintea tuturor, ca un câine.

c. Virtutea adevărată este *autarchia*: să nu ai nevoie de nimic, să fii adaptat și călit de către *truda naturală*.

2. **Școala cirenaică**, întemeiată de Aristip din Cirene:

a. **Hegesias** (*elogiatorul morții*): viața înțeleptului constă în *indiferența* față de existență, pentru că binele este doar plăcerea, dar *fericirea nu poate fi atinsă*.

b. **Annikeris**: pe lângă plăcere trebuie admisă și valoarea prieteniei, a gratitudinii și a respectului față de familie.

c. **Teodor** (Ateul):

- *plăcerea adevărată* nu e cea trecătoare, ci plăcerea stabilă care este *bucuria înțelepciunii*;
- el a desființat orice tip de opinie cu privire la zei.

3. **Școala megarică**, întemeiată de Euclid din Megara:

a. **Eubulide**, un dialectic cu amprentă eleatică, refuza noțiunea de multiplicitate și pe aceea de mișcare. E celebru paradoxul «mincinosului»: *Când spun „eu mint", mint sau nu mint? E adevărat sau fals?* Atât într-un caz cât și în celălalt, și mint și nu mint = absurd. Aceasta este contradicția care rezultă admițând multiplicitatea discursivității.

b. **Diodoros Cronos**: a negat noțiunea aristotelică de potență, pentru că între a fi și a nu fi nu se admite o a treia variantă. Dacă ceea ce este, nu poate să nu fie, atunci în mod necesar este: viitorul este la fel de necesar ca trecutul și prezentul, deci timpul nu există.

c. **Stilpon**: singura judecată validă este *identicul*: «Socrate este Socrate»; dacă judecata neidentică «Socrate este alb» ar fi validă, atunci nu ar mai putea fi alb și un alt lucru (cum ar fi, de pildă: «găina este albă»), întrucât copula „este" înseamnă *egal*: deci Socrate ar fi găină.

Epicur (341-270 î.d.Cr.) și «Grădina»

1. *Logica* sau *Canonica* (Regula adevărului): criteriile sunt:

a. *Senzația* = fiind pasivă, relevă în mod obiectiv datele; eroarea e doar în opinia care judecă greșit cu privire la senzație.

b. *Prolessi* = conceptele sunt *anticipări* a ceea ce se poate găsi în cadrul experienței.

c. *Sentimentele* de plăcere sau de durere care indică – cele dintâi – ceea ce este conform cu natura (de căutat) și, respectiv, ceea ce este contrar ei (de evitat).

2. *Etica*:

a. *Fericirea* constă în *Ataraxia*, adică *liniștea sufletului* (*securitas*):

- *plăcerea* adevărată e cea *catastematică*, adică în absența durerii (din punct de vedere corporal i se spune *aponia*);
- plăcerea este naturală, dar trebuie ponderată cu *chibzuință*.

b. Cauzele *nefericirii*:

- frica de zei: e inutilă, căci ei nu se ocupă de noi;
- frica de moarte: atitudine prostească, deoarece, atunci când moartea este, nu mai suntem noi; atâta timp cât noi suntem, ea nu este.

c. *Cele patru leacuri*:

- să nu ne temem de zei;
- să nu ne temem de moarte;
- favorizarea plăcerii, care e la dispoziția tuturor;
- să nu te temi de rău, deoarece, ori este de scurtă durată, ori poate fi suportat cu ușurință.

3. *Fizica*: profesarea materialismului atomist:

a. Corpurile sunt constituite din atomi care se agregă *la întâmplare*, datorită unei *deviații* (*clinamen*) în timpul căderii lor în gol.

b. Și *sufletul* este corporal și, deci, muritor.

N.B. Cel mai celebru epicureu al epocii romane a fost **Lucretius** (sec. I î.d.Cr.).

Stoicismul

1. *Stoà* («portic», «cerdac» cu coloane, zugrăvit, unde cei interesați se întâlneau pentru lecții de filosofie) este școala fondată de **Zenon din Citium** (333-262 î.d.Cr.). Se poate spune că e prima sinteză a gândirii grecești, în toată desfășurarea ei istorică și speculativă (lumea materială este imanentizată în *Logos*, interpretând noțiunea heraclitiană cu trăsăturile ideii aristotelice de *gândire a gândului*). De asemenea, această școală acoperă perioada de timp care ajunge până în epoca creștină, prin autori stoici ca **Seneca** (sec. I d.Cr.) și **Marc Aureliu** (sec. II d.Cr.).

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ LIBRARY

2. *Logos*-ul (termen de origine heraclitiană) e absolutul de care lumea este îmbibată în toate fibrele ei: în gândirea omului, în natură, în comportament.

3. *Logica*: cuprinde retorica şi dialectica.

a. *Retorica*: disciplina *oratorică* şi extinsă a pledoariei (simbolul retoricii este *mâna deschisă*).

b. *Dialectica*: disciplina *argumentativă* şi restrânsă a pledoariei (simbolul dialecticii este *pumnul strâns*):

- Criteriul de adevăr e *reprezentarea catalectică sau comprehensivă*, care este produsă prin:

1. Senzaţie = impresie.

2. Reprezentare = *imagine* raţională (simbolul acesteia este mâna deschisă).

3. Reprezentarea comprehensibilă = *aprobarea* noastră (simbolul: degetele îndoite ale mâinii).

4. Reprezentarea catalectică = *comprehensiunea* (simbolul este pumnul strâns).

5. Ştiinţa = înţelegerea *riguroasă* (simbolul: mâna ce cuprinde şi strânge pumnul închis).

- Cunoaşterea intelectuală:

• *semnificatele* = formele cunoaşterii, adică *exprimabilele* (*lektà*): concepte, judecăţi şi silogisme.

▪ Sunt imateriale.

▪ Stoicii au aprofundat logica de *adevăr* a judecăţilor *ipotetice* şi *disjunctive* (neglijate de Aristotel: logica «calculului predicatelor», care considera conţinutul termenilor), drept aplicare imediată a principiului non contradicţiei la ceea ce este particular.

De ex.: dacă A, atunci B; însă A, deci B. Dacă A, atunci B; dar non B; deci non A etc. («calculul propoziţiilor», adică independent de conţinutul termenilor).

• *semnificantele* = cuvintele şi limbajul, adică *universalele*, studiate şi reglementate de *gramatică*.

4. *Fizica*:

a. Dumnezeu este *Logosul* care se exprimă prin producerea *Physis*-ei; *Logosul* este *sămânța* tuturor lucrurilor: totul este Physis-Logos.

b. Orice ființă este corporală, dar nu orice este corporal: gândul şi conținutul său nu sunt.

c. *Logosul* este *focul*: dar în sensul că focul, care este rădăcina oricărui lucru corporal, este pătruns de raționalitatea *Logosului*.

d. Fiind produsă de *Logos*, lumea este aşa cum trebuie să fie în mod *inevitabil* şi *necesar*: *Logosul* deci este *Providență*, *Destin*, *Fatalitate*.

e. Dacă totul e necesar, însă lumea şi lucrurile din lume se nasc şi pier, atunci totul este destinat pentru o eternă reîntoarcere în cele mai mici particularități individuale (*veşnica reîntoarcere a identicului*): de la conflagrația universală (*ekpyrosis*), înțeleasă ca purificare, se trece la *apocatastasis* sau reconstituirea universală a lumii şi a evenimentelor sale, în mod ciclic, etern.

5. *Etica*:

a. Dacă totul este necesar, tocmai pentru că este produs în mod rațional de către *Logos* şi, deci, supus *Fatalității* şi *Destinului*, nu există libertatea omului decât în sensul în care *înțeleptul* este «liber» să-şi conformeze voința cu Destinul: *ducunt volentem fata, nolentem trahunt* („Pe cel care vrea, soarta îl duce, pe cel care nu vrea, soarta îl trage"). Zenon, simțind că va muri curând, se adresa Destinului, spunându-i: «Vin! De ce mă chemi?».

b. Temelia eticii este înclinația naturală către autoconservare, către realizarea de sine prin a deveni el însuşi (= *oikeiosis*).

c. Devenirea de sine constă în a se conforma *Logosului*:

- *fericirea* este *contemplarea* adevărului Totalității;

- acțiunea care derivă din această contemplație, e dreaptă conform *Logosului*, este o *katorthoma*: o acțiune dreaptă;

- acțiunea dreaptă este o acțiune *virtuoasă* care-și are compensația și fericirea în sine, nu într-o răsplată;

- virtutea se articulează în patru moduri, adică de-a lungul celor patru virtuți cardinale: prudența, dreptatea, cumpătarea, tăria;

- obstacole în calea unei vieți virtuoase sunt patimile (bolile sufletului): fericirea virtuoasă a înțeleptului este *apatia* = lipsa patimilor;

- diferența calitativă dintre cel înțelept și cel neghiob este insurmontabilă, nefiind admise gradații ale prostiei sau ale înțelepciunii; deși orice om poate fi înțelept.

Scepticismul

1. **Pyrrhon din Elis** (360-270 î.d.Cr.)

a. A făcut o sintetză a *eleatismului megaric*, servindu-se de câteva instanțe ale *filosofiei orientale* (l-a însoțit pe Alexandru Macedon în India).

b. Cele trei reguli fundamentale ale fericirii înțeleptului:

1. Să știe că lucrurile sunt *indiferente*, *nemărginite* și *nediscriminabile*, căci Ființa-Physis e imutabilă și una; lumea multiplicității și a devenirii este doar *iluzorie* (împărăția *doxei* = a opiniei): un lucru *determinat* «este și nu este» și, deci, «nici este, nici nu este» (un cal, în măsura în care *este* cal, *nu este* casă, oaie, om etc.): lumea multiplicității este *contradictorie*.

2. Așadar, *opiniile* noastre cu privire la lucrurile lumii nu pot să fi *nici adevărate, nici false*: decât – eventual – în cadrul iluziei care este tocmai domeniul opiniei.

3. Înțeleptul e înțelept deoarece este *indiferent* (ataractic), *suspendă judecata* (*epoché*) asupra lucrurilor, *nu vorbește* despre lucruri, ci tace (*afasia*), *nu suferă* nimic (*apatia = ne sentire quidem*).

c. Indiferența absolută este divină: Pyrrhon este considerat «ca un zeu».

2. **Neoacademicii** (a Doua şi a Treia Academie): **Arcesilaus** (315-240 î.d.Cr.) şi **Carneades** (219-129 î.d.Cr.):

a. nu se poate avea certitudine asupra adevărului, pentru că opiniile sunt cele mai variate şi contrastante;

b. demonstrațiile se bazează pe nedemonstrabil.

3. **Eclecticii** (a Patra şi a Cincea Academie): **Philon din Larissa** şi **Antiochos din Ascalon** (sec. II î.d.Cr.):

a. Adevărul obiectiv există, dar asta nu înseamnă că noi îl cunoaştem în mod cert: este probabil;

b. se procedează la o juxtapunere a celor mai diverse opinii filosofice, fără posibilitatea unei justificări teoretice.

Platonismul mijlociu

1. Marchează renaşterea discursului metafizic, prin sinteza dintre platonism şi aristotelism.

2. Se naşte la Alexandria din Egipt, iar în secolul al II-lea d.Cr. se răspândeşte în Occident.

3. Drept reprezentant de marcă l-a avut pe **Albinos din Smirna**:

a. *Ideile* Hiperuraniului platonician sunt conținutul *gândirii gândului*, adică a dumnezeului aristotelic: ele sunt *inteligibilul prim.*

b. *Formele imanente* ale lucrurilor sensibile, adică formele aristotelice, sunt *inteligibilul secund.*

c. Omul trebuie *să se asimileze lui Dumnezeu* prin intelect, care e partea superioară şi nedegradabilă a sufletului.

BCU ALEXANDRU CEL BUN UNIVERSITY LIBRARY

Neoplatonismul

Se naşte odată cu şcoala lui **Ammonius Saccas** (175-240 d.Cr.) în Alexandria Egiptului: Ammonius a fost educat creştin, dar apoi a revenit la păgânism. Această şcoală s-a dezvoltat la Roma cu Plotin şi Porfir, iar la Atena cu Proclos.

Plotin (205-270 d.Cr.)

1. **Principiul Absolut** este *Unul*, deoarece:
   a. fiinţa fizică primeşte unitate de la suflet;
   b. sufletul primeşte unitate de la Spirit;
   c. Spiritul primeşte unitate de la Unul care este originar: *nimeni nu poate unifica Unul.*

2. **Caracteristicile** Unului:
   a. *activitate productivă infinită*;
   b. *nelimitat*: nu e *idee* (ca la Platon), nici *ousia* (ca la Aristotel). În acest sens, este *inefabil*, adică dincolo de esenţă şi de cunoaştere;
   c. *simplitate absolută* (raţiunea de a fi a ceea ce este complex şi multiplu);
   d. *potenţă activă absolută*;
   e. *Binele însuşi.*

3. **Natura** Unului: este deasupra
   a. fiinţei (*eidos – ousia*) = *super fiinţă*;
   b. gândirii = *super gândire*;
   c. vieţii = *super viaţă*;
   pentru că toate sunt produsele sale.

4. **Activitatea** Unului: natura Unului este *pură şi liberă activitate de autodeterminare*, căci:
   a. *nu e din întâmplare*, precum lucrurile sensibile;

b. *nu e din necesitate*, precum ceea ce derivă din el;

c. *nu e datorită alegerii libere*, întrucât ar presupune ceea ce trebuie ales;

d. *nu este prin natură*, dat fiind că transcende *ousia*;

e. este, deci, însăşi acţiunea sa de autodeterminare, adică pură voinţă de a fi ceea ce este: *causa sui*.

5. **Produsele** Unului: toate lucrurile sunt *emanate spontan* din Unul, aşa cum lumina este iradiată sub formă de cercuri concentrice succesive: Unul~Spiritul~Sufletul~Materia.

6. **Structura emanaţiei**: Ipostazele.

a. Unul, *Prima Ipostază*, rămânând în sine (= fără a se epuiza), produce o *Alteritate* sau *Indeterminatul*, care e *materia inteligibilă*; aceasta, îndreptându-şi privirea către Unul sau contemplându-l, *se determină* şi se constituie drept *Spirit-Nous*.

b. Spiritul-Nous, a *Doua Ipostază*, este *lumea Formelor*.

- În *orientarea sa contemplativă* spre Unul, se lasă fecundat şi, *reflectând asupra sieşi*, dă naştere gândirii şi multiplicităţii (= Gânditorul şi Gânditul).

- El *este toate lucrurile*. Este Viaţă. Este cosmos inteligibil, *lume a ideilor*. Orice idee este gânditoare şi gândită şi *conţine în sine toate celelalte idei*, pentru că fiecare idee este Spirit: dacă nu ar conţine toate celelalte idei, Spiritul ar fi în afara sa.

- Este *netrupesc*, *infinit* şi *frumuseţe* absolută; căci este *Cosmos*.

- Caracteristicile cosmosului inteligibil:

• *Fiinţă* sau *Ousia*.

• *Stabilitate* sau *stasi* (faţă de conţinuturile imutabile).

• *Mişcare* (activitate *spirituală*).

• *Identic* cu sine însuşi.

• *Diferit* datorită distincţiei dintre gânditor şi gândit.

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

c. Sufletul, a *Treia Ipostază*, este generat de activitatea Spiritului care determină o Alteritate sau Indeterminatul, şi care întorcându-se către Spirit, se determină ca *Suflet*.

- Funcţia Sufletului este *să dea viaţă* lucrurilor sensibile: ordonează, susţine, comandă; produce, generează, face să trăiască.

- *Se mărgineşte cu sensibilul.*

- Este mişcare şi principiu al mişcării.

- Dacă Unul este Principiul, iar Spiritul este unul-mulţi, Sufletul este unul-şi-mulţi.

- În Suflet există o multiplicitate ierarhică.

1. *Sufletul suprem* sau Universal: este Ipostaza.

2. *Sufletul tuturor lucrurilor* sau al Lumii, care determină, susţine şi guvernează lumea.

• Partea sa *inferioară* este *Physis*, care produce universul sensibil: este inteligibilul care se reflectă în materie.

• Partea sa *superioară* este *Logosul* care, în calitate de formă raţională, produce forma (*eidos*). Aceasta structurează materia. *Eidos*-ul nu este vital şi, deci, este formă determinantă, şi nu productivă.

3. *Sufletele particulare*, care dau viaţă trupurilor: ierarhia lor e determinată de o capacitate mai mare sau mai mică de contemplare, adică de o mai mare sau mai mică detaşare de trup.

7. **Materia sensibilă**: este privarea extremă de puterea generativă a Unului.

a. Fiind lipsă şi privare de bine, nu generează.

b. Este imaginea cea mai nedeterminată a materiei inteligibile (adică a exemplarului).

c. Nu e capacitate de a primi forma, ci posibilitate inertă de a o reflecta.

8. **Omul**: *este sufletul său*, ba chiar în individul uman se află *trei suflete* şi, deci, trei oameni:

BCU IAŞI - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

a. *sufletul tangențial Spiritului*;

b. *sufletul discursiv,* sau *eu-l* strict vorbind;

c. *sufletul ce însuflețește cu viață trupul*: nu sufletul se află în trup, ci *trupul se află în suflet.*

- Acest lucru se datorează unei *vinovății originare involuntare.*

- O a doua vină se atribuie dacă sufletul are o grijă excesivă de trup și nu tinde către contemplație.

9. **Contemplația**: e procesul care conduce la Unul prin depășirea diferențelor. *Purcederea* din Unul este prin poziționarea Alteritate-diferențiere; *Reîntoarcerea* la Unul se produce prin *eliminarea* diferențelor.

10. **Extazul**: este *zeificarea* mistică (să intri în Unul, adică în Dumnezeu), prin depășirea propriei conștiințe reflexe: toate se simplifică, despuindu-se de toate. «Detașează-te de toate» (*Enneade*, V, 3, 13).

Porfir (233-305 d.Cr.)

1. Importantă e tentativa sa de a-l concilia pe Platon cu Aristotel, mai ales prin comentariul la operele acestuia din urmă.

2. De mare însemnătate în istoria logicii și a metafizicii este lucrarea *Isagogè*: o introducere la cele cinci categorii (gen, specie, diferență, propriu și accident) pentru a înțelege predicamentele[1] lui Aristotel. Chiar la începutul acestei lucrări, Porfir formulează o problemă ce va suscita în Evul Mediu celebra dispută cu privire la universalii: genurile și speciile sunt entități existente în sine sau sunt concepte ale minții noastre?; dacă există în sine, sunt corporale sau incorporale?;

[1] *Predicament*: termen care exprimă o însușire ce se poate atribui unui lucru în baza apartenenței la o categorie; în sens larg, *predicament* poate fi luat ca sinonim cu *categorie – n. r.*

dacă sunt incorporale, sunt separate de lucruri sau imanente lucrurilor sensibile?

Proclos (412-485 d.Cr.)

1. *Procesul* care se află la baza generării tuturor lucrurilor este *circular*, fiind împărțit în trei momente:

a. *Manența* (*monè*) = ființa în sine (orig. *l'essere presso di sé* ~ „a fi la sine") a Principiului-Unul: garantează faptul că Purcederea (Procesiunea) nu e ceva ce se adaugă Principiului, ci un mod de declinare de la acesta, după asemănare.

b. *Procesiunea* sau *Purcederea* (*proodos*) = Ieşirea din Principiul-Unul.

c. *Convertirea* (*epistrophè*) = Reîntoarcerea la Principiul-Unul.

2. Orice realitate ce purcede este un *amestec* compus din *nelimitat* şi *limitat*:

a. *nelimitatul* stă de partea *Purcederii*;

b. *limitatul* stă de partea *Reîntoarcerii*.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ISTORIA FILOSOFIEI MEDIEVALE

Caracteristici ale filosofiei în raport cu Revelația divină

1. Filosofia în Evul Mediu se caracterizează prin confruntarea cu revelația ebraico-creştină.

2. Trei sunt modelele în interiorul cărora se pot rezuma schematic diversele atitudini filosofice, vizavi de această confruntare, şi anume:

a. Modelul *univoc* sau *inclusivist*, de tip *raționalist*, care subliniază *continuitatea* sau *identitatea substanțială* între conținuturile filosofiei şi cele ale creştinismului:

- din punct de vedere filosofico-cultural, avem figura filosofiei care asimilează creştinismul: gnosticismul (sec. II-III);
- din punct de vedere creştin, avem figura creştinismului care asimilează filosofia: de ex.: Sf. Iustin (m. 165).

b. Modelul *echivoc* sau *exclusivist*, de tip *fideist*, care subliniază *discontinuitatea radicală* şi *absoluta neomogenitate* între conținuturile filosofiei şi cele ale creştinismului:

- din punct de vedere filosofic: de ex.: neoplatonismul;
- din punct de vedere creştin: de ex.: Tertulian (m. după anul 220).

c. Modelul *analogic*, nici inclusivist, nici exclusivist, al unei *discontinuități substanțiale* sau *absolute*, dar şi al unei *continuități modale* şi *relative* între conținuturile filosofiei şi cele ale creştinismului: Sf. Toma din Aquino (1225-1275). Creştinismul este *supranatural în privința substanței*, filosofia e *naturală în privința substanței*. Însă, în cadrul creştinismului, există şi anumite adevăruri care sunt *supranaturale cu privire la mod* pentru că sunt revelate, dar sunt *naturale cu privire la substanță*, deoarece pot fi cunoscute rațional, independent de

revelație: sunt un *preambul al credinței*, sau adevăruri naturale prepuse credinței.

- Adevăruri *substanțial supranaturale*: Treimea lui Dumnezeu, Întruparea, Îndumnezeirea omului.

- Adevăruri *substanțial naturale* (filosofice) și *modal supranaturale*: existența lui Dumnezeu Creatorul, nemurirea sufletului, libertatea și responsabilitatea acțiunii umane, legea morală naturală, virtuțile morale.

3. Privind împărțirea pe perioade, se practică distincția între:

a. *Perioada patristică*, adică a Părinților Bisericii, obiect al Patrologiei: sec. II-V.

b. *Prescolastica*: sec. VI-IX (Boethius, Scotus Eriugena).

c. *Prima Scolastică*: sec. IX-XII (Sfântul Anselm, Școala din Chartres, Școala Sfântului Victor, Abelard).

d. *A Doua Scolastică*: sec. XIII (Sfântul Toma din Aquino, Sfântul Bonaventura, Fericitul Duns Scotus).

e. *A Treia Scolastică*: sec. XIV (Maestrul Eckhart, William de Ockham).

***Severinus Boethius** (470-520)*

1. «*Fidem si poteris rationemque coniunge*».

2. Filosofia se împarte în teoretică și practică:

a. Filosofia *teoretică* se ocupă în mod speculativ de:

- *Inteligibilul* = obiect pur spiritual și imaterial: Dumnezeu, îngerii, sufletul omenesc separat de trup. E studiat de *Teologie*.

• Boethius este primul teoretician al argumentului *a priori* cu privire la existența lui Dumnezeu: dacă Dumnezeu este cel mai bun din cei mai buni și dacă există și bunuri mai mici, atunci e imposibil ca El să nu existe.

• Elaborează distincția reală prezentă în creaturi, între *id quod est* și *esse*, ce va fi folosită de Sfântul Toma. Numai în Dumnezeu există identitate între *id quod est* și *esse*.

- *Inteligibilul* = obiect spiritual care se află în materie: sufletul ca formă a trupului. Este studiat de *Psihologie*.

- *Naturalul* = trupurile, studiate de *Fiziologie*. Cuprinde, de asemenea, *Quadrivium*-ul: *Aritmetica*, *Geometria*, *Muzica*, *Astronomia*.

b. Filosofia *practică* se ocupă de acțiunea omului în raport cu scopul moral:

- al omului în sine: *Monastica*;
- al omului în familie: *Economica*;
- al omului în societate: *Politica*.

c. Instrumentul de exprimare al filosofării e *Trivium*-ul: *Gramatica*, *Retorica* și *Dialectica* sau Logica, trei căi necesare pentru a exprima adevărul cunoscut prin intermediul filosofiei.

- Logica este o artă științifică: atunci când fundamentează legile raționării este știință (*docens*); atunci când aplică legile gândirii corecte este artă (*utens*).

- Comentând *Isagogè* a lui Porfir, Boethius atinge tema universaliilor, ce va deschide celebra dispută care va urma. Într-un prim moment, Boethius a urmat teza aristotelică, dar apoi s-a axat pe cea platoniciană.

***Ioan Scotus Eriugena** (810-877 circa)*

1. De tendință neoplatonică, traduce *corpus areopagiticum* – operele lui Pseudo-Dionisie Areopagitul, sec. V.

2. *Relațiile dintre credință și rațiune*:

a. *filosofia speculativă* este intermediară între credință și viziunea beatifică a lui Dumnezeu; de aceea, ea asumă conotațiile *religiei*.

b. Religia-filosofie este înțelegerea rațională a credinței și ca atare este *teologie* (chiar dacă Eriugena nu folosește acest termen).

c. Odată ce Revelația divină a fost dată, rațiunea *poate și trebuie* să-i înțeleagă conținutul: e vorba de o *exegeză filosofico-alegorică* a Scripturii. Exemple: Petru (Credință) și Ioan (Rațiune) aleargă la mormânt (Scriptura); mai întâi intră Petru și apoi Ioan. Isus (Credință) cere apă (Ajutor) Samaritencei (Rațiune).

3. *Metafizica*: ca bun platonician, Eriugena, pune laolaltă logica și metafizica (*Dialectica*) și, de aceea, folosește un termen logic pentru a înțelege un aspect metafizic. «*Împărțirea* Naturii» corespunde «*Creării* Naturii».

a. *Împărțirea* (genului în specii și a speciilor în indivizi) și *Analiza* (sau *recapitularea* indivizilor în specii și a speciilor în gen), corespund *Ieșirii* (*Exitus*) creaturilor din Dumnezeu și, respectiv, *Reîntoarcerii* (*Reditus*) a acestora la Dumnezeu. Împărțirea Naturii înseamnă așadar a vedea cum se produce universul și cum se reîntoarce la Dumnezeu.

b. *Natura este tot ceea ce este și tot ceea ce nu este* (neființa trebuie înțeleasă aici ca alteritate sau diversitate în sens platonician: un lucru, pentru a fi el însuși, nu trebuie să fie alte lucruri).

- Tot ceea ce *este*:

1. *Natură necreată ce creează* = Dumnezeu;

2. *Natură creată ce creează* = Ideile sau Arhetipurile în Dumnezeu = Esența lui Dumnezeu;

3. *Natură creată ce nu creează* = Lumea sau Cosmosul;

4. *Natura necreată ce nu creează* = Dumnezeu în cea de-a opta zi.

- Tot ce *nu e comprehensibil*, și deci e *dincolo de esență* = Dumnezeu în sine.

Cunoaşterea lui Dumnezeu are trei nivele:

1. Afirmativ = Dumnezeu e esenţă, natură creată ce creează.

2. Negativ = Dumnezeu nu e esenţă, este infinit.

3. Superlativ = Dumnezeu e hiperesenţial, dincolo de esenţă.

c. Ce este Natura creată care creează? Este însăşi esenţa lui Dumnezeu. Pentru Eriugena, a crea este echivalent cu *a Manifesta*: ca bun platonician consideră că Dumnezeu, fiind infinit, este incomprehensibil chiar şi pentru el însuşi; pentru a crea trebuie să se înţeleagă pe sine şi de aceea trebuie să se *finitizeze*, adică *să se determine în mod esenţial*. Ideile sau Arhetipurile sunt manifestarea lui Dumnezeu sieşi: în măsura în care sunt finite, se disting de Dumnezeu; în măsura în care îl manifestă pe Dumnezeu, sunt Dumnezeu însuşi.

d. Natura creată care nu creează, adică Lumea, este *Simbolul* lui Dumnezeu, *Teofania*, care se recapitulează total în Dumnezeu.

e. *Ieşirea*:

- Dumnezeu e spirit pur şi concepe o lume pur spirituală.
- Şi omul este conceput ca un înger.
- Prevăzând păcatul originar, înţeles ca o îndepărtare de spiritualitate, Dumnezeu creează Cosmosul sensibil, ca o *scară* pentru reîntoarcerea la spiritualitate.
- Bisexualitatea omului depinde de faptul că omul, creat în mod sensibil, trebuie să se reproducă în mod sensibil.
- Adevărata lume este cea ideală; lumea sensibilă este simpla coagulare (concretizare) a formelor ideale.
- În intelectul uman există formele inteligibile abstracte, care sunt dimensiunea perfectă a lumii, deoarece sunt cele mai apropiate de spiritualitate.
- Moartea omului, adică separarea sufletului de trup, este ultima treaptă a Ieşirii şi prima a Reîntoarcerii.

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

f. *Reîntoarcerea*:
- naturală, adică a ceea ce e *datum*:
  1. învierea trupului fără sex;
  2. reintegrarea trupului în suflet;
  3. reintegrarea sufletului în Idee;
- supranaturală, adică *per donum gratiae*:
  1. *Ştiinţa* plenară = sufletul integrat în lumea ideală cunoaşte toate ideile.
  2. *Înţelepciunea* contemplativă a esenţei lui Dumnezeu = sufletul ajunge sinteza în Dumnezeu.
  3. *Mistica* recapitulare în tenebra superluminoasă. «*Erit Deus omnia in omnibus, quando nihil erit nisi solus Deus*».

Dialectici şi antidialectici

Problema gânditorilor creştini ai Primei Scolastici a fost aceea a folosirii filosofiei pentru înţelegerea datelor de credinţă. *Dialecticii* considerau filosofia indispensabilă; *antidialecticii*, în schimb, considerau că folosirea filosofiei ar fi un obstacol şi o sursă de erori.

DIALECTICII

a. **Roscelin din Compiègne** (1050-1120), *nominalist*. Susţine că ceea ce există este *individ*; genurile şi speciile nu au existenţă ontologică. Universalul este o simplă *flatus vocis*, o funcţie verbală care slujeşte unui grup de indivizi asemănători pentru comunicarea între două intelecte. Consecinţa teologică a acestei poziţii este aceea că în Sfânta Treime există indivizi: *triteism*; nu un singur Dumnezeu, ci trei, dat fiind că natura comună este doar o *flatus vocis*. Roscelin l-a avut ca discipol pe Abelard.

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

b. **Sfântul Anselm din Aosta** (1033-1109):

- Raportul dintre credință și rațiune este circular: credem pentru a înțelege și înțelegem pentru a crede. Fundamentul a toate este credința: *credo ut intelligam*; însă „a crede" conduce la „a înțelege": *intelligo ut credam.*

- Presupusă fiind credința, Anselm a căutat *să demonstreze necesitatea* Treimii și a Întrupării.

- Modul de a proceda este tripartit: rugăciunea de cerere ~ analiza conceptuală ~ rugăciunea de bucurie.

- Chiar și argumentarea existenței lui Dumnezeu (*argumentul ontologic* sau a priori) are o situare contemplativă: punctul de plecare este *Psalmul* 53: «Zis-a nebunul în inima lui: *Dumnezeu nu există!*». De ce este nebunie să gândești că Dumnezeu nu există? E nebunie și e și absurd, pentru că pentru a-l gândi neexistent, trebuie să-l gândești ca fiind existent. Ar fi ca și cum ai spune: *ceea ce există, în mod necesar nu există!* (= cercul este pătrat, adică nu e cerc!). Într-adevăr, prin termenul „Dumnezeu", noi gândim o ființă despre care nu se poate concepe alta ca fiind mai mare (*quo maius cogitari nequit*); or, această ființă nu poate fi numai gândită, pentru că dacă ipotetic am concepe și alternativa, adică există o altă ființă mai mare, atunci ne-am gândi la o ființă superioară aceleia despre care nu se poate concepe alta ca fiind mai mare: adică am gândi *absurdul*, ceea ce este de neconceput. Iată de ce e *nebun* cel ce gândește că Dumnezeu nu există: pentru a-l concepe inexistent, trebuie să-l gândească și gândindu-l, îl concepe ca fiind existent!

- Dacă Dumnezeu este ființa prin esență, tot restul este prin participare: este creatură.

ANTIDIALECTICII

Sf. Petru Damian (1007-1072). Pentru a nu cădea în erezie, ca unii dintre dialectici, e mai bine să se renunțe la filosofie.

- Constituirea lucrurilor, chiar şi a celor ideale, depinde de acţiunea liberă şi arbitrară a lui Dumnezeu Creatorul.

- Pentru a înţelege lumea şi pe Dumnezeu, e necesară şi suficientă credinţa.

- Fiind atotputernic, Dumnezeu poate să facă şi absurdul.

N.B. Această teză cu privire la atotputernicia absolută a lui Dumnezeu, până într-acolo încât poate să facă şi absurdul, este absurdă! Absurdul este nimic; a putea absurdul, înseamnă a putea nimic, adică neputinţă!

Şcoala de la Chartres

1. **Bernard de Chartres** (m. 1124 circa): noi vedem mai departe decât cei din antichitate, deoarece «suntem ca nişte pitici pe umerii uriaşilor». Îl creştinează pe Platon, atribuindu-i teoria creaţiei materiei.

2. **Gilbert de la Porrée** (1076-1154): Formalism = creatura e structurarea prin intermediul esenţei a unei anumite materii cu forma ei particulară, care este forma generică (de ex.: corporalitatea, umanitatea etc.), care o face să subziste şi să existe.

3. **Thierry de Chartres** (m. 1154 circa): a căutat să pună în acord *Geneza* cu fizica din lucrarea lui Platon, *Timaios*.

MISTICA SPECULATIVĂ. ŞCOALA VICTORIANĂ

1. **Hugo din Saint Victor** (circa 1096-1141):

a. Mistica *speculativă* este interpretarea *alegorică* a Sfintei Scripturi:

- la nivel material: pe baza literei;

- la nivel spiritual: pe baza raţiunii care surprinde alegoria, dar care presupune totuşi un sens literal precis.

b. Ştiinţele care permit citirea materială a Scripturii sunt:

1. ştiinţa teoretică = teologia, matematica şi *quadrivium*;

2. ştiinţa practică = etica monastică, domestică şi politică;
3. ştiinţa mecanică = artele servile;
4. ştiinţa logică = gramatica şi argumentarea: demonstraţia, dialectica şi retorica.

2. **Richard din Saint Victor** (m. 1173):
a. Mistica speculativă este un act *psihologic*.
b. Scara cunoaşterii mistice:
- *Cogitatio* = cunoaşterea sensibilă:
  • prin imaginaţie pe baza imaginaţiei;
  • prin imaginaţie pe baza raţiunii.
- *Meditatio* = cunoaşterea raţională:
  • prin raţiune pe baza imaginaţiei;
  • prin raţiune pe baza raţiunii.
- *Contemplatio* = cunoaşterea intelectuală:
  • deasupra raţiunii, dar nu dincolo de raţiune;
  • deasupra raţiunii şi dincolo de raţiune (Mistica).

MISTICA AFECTIVĂ

Sf. Bernard de Clairvaux (1091-1153):
1. *Filosofia* este cunoaşterea iubitoare a adevărului care este *Cristos răstignit*.
2. Adevărul se prezintă ca o scară afectivă care conduce la Cristos prin umilinţă:
- prima treaptă = adevărul *sever*: e *disciplina*, care conduce la recunoaşterea propriei *mizerii*, înclină spre *compasiune* şi dă naştere *caritătii*;
- a doua treaptă = adevărul *pios*: *caritatea* dă naştere *ardoarei* iubirii care declanşează *lacrimile purificării*;
- a treia treaptă = adevărul *pur*: extazul mistic, care uneşte cu voinţa divină. Omul voieşte ceea ce Dumnezeu voieşte ca el să voiască.

BAU INSTITUTIONAL UNIVERSITY LIBRARY

1. Se naşte din problematica suscitată de *Isagogè* a lui Porfir, tradusă de Boethius: genurile şi speciile sunt în minte sau în afara minții?; dacă sunt în afara ei, sunt corporale sau incorporale?; dacă sunt incorporale, sunt imanente lucrurilor sau separate de ele?

2. *Nominalism* (**Roscelin de Compiègne**, maestrul lui Abelard) = universaliile sunt doar *flatus vocis*, simple *denumiri* cu care catalogăm pe indivizii asemănători între ei. Obiecția lui Abelard: logica s-ar reduce la gramatică, însă ceea ce este corect gramatical («animalul este om»), nu e în mod necesar corect şi din punct de vedere logic.

3. *Realism* (**Guillaume de Champeaux**, maestru al lui Abelard, care susține trei teorii):

a. *Ultrarealism* = genurile şi speciile sunt *substanțe individuale din punct de vedere numeric*. Consecința absurdă (obiecția lui Abelard) ar fi aceea că indivizii speciei ar fi accidente ale unicei substanțe.

b. *Indiferentism*:

- *pozitiv* = universalul este aspectul prin care unele ființe sunt indiferente pozitiv între ele. Obiecție: însă egalitatea într-un aspect comun e înțeleasă tot ca gen şi specie, ca fiind numeric una, ca la Ultrarealism;

- negativ = universalul este aspectul prin care unele ființe sunt indiferente negativ între ele. Obiecție: dar ce e universalul ca indiferență negativă?

4. *Conceptualism* (**Petru Abelard**: 1079-1142):

a. într-un universal e necesar să distingem:

a) *vox* = funcția gramaticală a predicatului (ceea ce poate fi predicat despre mai multe lucruri);

b) *sermo* = funcția veritativă în judecată, cea care leagă subiectul și predicatul în privința înțelegerii conceptuale.

b. Abelard este fondatorul metodei *sic et non*, adică a evaluării disputate a tezelor.

c. *Logica* este foarte importantă, deoarece este primul reflex al *Logosului* divin în mintea noastră.

5. *Conceptualismul realist* sau *Realismul conceptual și moderat* (Sfântul Anselm, Sfântul Toma din Aquino).

a. Universalul *in re*, adică în individ = este ceva al individului, pentru că dacă nu ar fi, nu s-ar putea formula în mod adevărat judecata «Petru este om».

b. Universalul *post rem* = *concept* sau *intentio* elaborată de intelect în intelect:

- *intentio prima* = universalul metafizic, care nu este nici unul, nici multiplu și este termenul definiției;
- *intentio secunda* = *genuri* și *specii*, ceea ce nu poate fi predicat despre mai multe lucruri.

c. Universalul *ante rem* = *esența divină*, față de care universalul metafizic este o asemănare pe planul creației.

FILOSOFIA ARABĂ ȘI EBRAICĂ

1. După închiderea școlilor filosofice din Atena de către Iustinian (529), filosofia greacă a revenit în forță în lumea occidentală, în secolul al XIII-lea, prin Orient, adică prin gânditorii arabi și evrei.

2. **Avicenna – Ibn Sina** (980-1037)

a. Arab de tendință neoplatonică, dar comentator al lui Aristotel.

b. Nu există opoziție între credință (Coran) și rațiunea filosofică.

c. Intelectul agent e separat și comun tuturor oamenilor; doar intelectul posibil e propriu fiecărui individ în parte.

BCU "ASTRA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

d. Dumnezeu este ființa sa însăşi şi este ființa necesară; creaturile sunt ființe contingente şi în ele există o distincție reală între esență şi existență.

3. **Averroes – Ibn Rushd** (1126-1198):

a. Este marele «Comentator» arab al lui Aristotel.

b. Coranul trebuie interpretat filosofic, pentru că simbolurile sunt pentru cei simpli, pe când conceptele sunt pentru înțelepți; dar în caz de opoziție între credință şi rațiune, trebuie urmată credința.

c. Intelectul *agent* este comun tuturor oamenilor; propriu fiecărui individ este intelectul *pasiv*, care e pură *cugetare*, adică o facultate trupească. Intelectul posibil este acelaşi intelect activ, în măsura în care se oglindeşte în pasiv, generând intelectul *material* (care cunoaşte).

d. Dumnezeu este ființa necesară în sine; printre creaturi sunt şi unele ființe care sunt necesare prin participare (cum sunt cerurile) şi care nu se degradează, dar sunt şi ființele contingente, care se nasc şi pier.

4. **Moise Maimonide** (1135-1204):

a. Evreu care a urmat o filosofie şi aristotelică şi neoplatoniciană în acelaşi timp.

b. Rolul filosofiei este acela de a confirma rațional Legea mozaică (adică Revelația).

c. Împărtăşeşte teoria averroistă a intelectului *pasiv*.

Toma din Aquino (1225-1274)

1. Filosofia este înțelepciunea omenească:

a. este un *complex de discipline ştiințifice* de ordin natural, adică sunt cultivate prin simpla lumină a rațiunii, prin metodologii diverse şi cu diferite grade de certitudine;

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

b. ca atare este *beatitudinea naturală* a omului, deoarece toate artele şi ştiinţele au ca scop perfecţiunea omului, care este beatitudinea sa;

c. este motiv de *delectare* şi de *prietenie* (conversaţie) între oameni.

2. Ca metodologie generală, filosofia implică:

a. o *precauţie critică obiectivă* în afirmaţii (*temperamentul* filosofic);

b. *confruntarea* cu opinii diferite, cu scopul de a dobândi cunoaşterea cea mai certă a adevărului: studiul filosofiei nu serveşte la a şti ce spun oamenii, ci la cunoaşterea adevărului;

- confruntarea cu opiniile *adevărate* îmbogăţeşte cunoaşterea;

- confruntarea cu opiniile *eronate* dă soliditate cunoaşterii adevărate obţinute, deoarece sunt demontate poziţiile contrare. De altfel, nu există o doctrină falsă până într-acolo încât să nu conţină niciun pic de adevăr amestecat cu falsitate;

c. *dubiul metodic* în a pune problemele cu privire la adevăr (*universalis dubitatio de veritate*), pentru ca adevărul să nu fie doar unul presupus.

3. În privinţa credinţei, filosofia are trei roluri:

a. să instituie *preambulurile credinţei*, adică adevărurile naturale care au funcţia de supoziţie raţională pentru adevărurile de credinţă: de ex., existenţa unui Dumnezeu creator, nemurirea sufletului, libertatea şi responsabilitatea acţiunii umane; existenţa unei legi morale naturale;

b. să elaboreze anumite *analogii conceptuale* pentru a explica misterele revelate: şi, în acest sens, filosofia este şi *premiza majoră* a silogismului teologic, ce conduce la înţelegerea (nu demonstrarea) credinţei;

c. să *apere* credinţa de falsele contestaţii raţionale: sunt *false* sau sunt *non necesare*, deoarece:

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

- Dumnezeu este sursa unică a raţiunii şi a credinţei; dacă între acestea ar fi o opoziţie, atunci în Dumnezeu ar exista o opoziţie absurdă;

- misterele credinţei nu sunt în contradicţie evidentă, în sensul că scapă verificării directe sau falsificării directe.

4. *Părţile* filosofiei sunt evidenţiate pe baza unor nivele diferite de ordine, care formează obiectul raţiunii: ontologică, operativă şi poietică.

5. *Ordinea ontologică*, *considerată* în mod simplu de către raţiune, este obiectul părţilor *teoretice*:

a. dacă obiectul *nu depinde de materie*, avem *Metafizica*:

- se numeşte *Teologie filosofică*, dacă obiectul (Dumnezeu) exclude în mod absolut materia;

- se numeşte *Transfizică* (*Ontologia* timpurilor moderne), dacă obiectul nu include şi nici nu exclude materia (de ex.: fiinţa ca atare).

b. dacă obiectul *depinde de materia sensibilă*:

- pe baza fiinţei, dar nu pe baza considerării intelectului, avem *Matematica*, ce consideră *cantitatea sub aspectul măsurabilităţii sale*:

• matematica *pură*: *Aritmetica* (cantitatea discretă) şi *Geometria* (cantitatea continuă);

• matematica *aplicată*: aplică principiile matematice la realitatea fizică: *Muzica* (subalterna aritmeticii), *Optica* (subalterna geometriei), *Astronomia* (subalterna ambelor precedente);

- pornind de la fiinţă şi de la considerarea intelectului, avem *Fizica* sau *Filosofia naturii*, ce consideră *natura mişcării* şi a lucrurilor *mobile*, precum şi principiul intrinsec al mişcării, adică *sufletul* (Ştiinţa sufletului sau *Psihologia*).

BCU IAŞI - CENTRUL UNIVERSITAR

6. *Ordinea operativă*, pe care *o face* raţiunea atunci *când gândeşte*, este obiectul ştiinţelor *practice*:

a. în cadrul raţiunii înseşi, avem *Filosofia raţională* sau *Logica* (cuprinse fiind şi celelalte *arte liberale*):

- este *ştiinţa* procedurii raţionale;
- este *arta* care ghidează procesul ştiinţific.

b. în acţiunile voluntare, avem *Filosofia morală* sau *Etica*.

7. *Ordinea poietică*, pe care raţiunea, gândind, o face cu privire la lucrurile externe, formează obiectul *Artelor mecanice*: acestea sunt la conducerea operaţiilor *tranzitive*, care se referă la ceea ce este diferit de subiectul agent ca atare.

8. METAFIZICA:

a. Toma este un aristotelian ce nu refuză cele mai profunde şi mai riguroase din punct de vedere tehnic lecţii ale platonismului.

b. Proba existenţei lui Dumnezeu este structurată după concepţia lui Aristotel: de la contingent (*mişcare*, adică trecerea de la potenţă la act) la necesar (*Motorul imobil*, adică Actul pur).

c. Raportul Dumnezeu-lume este citit în termeni de *creaţie*, pe baza paradigmei platoniciene a *participării*. Dacă Dumnezeu este Act pur, este *Fiinţa subzistentă în sine* (= Fiinţă Absolută, foarte simplă): nu poate fi decât unică; tot ceea ce este distinct de Dumnezeu, este *fiinţă prin participare*, adică este *compus realmente din esenţă şi existenţă* (aceasta e definiţia creaturii).

d. Lumea ar putea să fie *creată din veşnicie*, deoarece creaţia este *dependenţa radicală* a fiinţei prin participare, de Fiinţa subzistentă în sine, şi nu *generarea productivă*.

- *Veşnicia lui Dumnezeu* este însă durata unei vieţi, sub forma unei *clipe nesuccesive*.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

- *Veşnicia lumii* este durata sub forma unei *succesiuni temporale*.

9. ANTROPOLOGIA:

a. Omul este alcătuit din suflet şi trup.

b. Sufletul este unica formă substanţială a trupului şi totodată este o substanţă spirituală.

- Este *unica formă substanţială* = aceea prin care trupul omului are această fizionomie particulară; cea datorită căreia trăieşte, respiră, digeră, iubeşte, gândeşte.

- Este o *substanţă spirituală* = poate subzista independent de trup, deoarece este *spirituală* (deci, *nemuritoare*), având operaţii care-i sunt proprii, independente de trup: *conştiinţa de sine* (ştie că ştie) exclude corporalitatea, deoarece o activitate mediată de un organ trupesc nu are capacitate autoreflexivă (de ex.: văzul nu se vede pe sine, tactul nu se pipăie pe sine, auzul nu se aude pe sine etc.).

c. Sufletul raţional unic exercită activităţile care sunt proprii sufletului vegetativ, ale sufletului senzitiv şi ale sufletului intelectiv, cu facultăţile lor specifice:

- facultăţi *intelective*: intelectul agent (individual), intelectul posibil (individual), voinţa;

- facultăţi *senzitive*:

• interne aprehensive: simţul comun, cogitativa, imaginaţia, memoria;

• interne apetitive: concupiscibile şi irascibile (sedii ale pasiunilor);

• externe aprehensive: văzul, auzul, mirosul, gustul, pipăitul;

• externă locală: facultatea locomotorie.

- facultăţi *vegetative*: de reproducere, de creştere, de hrănire.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

10. ETICA: este cea aristotelică, la nivel natural, însă mai elaborată, perfecționată și sistematizată, atât din punct de vedere natural, cât și din punct de vedere supranatural:

a. *Scopul ultim* al vieții omului este *viziunea beatifică* a lui Dumnezeu.

b. *Mijloacele* pentru a ajunge la scopul ultim sunt *actele umane*, adică *libere* și *deliberate*, perfecționate de *virtuțile*:

- *naturale* (sau dobândite): *prudența*, *dreptatea*, *tăria* și *cumpătarea* (cu multiplele lor părți și virtuți anexate);
- *supranaturale* (sau insuflate) cu *harul sfințitor*: *credința*, *speranța* și *iubirea*, cu respectivele *daruri ale Duhului Sfânt* și *fericirile evanghelice* corespunzătoare.

11. Toma e – mai ales – teolog: un *philosophans theologus*. Cu el, teologia asumă fizionomia unei *științe*, care este:

a. *subalternă* științei lui Dumnezeu și a fericiților din cer, în ceea ce privește premiza credinței;

b. *elaborată de rațiune*, atât cât privește *procedeul* discursiv, cât și în privința medierii unei *premize filosofice*.

c. De ex.: <u>minora</u>: Cristos e Dumnezeu făcut om (premiză de credință, evidentă lui Dumnezeu); <u>majora</u>: Orice om este liber (premiză de filosofie, evidentă chiar și omului); <u>concluzia</u>: Cristos este liber (concluzie teologică: *opus fidei et rationis*).

Bonaventura din Bagnoregio (1221-1274)

1. Cunoașterea este un *itinerar al minții către Dumnezeu*, de-a lungul a trei grade:

- primul grad = cu spatele la lumina divină, cunoaștem lucrurile create pe care ea le iluminează:
  - *urme* (*amprente*) ale lui Dumnezeu = lucruri pur și simplu materiale;
  - *chipuri* ale lui Dumnezeu = omul.

- al doilea grad = orientăm cunoaşterea către lumina divină, prin chipul său ilustrat în creaturi: sufletul omului:

• raţiune = serveşte la a ne face cunoscute realităţile fizice;

• intelect = permite cunoaşterea inteligibilului;

• minte = prin har, ne face să pătrundem în lumina însăşi a lui Dumnezeu, care este supranaturală.

- al treilea grad = lumina divină nu mai e un mijloc de cunoaştere, ci obiect absolut de cunoaştere imediată.

2. Cunoaşterea absolută a lui Dumnezeu este mistică: un fel de moarte şi de negură. *«Moriamur igitur et ingrediamur in caliginem»*.

Ioan Duns Scotus (1266-1308)

1. Noţiunea de *fiinţă* este *univocă* şi nu analogică: este o simplă contrapunere pozitivă la negativ (nefiinţă): diferenţa dintre Dumnezeu şi creatura sa constă în *modalitatea infinită* a fiinţei divine şi în cea *finită* a fiinţei creaturi.

2. Proba existenţei lui Dumnezeu este un fel de cale *de mijloc* între proba *a priori* şi cea *a posteriori*, pe baza proprietăţilor fiinţei:

a. Dumnezeu e fiinţa infinită ce există în mod necesar, deoarece:

- minora: există în mod necesar cineva care să fie şi primul şi infinit în ordinea fiinţei;

- majora: fiinţa infinită necesar existentă e Dumnezeu;

- concluzia: Dumnezeu există.

b. *Există un primul* în ordinea fiinţei, pentru că proprietatea fiinţei este *productibilitatea.*

- Ceva este productibil (poate fi produs):

• nu din nimic = absurd;

• nu de la sine = absurd;

• de la altul:
▪ ca dintr-un principiu neprodus = s-ar demonstra teza;
▪ ca de la un produs:
✧ ajungându-se la un Primul = s-ar demonstra teza;
✧ mergând la infinit = s-ar exclude existența unui Primul și deci și productibilitatea: absurd!

c. Primul în ordinea ființei există *în mod necesar*, pentru că este *posibil*:

- dacă ar exista o cauză a imposibilității sale, nu ar mai fi *primul* în ființare: după cum s-a demonstrat;
- ceea ce este imposibil să nu existe, este necesar.

d. Primul în ordinea ființei, existent în mod necesar, este *infinit*, deoarece:

- fiind primul în ordinea ființei productive, are în sine întreaga capacitate productivă: cauzalitate infinită;
- fiind primul în ordinea ființei, este perfect = cunoaște la infinit și este infinit de bun, așa cum este și infinit de dorit.

3. Bunătatea lucrurilor depinde de voința absolută a lui Dumnezeu, fără determinări intrinseci; astfel, și în cazul omului, voința este superioară rațiunii.

4. Individul nu este individ datorită materiei, ci datorită unei *forme proprii a individualității*: *ecceitas*.

William de Ockham (1300-1350)

1. Deschide o *nouă cale* a logicii *nominaliste*.

2. Metafizica este imposibilă, pentru că realistă este doar cunoașterea empirică.

3. Între credință și rațiune nu există armonie = *fideism*.

4. Legea morală e bună pentru că este prescrisă de Dumnezeu: dacă Dumnezeu ar fi voit să fie lăudat prin înjurii, atunci a-l înjura ar fi fost un lucru bun.

Maestrul Eckhart (1260-1327)

1. Predicator şi mistic speculativ care, în cadrul şcolii tomiste, a urmat linia neoplatoniană.

2. *Teologia*:

a. Dumnezeu este *unul*, este o *negare a negaţiei*.

b. Dumnezeu este lipsit de toate lucrurile şi de aceea este toate lucrurile.

c. Cine îl caută pe Dumnezeu conform unui mod, rămâne cu modul şi-l lasă pe Dumnezeu care e ascuns sub mod.

d. Toate lucrurile luate laolaltă cu Dumnezeu nu sunt mai mult decât Dumnezeu singur.

e. «Află-l pe Dumnezeu în toate lucrurile, pentru că Dumnezeu este în toate lucrurile».

f. «Mai înainte de a fi creaturile, Dumnezeu nu era Dumnezeu, ci era ceea ce era».

3. *Antropologia*:

a. Intelectul este *templul* lui Dumnezeu.

b. «Adâncul lui Dumnezeu este adâncul meu, şi adâncul meu este adâncul lui Dumnezeu».

c. Dacă n-ar exista nicio mediaţie între Dumnezeu şi suflet, acesta l-ar vedea fără îndoială pe Dumnezeu; pentru că Dumnezeu nu cunoaşte mediaţie, şi nu poate suporta mediaţia. Dacă sufletul ar fi despuiat de orice mediaţie, Dumnezeu i s-ar dărui complet.

d. În partea cea mai intimă şi înaltă a sufletului, acolo unde nu pătrunde niciodată timpul, unde nu străluceşte niciodată o imagine, Dumnezeu creează lumea întreagă.

e. «Omul, care e ridicat deasupra timpului în veşnicie, face cu Dumnezeu ceea ce Dumnezeu a făcut acum o mie de ani, şi va face peste o mie de ani».

BCU MIHAI EMINESCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

f. «De aceea mă rog lui Dumnezeu să mă elibereze de Dumnezeu, pentru că ființa mea esențială este deasupra lui Dumnezeu, în măsura în care noi îl concepem pe Dumnezeu ca început al creaturilor».

4. *Mistica*:

a. «Ochiul în care îl văd pe Dumnezeu este același ochi în care mă vede Dumnezeu: ochiul meu și ochiul lui Dumnezeu nu sunt decât un singur ochi, o viziune, o cunoaștere, o iubire».

b. Această cunoaștere e ceva ce ține de viața sufletului, a inteligenței. Această cunoaștere este fără timp, fără spațiu, fără aici și acum. În această viață, toate lucrurile sunt unul singur, și toate lucrurile puse împreună, totul în tot.

c. «Lucrul cel mai sublim și de pe urmă, la care omul poate să renunțe, este acela de a renunța la Dumnezeu pentru Dumnezeu».

d. Celui care renunță la sine doar și numai pentru o clipă, i s-ar da totul: «În împărăția cerurilor totul este în toți, și totul e un singur lucru, și totul este al nostru».

e. «Din profunzimea ta cea mai intimă trebuie să îndeplinești toate faptele tale "fără un motiv"».

f. *Beati pauperes spiritu*, spune Evanghelia: «în această sărăcie, omul atinge acea ființă veșnică care a fost, și care acum este, și care în etern va fi».

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ISTORIA FILOSOFIEI MODERNE

Umanismul şi Renaşterea (1400-1500)

Interpretări:

A) a *rupturii* de Evul Mediu transcendentist, teocentric şi universalist, în favoarea *imanentismului*, a *antropocentrismului* şi a *individualismului*.

Burckhardt (sec. XIX) cu Cassirer şi Dilthey: în cadrul dinamicii renaşterii culturale, Umanismul este *cauza*, iar Renaşterea este *efectul*.

a. Umanism (sec. XV) = momentul filologico-literar.
b. Renaştere (sec. XVI) = momentul filosofico-ştiinţific.

B) a *continuităţii* cu Evul Mediu, în sensul unei reînnoiri religioase ce porneşte din secolul al XII-lea.

Burdach (sec. XX): Renaşterea ca atare are două efecte:

a. Renaşterea studiilor clasice.
b. Naşterea studiilor ştiinţifice.

Conceptul de Renaştere

A) *Termenul* şi *tema* sunt de *origine religioasă*: *renaşterea omului nou*, spiritual, în Dumnezeu.

B) O semnificaţie mai amplă indică *reînnoirea globală a omului*, adică incluzând şi realităţile *pământeşti*.

C) Este o *reîntoarcere la începuturi*: adică la *clasici*, la *comunitatea primitivă*, la *natură*, la *Dumnezeu*.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Teme principale: Omul ~ Natura ~ Istoria

A) Omul

1. Omul este stăpân pe sine şi pe propriile fapte: «liber şi suveran făuritor de sine» (Pico della Mirandola). [N.B. deja Sfântul Toma îl descrisese pe om drept «*suorum actuum dominus*» şi tocmai de aceea, *după chipul lui Dumnezeu*].

2. Libertatea omului este circumscrisă de elemente condiţionatoare: Norocul ~ Întâmplarea ~ Providenţa.

3. Omul este un «microcosmos» [N.B. şi Sfântul Toma îl concepea astfel, pe urmele lui Pseudo-Dionisie Areopagitul].

4. Fericirea este realizarea completă şi armonioasă a posibilităţilor omeneşti.

B) Istoria

1. Naşterea *perspectivei istorice* odată cu redescoperirea antichităţii-clasice (în paralel cu descoperirea *perspectivei optice* în pictură: Piero della Francesca).

2. Progresul şi superioritatea modernilor asupra anticilor, «ca nişte pitici pe umerii uriaşilor» [N.B. această expresie este a lui Bernard de Chartres, sec. XII].

C) Natura

Naturalismul: natura e o forţă vitală, plină, care trebuie studiată şi trăită.

1. *Magia*: natura e mişcată de forţe intrinseci asemănătoare celor ale omului, coordonate de *simpatia* universală. Astfel omul poate să farmece natura pentru a o poseda, la fel cum îl poate fermeca pe semenul său pentru acelaşi motiv.

2. *Presupoziţii* pentru naşterea *noii ştiinţe*: descoperirea principiului naturii, cunoscând-o prin experienţă, cu scopul de a o domina *în mod util*.

D) N.B. Asistăm la o progresivă *laicizare* a culturii, chiar dacă acest lucru nu reprezintă o opoziţie creştinismului şi

religiei. De ex.: L. Valla a negat superioritatea vieții monahale față de cea laică, și totuși a fost numit secretar pontifical.

Platonismul și aristotelismul

Redescoperirea clasicilor este în primul rând lecturarea directă a lui Platon (în sec. XV) și Aristotel (în sec. XVI): uneori priviți într-o strânsă legătură (cf. M. Ficino) sau în opoziție între ei (Rafael: *Școala din Atena*): transcendența împotriva imanenței.

A) **Platonismul**: are drept centru *Florența*: Academia fondată de Cosimo de' Medici (Lorenzo Magnificul, Poliziano, Ficino, Pico della Mirandola). Platonismul era văzut ca salvgardare a *creștinismului*, a *religiei* și a sensului *problematic* și *subiectiv* al vieții umane. Însă prin Platon, în realitate, se înțelegea un complex ce recupera orfismul, pitagoreismul, ermetismul, neoplatonismul [N.B. o confuzie subtilă, mult diferită de idealul redescoperirii clasicilor... abia prin secolul al XIX-lea se va face distincția între Platon și Plotin].

B) **Aristotelismul**: are ca centru *Universitatea din Padova*. E vorba despre un aristotelism antitomist și teoretizator al «dublului adevăr»: credința și rațiunea susțin teze opuse între ele, dar acest lucru nu e o problemă, deoarece se situează pe două planuri diferite.

Avem două curente aristotelice:

1. averroist: *unicitatea intelectului nemuritor*;
2. alexandrist: nimic nu este nemuritor în om (interpretarea dată de Alexandru din Afrodisia, reluată de Pomponazzi).

C) N.B. Aristotelismul a fost și inovator și conservator: a retrezit interesul cu privire la studierea naturii, dar a fost și obstacolul principal de care a trebuit să se ciocnească Galilei!

BCU "LUCIAN BLAGA" CLUJ-NAPOCA LIBRARY

Nicolaus Cusanus (1401-1464)

1. După Cusanus:

Minora: cunoaşterea constă în a cunoaşte necunoscutul comparându-l cu cunoscutul. Două sunt obiectele ce pot fi cunoscute: infinitul şi finitul.

Majora: Însă a cunoaşte prin comparaţie:

- *infinitul*, este imposibil, deoarece nu corespunde aceleiaşi proporţii şi, deci, rămâne necunoscut, neştiut;
- *finitul*, este posibil, însă precizia combinaţiilor în lucruri, depăşeşte «adaptarea congruentă» matematic proporţională între cunoscut şi necunoscut. Adică, se pot găsi o infinitate de asemănări între lucruri, ce nu vor fi niciodată precise în mod exclusiv. Acolo unde avem mai mult sau mai puţin, nu există o precizie absolută! Prin urmare, şi finitul rămâne necunoscut, neştiut.

Concluzia: A cunoaşte înseamnă, deci, a recunoaşte că nu ştii: să ştii că nu ştii.

Aceasta este *docta ignorantia* (ignoranţa dotă).

2. Dumnezeu este dincolo de coincidenţa opusurilor, pentru că este absolutul maxim. De ex.: *maxim* este acel ceva ce nu poate fi depăşit: este *maxim de mare*; pe de altă parte, minimul este acel ceva care nu poate fi mai mic: este *maxim de mic*. Însă, deoarece ambii se află în poziţii maxime cu privire la dimensiunea lor cantitativă, ei coincid: maxim şi minim, opusurile, *coincid*. Eliberând cele două noţiuni de adăugarea cantitativă *mare* şi *mic*, ele se rezolvă în *absolutul maxim*, dincolo de orice contradicţie.

3. Şi tocmai pentru că maximul absolut absoarbe în sine minimul, «fiind tot ceea ce poate fi», Dumnezeu este actualitatea a tot ce e posibil.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

4. Lumea, universul, nu este decât *explicațiune*, în modul *concretizării*, a acelei ființe care este *complicată* în Dumnezeu. Aşadar, raportul de complicațiune, explicațiune, contracție, vrea să spună că *toate lucrurile sunt în Dumnezeu* (complicațiune), că *Dumnezeu este în toate lucrurile* (explicațiune). Însă, în timp ce complicațiunea indică identitatea lumii cu Dumnezeu, explicațiunea nu indică identitatea lui Dumnezeu cu lumea, deoarece lumea este contracția lui Dumnezeu.

5. Dumnezeu şi lumea sunt identice în a fi *maximul*, însă Dumnezeu este prin caracterul *absolut* al decontracției, iar lumea este în finitudinea explicată a *contracției*.

6. *De docta ignorantia* a lui Cusanus a fost distribuită în trei cărți. Prima carte vorbeşte despre *maximul absolut* pe care toți îl indică cu numele Dumnezeu; a doua carte vorbeşte despre *maximul contractat*, adică despre maximul a cărui unitate este contractată în pluralitate: şi acesta este universul; a treia carte vorbeşte despre *maximul contractat şi absolut*, adică omul-Dumnezeu, Cristos.

Bernardino Telesio (1509-1588)

1. Întreaga realitate este materială şi senzitivă.
2. Şi spiritul omenesc în esență este o *simțire*.
3. Însă în om există o formă *super-abilitată*, adică sufletul, insuflat imediat de Dumnezeu, care este nemuritor şi capabil de a se uni cu Dumnezeu.

Giordano Bruno (1548-1600)

1. Natura este universul animat de însuşi spiritul lui Dumnezeu.
2. Dumnezeu şi lumea sunt două aspecte distincte ale unei singure realități totale: *natura naturans* este Dumnezeu;

natura naturata este lumea. Relația lor este de *complicațiune* (Dumnezeu) și *explicațiune* (lumea), după cum spunea Cusanus.

3. Imanentismul este dat de faptul că Dumnezeu și lumea sunt două *moduri* diferite ale unei singure realități existente.

4. *Universul este infinit*: în ansamblul său este *imutabil*, însă este în mod intrinsec *animat* de o activitate *spontană*.

5. *Morala* constă în nebunia eroică («furoarea eroică»), ca iubire pentru natura dumnezeiască infinită: «Mintea eroică se mulțumește mai curând să dea greș cu demnitate în faptele înalte [...] decât să reușească perfect în cele mai puțin nobile și mici». [N.B. Mai degrabă decât furoare eroică, pare tâmpenia unui isteric: cine bâjbâie în întuneric face același lucru. Adevărata «furoare eroică» – și, după părerea mea, mult mai corespunzătoare exigențelor metafizice ale unui imanentism corect – este cea a caritații: să acționa în mod măreț (adică divin), chiar și în cele mici lucruri, nu în mod mic în cele mari].

Tommaso Campanella (1568-1639)

1. Panpsihismul: orice lucru e dotat cu o *simțire conștientă*:
(a) *sensus inditus* sau înnăscut și *activ*, datorită căruia orice lucru se simte pe sine și știe că este;
(b) *sensus additus* sau dobândit și *pasiv*, datorită căruia orice lucru simte altceva de sine;
(c) *sensus abditus*, întunecare a simțului de sine, în simțirea altuia de sine.

2. Simțul originar de sine (*inditus*) este prima certitudine absolută, indubitabilă («chiar făcându-mi iluzii, trebuie să fiu conștient de mine că îmi fac iluzii [...]»: îl anticipează pe Descartes), care implică trei «primordialități»: *puterea* (de simțire), *știința* (de a fi), *voința* (a fi și a-l iubi), care sunt trei aspecte ale Ființei ca atare (iar în Dumnezeu sunt cele trei persoane).

3. *Religia* este *legătura* originară dintre ființarea fiecărui lucru și Principiul absolut a tot ce există. *Religio indita* este cea înnăscută în orice lucru (sensul înnăscut al dependenței de Dumnezeu); *Religio addita* este cea revelată pentru om, adică *creștinismul*, căruia îi aparțin și Socrate, Pitagora, Platon etc. Creștinismul este adevărul absolut.

4. Din punct de vedere *politic*, schițează o teocrație universală. *Orașul Soarelui*: comunismul absolut (al bunurilor, femeilor, copiilor, caselor), guvernat de un principe-preot, cu trei miniștri (ce corespund celor trei primordialități).

Revoluția științifică

Francis Bacon (1461-1526)

1. Noua știință se naște cu o eminentă finalitate practică – *tehnica*: cunoașterea naturii pentru *a o domina*. «*Activum et contemplativum res eadem sunt, et quod in operando utilissimum, id in scientia verissimum*» („Acțiunea și contemplația sunt una: iar ceea ce este în cel mai mare grad util pentru acțiune, este în cel mai mare grad adevărat și pentru știință").

2. *Novum Organum* (opus străvechiului *Organon* aristotelic – N.B. Bacon spune: «Adevărații clasici suntem noi, cei care avem atâtea experiențe») constă în două părți:

a. *Pars destruens*: critica silogisticii aristotelice (lipsită de controlul empiric) și doborârea prejudecăților sau *idolilor*:

- *idola tribus* = erori legate de natura omenească;
- *idola specus* = erori datorate caracterului individual;
- *idola fori* = erori ale limbajului;
- *idola theatri* = erori datorate tradiției.

b. *Pars construens*: construirea cunoașterii prin *inducție* = a urca de la experiență la *legea generală* a fenomenelor:

- *tabula praesentiae* = contextele în care apare un fenomen;

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

- *tabula absentiae* = contextele în care fenomenul nu apare;
- *tabula graduum* = intensitatea de prezență a fenomenului în diferite circumstanțe;
- *vindemiatio prima* = prima *interpretare* şi formulare a unei *ipoteze* cu privire la *structura* sau *forma* fenomenului;
- *experimentum crucis* = *experimentul crucial* de control al ipotezei.

3. N.B. Bacon nu a reuşit niciodată să elaboreze o teorie ştiințifică nouă, pentru că nu a înțeles – cum a înțeles în schimb Galilei – că o ipoteză formulată *matematic* trebuie supusă experimentului.

Nicolaus Copernic (1473-1543)

1. Astronom care a înlocuit ipoteza lui Ptolemeu (sec. II d.Cr.), numită *geocentrică* (toți aştrii se rotesc în jurul Terrei), cu ipoteza *heliocentrică*: toate planetele, inclusiv Pământul, se învârt în jurul Soarelui, iar Pământul şi în jurul propriei axe.

2. Ipoteza geocentrică şi ipoteza heliocentrică reprezintă cele două *mari sisteme* (Galilei): doar cu Newton vom avea argumente decisive în favoarea heliocentrismului.

3. Cele două sisteme au făcut să se ciocnească între ele două moduri de a înțelege ştiința: cel aristotelic, *calitativ*, geocentric, şi cel inovator, *cantitativ*, heliocentric.

Galileo Galilei (1564-1642)

1. A perfecționat *luneta*: a descoperit sateliții lui Jupiter (contrar ipotezei geocentrice), precum şi petele solare (contrar tezei nedegradabilității cerurilor).

2. A polemizat cu aristotelicii şi cu teologii, susținând teoria copernicană şi afirmând că Biblia ne învață *cum să ajungi* în Cer şi nu *cum e făcut* cerul.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

3. Într-un prim moment, s-a supus somației Sfântului Oficiu de a nu mai profesa teoria copernicană, refuzând mai apoi să asculte, fapt care i-a adus o condamnare în 1633 (domiciliu forțat).

4. După Galilei, natura este scrisă în *termeni matematici*: noua știință trebuie să citească natura în aceşti termeni. «A încerca esența e un lucru zadarnic».

5. *Obiective* sunt doar valorile *cantitative* ale materiei (extensiunea, figura, greutatea, mişcarea); *calitățile* sunt moduri de simțire *subiective*.

René Descartes (1596-1650)

1. *Reconstruirea, de la început, a întregii cunoaşteri într-un mod riguros*, fără prejudecăți şi în mod evident.

2. Se naşte *subiectivismul idealist* şi *realismul mediat*: originarul evident este *subiectul cugetător*, ieşirea din subiect se face prin proba *existenței lui Dumnezeu*, pornind de la ideea de Dumnezeu (nu există numai eu-l cugetător, ci şi Dumnezeu); prin «puntea teologică» (adică, existența lui Dumnezeu care nu este înşelătoare), se recuperează existența *lumii externe*, însă aceea care are caracteristicile unei *extensiuni pure* şi a unei *mişcări locale*, singurele ce pot fi obiect sigur pentru ştiință.

3. *Metoda* cunoaşterii riguroase:

I) *Considerații asupra ştiințelor*:

1) Ceea ce în toți este:

a. egal = bun simț = capacitatea de a distinge adevărul de falsitate;

b. diferit = opinii = datorate modului de a face cugetarea.

2) E nevoie de o metodă bună:

a. În disciplinele tradiționale nu există, deoarece:
- teologia este doar practică;
- filosofia este și verosimilă și îndoielnică;
- matematica e riguroasă, însă folosită puțin;
- morala nu spune ce este virtutea.

b. Reîntemeierea cunoașterii.

II) *Reguli*

1) Suspendarea judecății cu privire la ceea ce s-a primit în precedență, în vederea unei întemeieri mai certe.

2) Reguli ale metodei (care pun împreună avantajele logicii-geometriei-algebrei, fără defectele lor):

a. **Evidență** = claritate și distincție.

b. **Analiză** = de la complex la simplu.

c. **Sinteză** = de la simplu la complex.

d. **Enumerări complete** = prin toate etapele necesare.

III) *Morala provizorie*

1) Nu ajunge să dărâmi casa (cunoașterea) pentru a construi alta nouă; e nevoie să locuiești între timp într-o altă casă (provizorie).

2) Maxime:

a. **Să asculți** de legile și de obiceiurile țării tale (inclusiv religia și opiniile moderate);

b. **Constanță** în acțiunile întreprinse;

c. **Înfrânarea de sine** mai curând decât norocul (stoicism);

d. **Cultivarea rațiunii.**

4. Primul adevăr: *existența eu-lui.*

Căutarea adevărului neîndoielnic = primul adevăr:

Minora: adevărat = indubitabil; fals = dubitabil.

Majora: simțurile și visele = dubitabile,
a te îndoi = indubitabil.

Concluzia: simțurile și visele sunt false;

BCU "LUCIAN BLAGA" UNIVERSITY LIBRARY

îndoiala este adevărată, în sensul că nu mă pot îndoi că mă îndoiesc, atunci când mă îndoiesc.

Minora: dar nu te poți îndoi fără să exişti
Majora: Eu mă îndoiesc;
Concluzia: deci, exist. *Cogito ergo sum*!

Corolare:

- Primul adevăr = Gândesc, deci sunt. Eu exist, pur şi simplu ca *res cogitans*, suflet fără trup (pentru că mă îndoiesc de faptul că am simțuri).

- Regula rezultată = Claritatea şi distincția sunt criteriul de adevăr.

- Exist doar eu cu cugetările (*cogitationes*) mele, adică cu *ideile* mele, care se disting în *aleatorii* (adică provenite din afară – ca de ex.: ideea de pom –, dar dacă am admis că sunt singura ființă existentă, pot să admit că ideile aleatorii le-am făcut eu); *fictive* (adică făcute de mine, ca de ex.: ideea de himeră) şi *înnăscute* (adică în mine, dar nu făcute de mine: ideea de Dumnezeu).

5. Al doilea adevăr: *existența lui Dumnezeu.*

a. Prima probă:

Minora: Posed ideea de perfecțiune, dar fiind şi unul care se îndoieşte, eu sunt imperfect;

Majora: or, imperfecțiunea nu este cauza perfecțiunii;

Concluzia: deci, nu sunt cauza acestei idei, ci există Dumnezeu care mi-o insuflă.

b. A doua probă:

dacă aş fi fost singur, mi-aş fi dat toate perfecțiunile care îmi trec prin minte, dar de care, totuşi, sunt lipsit; deci, nu sunt singura ființă existentă: există Dumnezeu, cel care este sursa acestor perfecțiuni.

c. A treia probă:

ideea unei Ființe Perfecte (Dumnezeu) implică existența, căci dacă nu, atunci nu ar mai fi perfect: deci, Dumnezeu există.

d. Corolar: existența lui Dumnezeu e garanție de adevăr, pentru că fiind perfect, ne insuflă idei clare și distincte în care putem să avem încredere. (**N.B.** dar oare acesta nu este un cerc vicios? Se demonstrează existența lui Dumnezeu drept garanție a adevărului demonstrațiilor noastre. Iar demonstrarea existenței lui Dumnezeu cine o garantează?). Aceeași obiecție e valabilă și pentru ipoteza unui «geniu viclean» (*malin génie*).

6. Al treilea adevăr: *lumea sau adevărurile deduse din cele demonstrate mai sus*.

Principiul de cercetare: claritate și distincție.

- materia = extensia (întinderea) lipsită de forme substanțiale: *res extensa*, pură cantitate și mișcare locală prin combinarea părților întinse;
- trupul = o mașină;
- sufletul e creat de Dumnezeu: este legat de trup (are pasiuni), dar e și independent de el, adică nemuritor. Nu vitalizează trupul, ci îl *ghidează* sau *direcționează* printr-un punct de contact care este *glanda pineală*, locul de unde pornesc «spiritele vitale».

N.B. Aceasta este soluția «dualismului cartezian» în privința legăturii dintre suflet și trup: două realități *absolut separate*, care nu se știe cum pot fi coordonate!

7. Eroarea constă într-o grabă pripită a voinței față de judecata intelectului: nu se respectă fiecare trecere în parte (enumerările complete).

Reacții la cartezianism

1. Relativ la problema raporturilor dintre rațiune, tradiție și credință:

- *Libertini ~ deişti* = nu atei, ci contestatori ai lui Dumnezeu ca persoană (opuşi *teiştilor*) şi ai valorii religiilor istorice (acuzate de antropomorfism).

- *Oratoriul* = catolici simpatizanţi ai lui Descartes din perspectiva apologetică.

- *Jansenişti ~ Pascal* = metoda carteziană nu este nici împotriva, nici în favoarea credinţei.

- *G. B. Vico* = sensul istoriei şi superficialitatea *cogito*-ului cartezian.

2. Cu privire la problema dualismului între *res cogitans* şi *res extensa*:

- *Geulinx* şi *Malebranche* = *ocazionalismul*: numai Dumnezeu acţionează cu ocazia mişcărilor lucrurilor materiale.

- *Spinoza* = *panteism*: extensia (întinderea) şi gândirea: ambele sunt atribute ale lui Dumnezeu.

- *Leibniz* = *monadologia*: există şi în matematică un principiu activ sau entelechia.

- *Berkeley* = dematerializarea lucrurilor.

Nicolas Malebranche (1638-1715)

1. *Doar Dumnezeu acţionează*: Geulinx, în mod independent, a susţinut: «Cine nu ştie cum se produce acţiunea, nu se poate spune că acţionează».

2. *Materia este inertă de la sine*: aşa-zisele acţiuni ale corpurilor sunt în realitate *ocazii*, prin care se manifestă lucrarea divină.

3. Cunoaşterea se produce prin *ideile* care izvorăsc de la Dumnezeu şi nu sunt cauzate de lucruri în noi: noi *vedem direct ideile în Dumnezeu*; iar ideile sunt croielile pe baza cărora întinderea corporală se configurează.

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Baruch Spinoza (1632-1677)

Ethica ordine geometrico demonstrata

1. *Deus sive natura*: dacă substanța e «ceea ce există în sine și se poate concepe pentru sine, adică nu are nevoie de altcineva pentru a exista», atunci numai Dumnezeu este substanță. Deci, natura nu poate fi altceva în comparație cu Dumnezeu: Dumnezeu e totul, infinit, fără nimic din exterior.

2. *Cugetarea și extensiunea (întinderea)* nu sunt, deci, decât două atribute ale unicei substanțe divine: nu în sensul că derivă din Dumnezeu, ci sunt pur și simplu. Astfel, «*ordo et connexio idearum idem est ac ordo et connexio rerum*».

3. *Diferitele lucruri* nu sunt substanțe, ci *moduri* ale unicei substanțe.

4. *Procesele* de modificare sunt un dat al experienței, dar nu sunt o adăugire la Dumnezeu: sunt distincte unele de altele și se succed cazual; însă *luate împreună*, nu sunt un efect și nici nu se adaugă la Dumnezeu, ci sunt Dumnezeu. Procesul de dezvoltare este *natura naturata*; Dumnezeu este *natura naturante*. Raportul dintre *natura naturante* și *natura naturata* este același care există între definiția triunghiului și faptul de a avea ca sumă a unghiurilor interne 180°.

5. Deci, totul e *necesar*: atât modul *singular*, cât și *totalitatea* modurilor. Fiecare mod în parte e necesar *legat* de altele, în funcție de ordinea necesară care e Dumnezeu. Toate modurile luate *împreună* sunt în mod necesar *așa cum sunt*, deoarece sunt Dumnezeu în funcție de unul din atributele sale.

6. *Necesitatea fiecărui mod în parte* se datorează *legăturii* sale absolute cu celelalte moduri. Necesitatea *totalității*, în schimb, este absolut *dezlegată*, pentru că neintrând într-un alt raport mai mare, este o *libera necessitas*.

B.C.U. "M. EMINESCU" IAȘI

7. *Beatitudinea* omului (mod particular al substanței divine, extins și cugetător totodată), constă în posibilitatea de *a se identifica* cu *substanța* și cu însăși *libertatea divină*, depășind modul său particular, din cauza căruia este *sclav*.

8. Trecerea de la particularitatea modului sclav la identificarea cu substanța divină liberă, *nu* este ceva *prescriptibil*, ci e doar *descriptibil*: adică, nu are niciun sens libertatea de alegere.

9. Trecerea la libertate e, așadar, naturală, împlinindu-se prin trei grade ce corespund celor trei forme de cunoaștere:

- *imaginativă*: *neadecvată*, deoarece surprinde numai imaginile generice (*universalii*) ale lucrurilor, iar legăturile dintre ele ca fiind *forțate* și pasive. Aceasta este condiția de *pasionalitate* și de *sclavie*;
- *rațională*: *adecvată*, deoarece înțelegem *motivul* necesității legăturii dintre evenimente, simțindu-ne *participanți activi*. A înțelege motivul unei anumite pasiuni, înseamnă *a o domina* deja; a înțelege necesitatea universală a ceea ce se întâmplă, ne *eliberează* de așteptări, de dezamăgiri și de temeri;
- *intelectivă*: *absolută*, deoarece surprinde *totalitatea* lucrurilor *în mod intuitiv* și nu discursiv: *sub specie aeternitatis*. Mintea se identifică cu ordinea divină însăși pe care ea o cunoaște.

10. În cunoașterea intuitivă a lui Dumnezeu, pasiunile sunt transformate în *amor Dei intellectualis*: atunci când mintea se recunoaște identică cu Dumnezeu, *nu mai admite nimic diferit de sine* și, prin urmare, *iubindu-l pe Dumnezeu, se iubește pe sine*, iar *iubindu-se pe sine, îl iubește pe Dumnezeu și iubește tot*. Nu mai există nimic de urât, nici de dorit, ca fiind diferit de sine: rămâne pur și simplu iubirea lui Dumnezeu, ca iubire de sine și ca iubire a toate.

Thomas Hobbes (1588-1679)

1. Materialism: *totul este corp*, iar legile sale sunt *geometrico-mecanice*.

2. Şi cunoaşterea, adică fenomenul mirabil al *apariţiei* conştiente, este rodul mecanismelor fizice: senzaţii, memorie, experienţe.

3. *Ştiinţa* are o finalitate practică sau *utilitaristă* prin excelenţă.

4. *Statul* este rezultatul unui *pact*: din condiţia naturală de *bellum omnium contra omnes*, unde din cauza egoismului nelimitat *homo (est) homini lupus* (Plaut), se trece la condiţia *civilă*, în care indivizii renunţă la propriile drepturi în favoarea unui *suveran absolut*, care să garanteze *pacea* socială.

5. Dumnezeu nu poate fi cunoscut, deci adevărul teologic este în realitate o funcţie *culturală* care, în consecinţă, trebuie reglementată de către stat. Catolicismul trebuie înlăturat deoarece este distrugerea statului însuşi.

John Locke (1632-1704)

1. Teoria cunoaşterii:
   - Mintea la origine e *tabula rasa* (=fără idei înnăscute).
   - *Ideea* e ceea ce cunoaştem (*id quod cognoscitur*).
   - Ideile se împart în *simple* şi *complexe*:
     • Ideile *simple* derivă:
       ▪ din senzaţie (idee a lucrurilor externe) şi indică:
         ✧ ori *calităţi primare* (extensiune, figură, mişcare, soliditate) şi *obiective*,
         ✧ ori *calităţi secundare* (culori, mirosuri etc.) şi *subiective*,
       ▪ din *reflecţie* (ideea de a cunoaşte şi de a voi).

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

• Ideile *complexe* derivă din acțiunea de *compunere*, *corelare* și *abstracție* a intelectului și sunt:

▪ *substanța* (de ex.: piatra, animalul etc.) = complex de calități;

▪ *modul* de a fi (de ex.: figura, mobilitatea etc.) = caracteristica *a* ceva;

▪ *relația* (de ex.: cauză și efect, asemănarea etc.) = sursă a *ideilor generale* și a *limbajului*.

2. Cunoașterea certă se bazează pe *intuiția conexiunii imediate* dintre idei: *matematica* și demonstrarea existenței lui Dumnezeu.

3. N. B. Problema cea mai mare, neanalizată de Locke, este cea a modului de a trece de la ideile pe care noi le cunoaștem, la realitatea care le corespunde: ce anume garantează această corespondență? Aceasta este «problema gnoseologică» a epocii moderne, care s-a născut de pe poziția carteziană a cunoașterii, mai întâi a ideilor, și nu a lucrurilor.

4. Din punct de vedere politic, Locke nu admite tolerarea ateului (existența lui Dumnezeu e demonstrabilă) și a catolicului, acesta din urmă făcând referință la o autoritate străină (Papa).

5. Monarhul nu e absolut și despotic, ci garantează drepturile cetățeanului; dacă nu o face, poate fi destituit printr-o revoltă.

Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646-1716)

1. Recuperează filosofia clasică (Aristotel), chiar dacă în cadrul instanțelor filosofiei moderne (carteziene).

2. Explicarea fenomenelor în termeni de *număr*, *figură* și *mișcare* (modernitate), se împacă cu explicarea în termenii aristotelici de admitere a *formelor substanțiale*:

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

- *res extensa* trebuie să fie măsurată cu criteriile *numărului-figurii-mişcării*;

- *res extensa*, însă, poate avea concreteţea materiei, doar dacă este determinată de o *forţă* sau *act* asemănător cu *entelechia* aristotelică, şi pe care Leibniz o numeşte *monadă*.

3. MONADOLOGIA:

a. *Monada* este, precum *substanţa individuală* aristotelică, *fundamentul* oricărei realităţi şi *subiectul* ultim al oricărei predicări[1]. De aceea, orice predicat adevărat al unui subiect, aparţine substanţei sale: de ex.: atunci când spunem: «Cezar a traversat Rubiconul», acest lucru înseamnă că „traversarea Rubiconului" aparţine substanţei care este Cezar.

b. Fiecare *monadă*, aşadar:

- este închisă în sine deoarece e *perfectă* = «nu are ferestre».

- *conţine* în sine toată *istoria* ei, iar *existenţa* ei este *dezvoltarea* acestei istorii;

- *conţine* în sine *tot universul*, căci prin toate predicatele adevărate care-i aparţin, se află în raport cu restul universului;

- *oglindeşte* în sine *universul întreg* după «*punctul* ei *de vedere*» particular;

- *conţine* în sine toate celelalte *monade*, adică universul întreg, sub formă de *reprezentări*;

- este *perceptivă*, însă nu orice monadă e *aperceptivă* (*conştientă* de reprezentări, cum ar fi omul): nici pentru noi percepţiile minime nu sunt conştiente, de ex.: zgomotul unei picături de apă care face parte din revărsarea unui val;

- este *orientată* (*apetenţă*) spre viitor, în care se manifestă gradual reprezentarea sa asupra universului, pe baza *virtualităţii* spontane a *entelechiei* (care are scopul în sine).

---

[1] *Predicare*: acţiunea de a enunţa ceva despre un anumit lucru – *n. r.*

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

c. *Raportul* între viața interioară (metafizică) a *monadei* și realitatea (fizică) *externă* este determinat de *armonia prestabilită* de Dumnezeu (totuşi rămânând în continuare *extrinseci*, ca două ceasuri sincronizate perfect. N.B. Pe baza aceluiaşi model al ocazionalismului lui Geulinx!).

d. *Lumea materială* nu este decât un fenomen intern monadei, adică o *reprezentare*: reprezentarea unei compoziții de părți, una externă celeilalte.

e. *Spațiul* (raportul de coexistență) şi *timpul* (raportul de succesiune) nu ating monadele, întrucât acestea nu sunt *corpuri*, ci rechizite ale corpurilor: deci sunt *pure reprezentări de raporturi*: N.B. acest lucru face ca Leibniz să tindă să deposedeze lumea corporală de orice consistență.

f. Oricum, orice monadă este *incorporată* într-un organism în care ea este sufletul. Fiind *nemuritoare*, face ca fiecare organism să fie nemuritor: cu toate acestea, doar nemuririi omului i se poate spune *personală*, deoarece continuitatea este conservată de *memoria* sa *conştientă*.

g. **N. B.** Problema capitală şi de nerezolvat la Leibniz este următoarea: concepând monada ca o *substanță perfectă* şi desăvârşită în sine, nu poate mai apoi să facă din ea *principiul* vital al unui corp.

4. UNIVERSUL ŞI DUMNEZEU (*optimismul leibnizian!*)

a. Realitatea este constituită din elemente foarte simple *combinate* între ele: făcând *lista* acestora şi *atribuind* fiecăruia dintre ele un *număr*, va fi posibilă rezolvarea oricărei probleme prin intermediul unui *calcul* combinator.

b. Elementele simple originare sunt conceptele *posibile*, adică cele ce *nu sunt contradictorii în sine*, fiind prezente în gândirea divină. Deoarece nu toate conceptele posibile *sunt*

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

apte să intre în compoziție, ele tind să *coalizeze* între ele, constituind diferitele *lumi*.

c. Dumnezeu alege combinația cea mai bogată, *cea mai bună din lumile posibile*, și o actualizează. *Perfecțiunea* constă într-o *minimă complexitate de cea mai mare varietate posibilă*.

d. *Teodiceea* = justificarea lui Dumnezeu împotriva acuzației că ar fi creat răul. Dumnezeu *permite* răul, adică o anumită lipsă de perfecțiune în lume (cea mai mică posibilă), *în caz contrar între Dumnezeu și lume nu ar fi nicio distincție*.

e. Libertatea umană: **N. B.** dacă lumea este o copie exactă a unui gând divin și, prin urmare, nu poate suferi adăugări sau privări ale combinației care o constituie, atunci *libertatea* omului este în mod inevitabil imposibilă. Chiar și evenimentele incerte sunt subiect al calculului combinator al *probabilităților*.

f. Distincția între *adevărurile de rațiune* (raporturile eterne *necesare* între conceptele posibile: de ex.: legile matematice) și *adevărurile de fapt* (*întâmplările*: de ex.: Cezar care traversează Rubiconul) nu este semnificativă, căci dacă toate predicatele sunt conținute substanțial în subiect, chiar și întâmplările istorice sunt adevăruri analitice, necesare, de rațiune. Pentru Dumnezeu, și adevărurile de fapt sunt adevăruri de rațiune. La fel ar fi și pentru noi, dacă am putea inspecta dintr-o singură privire substanțele individuale: prin urmare, *diferența* dintre cele două tipuri de adevăruri nu este *obiectivă*, ci *subiectivă*, adică se datorează limitelor cunoașterii noastre.

g. Principiul care stă la baza cunoașterii adevărurilor de rațiune e principiul *non contradicției* (determină *posibilul*); principiul care reglementează cunoașterea adevărurilor de fapt este principiul *rațiunii suficiente* (determină *existența* de fapt: există o rațiune pentru care ceva se întâmplă – iese din posibil – și se întâmplă mai degrabă într-un mod decât într-altul).

h. Fericirea umană constă în *cunoaşterea* şi *iubirea ordinii* universale: care este identică cu iubirea dezinteresată a lui Dumnezeu.

Gian Battista Vico (1668-1744)

1. Este un anticartezian şi fondator al acelui *simţ istoric* al realităţii, mult mai apropiat de *romantism* decât de iluminism.

2. *Verum ipsum factum*:

a. cunoaşte doar cel care face =

- *matematica* e o ştiinţă riguroasă pentru că obiectul său *îl facem noi*;
- lumea *civilizaţiei*, deci a *istoriei*, este *făcută de noi*;
- *uneltele*, dat fiind că sunt produse de noi, pentru noi sunt *inteligibile*;
- acţiunea de *verificare* (= *verum facere*), tipică pentru noua *fizică*, este bună, dar se pronunţă numai cu privire la *suprafaţa* lucrurilor, pentru că ceea ce noi facem este *experimentul* şi *nu natura* lucrurilor;
- chiar şi *ideile clare şi distincte* sunt la *suprafaţa* lucrurilor;

b. certitudinea *cogito*-ului cartezian este superficială, pentru că este un *semn* al *existenţei* mele, dar nu o cunoaşte, pentru că *nu o produce*. (Numai Dumnezeu *este* în sens propriu; *eu exist – ex-sisto* în afara neantului, dar *nu sunt* în sens propriu).

3. «Ştiinţa nouă» este ştiinţa *civilizaţiei* şi a *istoriei* sale:

a. această ştiinţă are două secţii:

- *filologia*, care studiază şi are drept obiect *cert cuvintele*, ele fiind vehiculul expresiv prin care se manifestă dezvoltarea progresivă a omenirii;

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

- *filosofia*, care are ca obiect cert *adevărul* şi studiază principiile eterne ce stau la baza acestei dezvoltări: «istoria ideală eternă» depinde de *Providența* divină, pentru care oamenii sunt instrumente.

b. *Simțul istoriei* este convergența progresivă între conştiința omenească şi Providență.

- *istoria* civilizației trece prin *trei stadii* ce corespund înseşi dezvoltării cunoaşterii omului:

• *Epoca zeilor*: sub stăpânirea *simțurilor*; oamenii sunt «bestii feroce»;

• *Epoca eroilor*: sub stăpânirea *fanteziei*; oamenii sunt poeți;

• *Epoca oamenilor*: sub stăpânirea *rațiunii*; oamenii inventează ştiința.

- istoria se dezvoltă ca o alternare de epoci (*corsi/ricorsi*): civilizațiile ajunse la apogeu *degenerează* la primul nivel, dar într-un mod mai puțin întunecat, astfel încât declanşează o nouă formă evolutivă *superioară* celei precedente.

4. *Limbajul* se naşte în formă *poetică* (epoca eroilor): preconceptuală, însă situată total în adevăr. Este «universalul fantastic» de unde se va naşte mai apoi conceptul cu toate convențiile sale (epoca oamenilor).

George Berkeley (1685-1753)

1. *Esse est percipi* = ființa se reduce la percepția ființei sale, căci dacă *materia* e ansamblul calităților sale surprinse cu mintea, ea *nu există în sine*, adică independent de minte.

2. *Motivul* are la bază concepția *empiristă*, conform căreia materia, dotată cu proprietăți geometrico-mecanice, *cauzează* senzații. Cu alte cuvinte, calitățile primare (raporturile matematice) cauzează calitățile secundare (culori, sunete, gusturi etc.). Însă acest lucru *nu are sens*:

BUJOR CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

- deoarece *caracteristicile* materiei sunt *mintale* (raporturi matematice);

- pentru că este absurd ca materia să fie concepută ca fiind *inertă* şi, în acelaşi timp, *cauză* a senzaţiei, situaţie în care concluzia ar fi că materia nu există în afara percepţiei noastre şi drept cauză a acesteia.

3. *Extensiunea* însăşi este făcută din calităţi secundare: nu este suficient *văzul*, e necesar şi *tactul*. Iar materia este pur şi simplu o *idee generală*.

4. Faptul că noi percepem *suferind* o acţiune poate fi explicat doar admiţând că senzaţiile noastre *vin de la Dumnezeu*, Spiritul divin fiind cauza lor: *spiritul* este *activ*, *ideile* (reprezentări conştiente) sunt *pasive* (produse şi primite) şi sunt *limbajul imediat al lui Dumnezeu* pentru spiritul nostru.

David Hume (1711-1776)

1. *Scepticism*: pentru că totul e pulverizat într-o serie de impresii nelegete între ele şi lipsite de întrepătrunderi cauzale.

2. Cunoaşterea noastră are drept conţinut impresii şi idei:

- *impresiile* = percepţii în prezenţa unui obiect: sunt *puternice* şi *vii*;

- *ideile* = *imagini palide* ale impresiilor: nu sunt *nici puternice, nici vii*; nu sunt atestarea prezenţei unui obiect.

3. Ne-am format *obişnuinţa* de a vedea mereu asociate între ele – prin continuitate sau prin succesiune – anumite impresii, obişnuinţă care face în aşa fel încât, atunci când una dintre cele două se prezintă, mintea noastră să o *asocieze* imediat cu ideea celeilalte, iar obişnuinţa să o *însufleţească* până într-atât încât să-i dea forţa unei impresii. Însă acest lucru se bazează pe *credulitatea naturală* şi nu pe ştiinţă.

BOOKS CENTRU - UNIVERSITY LIBRARY

4. *Asocierea ideilor* determină naşterea unor idei de *relaţie factuală*: *spaţiu-timp*; *cauză-efect*; *substanţă*:

- *spaţiul şi timpul* = sunt abstracţii ale unor raporturi prezumptive de contiguitate şi succesiune între impresii subiective;

- *cauza şi efectul* = se datorează unei credulităţi psihologice, care interpretează simpla *succesiune* (*hoc post hoc*) ca *dependenţă* (*hoc propter hoc*). Pentru că vedem mereu fumul după foc, atunci când văd fumul, dar nu şi focul, îmi imaginez că focul există drept cauză, deşi nu o constat;

- *substanţa*: se datorează convingerii că un *flux de impresii* asemănătoare ce se succede sub formă de *intervale*, ar fi ceva stabil şi unitar, dat fiind că *fantezia tamponează* intervalele, dând impresia *permanenţei*. De ex.: dacă la deschiderea şi închiderea repetată a ochilor se alternează aceleaşi impresii, sunt indus să consider că în faţa mea există o realitate stabilă, pentru că în timp ce stau cu ochii închişi, cu fantezia creez continuitate între impresia precedentă şi cea succesivă. Chiar şi ceea ce numim *eu* este pur şi simplu un *flux de impresii*.

5. *Relaţiile dintre ideile abstracte* (nu date de fapt), întemeiază ştiinţa: matematica.

6. Morala se datorează sentimentului de *simpatie*, drept pentru care simţim ceva ca fiind *util* sau *dăunător* pentru alţii ca şi cum ar fi aşa şi *pentru noi*: astfel, pe primul îl numim *bine*, iar pe al doilea *rău*.

7. *Religia* nu se naşte din exigenţele cunoaşterii, ci din cele emoţionale: *nevoia de protecţie şi ajutor*.

8. *Şcoala scoţiană* (Thomas Reid) i-a opus lui Hume filosofia *simţului comun* (bunul simţ, intuiţii spontane precedente filosofării) pentru a învinge scepticismul acestuia. Dar nu are valoare teoretică!

Iluminismul

1. Asistăm în această perioadă la trecerea de la *raționalismul* (raționalismul ideilor eterne) sec. al XVII-lea la *raționalitatea* (utilitatea practică) a secolului al XVIII-lea.

2. ENGLEZ: *Deism*: subordonarea creştinismului la interpretarea rațională, care anulează, ca fiind mitic, tot ceea ce nu se poate explica (John Tolland); *Moral sense*: sentimentalismul sau estetismul etic (Shaftesbury, Hutcheson, Butler); naşterea *economiei politice* (Mandeville: vicii private / beneficii publice), *Utilitarismul* (Smith, Bentham).

3. GERMAN: *Scolastica leibniziană* (Christian Wolff); *Estetica* (Baumgarten); valoarea *progresului indefinit* (Lessing: dacă ar trebui să alegi între adevăr şi aspirația spre adevăr, ai alege aspirația).

4. ITALIAN: *Juriştii* (Genovesi, Beccaria, împotriva pedepsei cu moartea).

5. FRANCEZ:

a. **Voltaire** (1694-1778): a importat iluminismul din Anglia. A susținut un deism antifanatic, criticând orice religie pozitivă (ebraismul şi creştinismul) în favoarea religiei raționale.

b. **Jean-Jacques Rousseau** (1712-1778):

- *Civilizația corupe natura* prin conformism, asuprire şi discordie.
- Starea naturală e *inocentă* şi *ferice* («mitul sălbaticului bun»): criteriul educativ ar putea fi sintetizat astfel: «greşind înveți»; nicio artificialitate impusă.
- Societatea trebuie să fie condusă din nou de către *exigențele naturii* (ceea ce nu înseamnă revenirea la starea

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

naturală): adică să se pună accentul pe primatul *sentimentului* şi al *conştiinţei.*

- *Contractul social* prevede:

(1) individul renunţă la drepturile sale în favoarea comunităţii unde cu toţii sunt egali;

(2) *voinţa generală* nu e voinţa tuturor, dar e *binele comun*, fie şi numai în persoana unui singur om;

(3) *suveranitatea* statului este suveranitatea *directă a cetăţenilor* (nereprezentată).

Immanuel Kant (1724-1804)

1. Intenţia lui Kant era aceea de a face *metafizica ştiinţifică*, aşa cum Newton a făcut ştiinţifică fizica, la fel cum, de altfel, toată matematica este ştiinţă.

2. Însă matematica şi fizica sunt ştiinţe riguroase, deoarece se bazează pe *principii sintetice a-priori*, adică principii care sunt, în aceeaşi măsură:

a) principii care *extind cunoaşterea*: principii *sintetice* = *predicatul (P.) nu se află cuprins în conţinutul conceptului subiectului (S.),* şi doar *experienţa* atestă legătura dintre ei, dar fără a le garanta *necesitatea* şi *universalitatea* ~ lecţie derivabilă *din empirism*;

b) principii *universale* şi *necesare*: *a-priori* = *predicatul este deja conţinut în conceptul subiectului* şi, ca atare, îl reafirmă pur şi simplu (*tautologie*). Fiind *analitice*, nu duc la creşterea cunoaşterii ~ lecţie derivabilă *din raţionalism.*

3. Aplicând această paradigmă metafizicii obţinem:

a) deschiderea *problemei critice* = reflecţia asupra condiţiilor de posibilitate ale cunoaşterii;

b) *negarea* valorii ştiinţifice a *metafizicii tradiţionale*;

c) construirea unei *metafizici a naturii*;

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

d) *limitarea raţiunii ştiinţifice* la acest domeniu şi atribuirea unor teme clasice (Dumnezeu, sufletul, libertatea) *credinţei raţionale* şi sferei *morale.*

4. CRITICA RAŢIUNII PURE

Problema: **Cum sunt posibile judecăţile sintetice a-priori?**

Ipoteza: «**revoluţia copernicană**»: încercarea de a face subiectul să se rotească mai degrabă în jurul său, decât lucrurile în jurul subiectului = subiectul condiţionează lucrurile, şi nu lucrurile subiectul.

Răspuns: **Condiţiile de posibilitate ale experienţei sunt aceleaşi cu cele ale posibilităţii obiectelor experienţei**. Înseamnă că obiectul ştiinţei e construit de noi, e *fenomen* = sinteză de *forme a-priori* (universale şi necesare) ale subiectului şi de *conţinuturi a-posteriori* (ce măresc cunoaşterea), derivate din experienţă: este *conexiunea necesară a diversului.*

a. *Estetica transcendentală*: studierea formelor a-priori ale sensibilităţii (N.B. *transcendental* (ca adj.) = condiţie a-priori a posibilităţii oricărei experienţe):

- Spaţiul şi timpul *nu* sunt realităţi *absolut* existente (Newton) şi *nici* nu sunt pure *relaţii* (Leibniz).

- *Spaţiul* şi *timpul* sunt *formele intuiţiei noastre sensibile*: condiţia necesară pentru ca un lucru să fie obiect al experienţei noastre este aceea de a se încadra în aceste două forme. Deci, ceea ce nu intră în aceste două forme nu se poate constitui drept obiect al ştiinţei (*fenomen*), deoarece, *mergând dincolo de orice experienţă posibilă*, nu mai poate fi decât gândit (*noumen*), dar nu cunoscut ştiinţific (= necesar şi universal).

- Spaţiul şi timpul sunt forme ale *sensibilităţii externe*; timpul este forma *sensibilităţii interne.*

b. *Logica transcendentală*:

- *Analitica transcendentală*: studiul formelor a-priori ale intelectului.

• *Teoria analitică a conceptelor*:

1) *deducția* transcendentală a *categoriilor* sau formelor a-priori ale intelectului, care circumscriu sau unifică fenomenele, constituind adevăratul și propriul obiect de știință: se deduc din *structura* și din tipurile de *judecată*:

Structura judecății	**Împărțirea judecății**	**Tipuri de judecată**	**Categorii**
		Singulare	*Unitatea*
Amplitudinea *subiectului*	după *cantitate*	Particulare	*Multiplicitatea*
		Universale	*Totalitatea*
		Afirmative	*Realitatea*
Copula	după *calitate*	Negative	*Negația*
		Infinite	*Limitarea*
		Categorice	*Substanța*
Raportul dintre *S.* și *P.*	după *relație*	Ipotetice	*Cauza*
		Disjunctive	*Acțiunea reciprocă*
		Problematice	*Posibilitatea*
Modalitățile raportului dintre *S.* și *P.*	după *modalitate*	Asertive	*Existența*
		Apodictice	*Necesitatea*

2) *Schematismul transcendental* este modul prin care categoriile sau formele intelectului *determină a-priori forma intuiției generale* (timp), contribuind astfel și ele la constituirea obiectului cunoașterii. Astfel, *substanța* determină timpul pe baza schemei *permanenței*; *cauza* pe baza schemei *succesiunii*; *existența* pe baza schemei *prezenței într-un anumit moment*; *necesitatea* pe baza schemei *prezenței în orice moment* etc.

Acesta este *criteriul* sau *regula* pe baza căreia intuiția se determină a-priori după un concept.

3) Cel care *realizează unificarea* obiectivă prin aplicarea schematismului este *eu-l transcendental* (nu eu-l empiric), adică *apercepția* (= conștiința) obiectului.

• *Disciplina analitică a principiilor*:

1) Pe *categorii* se bazează și *principiile cunoașterii științifice a naturii*. Pe categoria *substanței* se întemeiază principiul *conservării materiei*; pe categoria *cauzei*, cel al *cauzalității* etc.

2) În opoziție cu Hume, principiul de cauză are valoare obiectivă, deoarece numai *hoc propter hoc* fondează *hoc post hoc-ul* obiectiv. Din faptul că două impresii se succed nu derivă că ele se succed și în mod obiectiv; dacă văd mai întâi acoperișul și apoi casa, nu înseamnă că cele două realități sunt în succesiune; dimpotrivă, sunt simultane realmente. Pentru ca succesiunea să fie obiectivă, e nevoie de un raport de dependență sau cauzalitate între ceea ce precedă și ceea ce urmează.

• *Dialectica transcendentală*: studiul *folosirii pure a conceptelor rațiunii*, adică atunci când confundăm funcția care *reglementează* o idee cu reprezentarea unei *realități*; când pretindem că *prin cunoaștere depășim experiența posibilă*.

1) Se profilează trei discipline paradoxale:

- *Psihologia rațională* = studiază sufletul ca substanță simplă, când de fapt el nu e decât ideea unificatoare a tuturor fenomenelor psihologice.

- *Cosmologia* = studiază lumea în totalitatea ei, când de fapt aceasta nu e decât ideea unificatoare a fenomenelor experienței externe.

- *Teologia rațională* = îl studiază pe Dumnezeu drept cauza perfectă a lumii, când de fapt nu este decât ideea unificatoare a tuturor fenomenelor privite la modul infinit.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

2) Aceste discipline cad în *antinomie* atunci când argumentează. De ex.: se susține într-un mod incontestabil atât veșnicia lumii, cât și faptul că lumea are o origine. Antinomia se dizolvă dacă se admite că *lumea* nu este o realitate în sine, ci ideea care adună în sine toate fenomenele externe.

3) Argumentele clasice ale existenței lui Dumnezeu sunt lipsite de valoare:

- Proba *ontologică* (Sfântul Anselm – Descartes – Leibniz – Kant precritic[1]) nu are valoare pentru că implică un salt de pe planul logic la cel ontologic:

în primul rând, deoarece categoriile: *Posibilul* (ceea ce se adaptează formelor noastre a-priori de spațiu, timp, categorie), *Realul* (ceea ce îmi atestă experiența) și *Necesarul* (ceea ce e întotdeauna efect al unei cauze date), categorii folosite în demonstrații, nu permit depășirea experienței posibile;

în al doilea rând, pentru că atunci când spun că ideea unei ființe perfecte implică existența (altfel cad în contradicție), înțeleg existența drept concept, când de fapt ea e simplă poziție empirică; astfel, 100 de taleri reali în esență nu sunt mai perfecți decât 100 de taleri posibili; diferența nu constă decât în faptul că unii se află în sfera experienței mele, iar ce ceilalți nu.

- Proba *cosmologică* (de la existența lucrurilor la ființa necesară) și cea *fizico-teleologică* (de la finalitatea naturală la inteligența ordonatoare), trebuie să se sprijine în ultimă instanță pe proba ontologică.

---

[1] În opera *Unicul argument posibil*, Kant susținea că *posibilitatea reală* – care nu coincide cu posibilitatea *logică* a simplei necontradictorietăți – implică o existență; dar nu avem decât existența lui Dumnezeu care precedă posibilitatea – *n.a.*

5. Critica Raţiunii Practice

Scopul: demonstrarea faptului că raţiunea de una singură, fără influenţa înclinaţiilor sensibile, poate conduce voinţa, şi doar aşa voinţa este bună.

Diferenţa: în timp ce raţiunea pură nu poate cunoaşte în mod valid fără aportul sensibilităţii, raţiunea practică exclude radical sensibilitatea.

Consecinţe: discursul cu privire la *Dumnezeu*, *suflet*, *libertate*, subiecte excluse din domeniul ştiinţei pentru că erau dincolo de experienţa posibilă, îşi găsesc aici situarea lor potrivită, însă sub formă de *postulat* şi nu de probă.

Argumentare:

a. Raţiunea trebuie să acţioneze *singură* când determină voinţa, ca să existe *moralitate*: dacă ar exista condiţionarea sensibilităţii, acţiunea ar fi determinată de necesitatea cauzală şi deci nu ar fi *responsabilă din punct de vedere etic*.

b. Principiul de bază este *datoria din datorie*: nu datoria în sensul de raport de necesitate între mijloc şi scop («trebuie să te comporţi într-un mod anume dacă vrei să fii fericit»: acesta este *imperativul ipotetic*, condiţionat de înclinaţiile sensibile), ci ca pură *formă a datoriei absolute* («trebuie pentru că trebuie»: acesta este *imperativul categoric*).

c. *Existenţa* imperativului categoric, adică a unei *legi morale cu valoare universală*, este evidentă ca un *dat de fapt al raţiunii*.

d. *Care* sunt *condiţiile de posibilitate* ale acestui dat originar şi absolut?

- *Dacă trebuie pentru că trebuie, poţi*: dacă există o poruncă, există şi posibilitatea de a o respecta şi de a o încălca, adică există *libertatea* acţiunii (primul postulat).

- Libertatea ce aderă la datorie din datorie este *bună* din punct de vedere moral şi *merită* fericirea ca răsplată.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

- Dar, *antinomia* raţiunii practice: omul virtuos nu este întotdeauna fericit, dimpotrivă, se întâmplă deseori contrariul.

- *Soluţia* antinomiei: dacă nu e fericit *aici*, va fi fericit *dincolo*: deci, sufletul e *nemuritor* şi există *Dumnezeu*, Judecătorul suprem care răsplăteşte (al doilea şi al treilea postulat).

e. Ce conţinut are legea morală?

- Nu are conţinuturi empirice, pentru că altfel ar cădea în necesitatea fenomenică.

- Este aceeaşi *formă universală*: «Acţionează în aşa fel încât maxima (principiul călăuzitor) faptelor tale să fie valabilă ca principiu al unei legislaţii universale».

- Un exemplu ar putea fi principiul evanghelic: «Tot ce vreţi ca oamenii să facă pentru voi, faceţi şi voi pentru ei». În acest sens, Kant susţine că religia este în esenţă o învăţătură etică (*Religia în limitele raţiunii pure*).

6. Critica Judecăţii

Scopul: depăşirea saltului dintre lumea fenomenică a ştiinţei şi lumea noumenică a moralei.

Ipoteza: dacă există o inteligibilitate a naturii, chiar şi dincolo de influenţa noastră categorială, s-ar putea concepe ca fundamentul naturii să fie Raţiunea însăşi, care este fundamentul legii morale.

Argumentare: judecata sesizează prezenţa inteligibilităţii într-un dat particular:

a. judecata *determinantă* = judecata ştiinţifică aplică universalul intelectului multiplicităţii intuiţiei.

b. judecata *reflexă* = îşi află o finalitate în natură:

1) prin *contemplarea frumuseţii* = *judecata estetică* este *sinteză de sentiment şi cunoaştere*: sensul *finalităţii* sau *al armoniei* dintre *imaginea sensibilă şi intelectul nostru*:

- *frumosul* este simţul plinătăţii;

- *sublimul* este simțul infinitului perceput în fața spectacolelor naturale ce ne depășesc, asupra cărora proiectăm măreția noastră ca persoane, subiecte morale.

2) prin reflecția asupra *ordinei naturii*: devine sesizabilă existența lui Dumnezeu (postulatul rațiunii practice).

Romantismul (secolele XVIII-XIX)

1. Termenul indică civilizația *romanică* (neolatină), în sensul de *medievală*, dar interpretată ca «civilizație germanică», de la care se inspiră în mod ideal.

2. *Caracteristici*:

- Exaltarea *sentimentului*, a *imaginației creatoare*, a *intuiției* (Schiller), împotriva cunoașterii științifice (sau care se pretindea a fi astfel), promovată de Iluminism.

- Exaltarea *Naturii*, nu în sensul carteziano-mecanicist, ci în sensul *spinozian* și *vitalist* sau *organicist* (Goethe).

- Întâietatea *geniului individual* în capacitatea sa creatoare, și care-l situează în natură în mod *magic* (Novalis).

- Teza *uniunii finit-infinit*, surprinsă prin intermediul *poeziei* (forma filosofică) și legătura strânsă dintre artă, religie, filosofie (Schlegel).

- Redescoperirea *Evului Mediu* ca unitate organică de credință și cultură (Jacobi) și simțul *Poporului*, în opoziție cu imaginea iluministă a epocii întunecate care a fost depășită de Renaștere.

- Sublinierea valorii *Istoriei* (Herder) ca viață a unui Popor.

- Opoziția față de *clasicismul* de manieră, dar nu și față de *clasici*, exaltați de Hörderlin și Leopardi.

BCU IAȘI - BIBLIOTECA UNIVERSITY LIBRARY

Johann G. Fichte (1762-1814)

1. Lucrarea *Doctrina ştiinţei* este încercarea de a da o formă sistematică cunoaşterii *absolute.*

2. Caracteristici:

a. *certitudine* = evidenţă fundamentală;

b. *sistematicitate* = conexiunea propoziţiilor în funcţie de certitudine.

3. *Principiul fundamental*, care are forma *certitudinii* şi conţine orice alt *conţinut*:

a. *nu este* principiul de identitate: A = A, pentru că este numai formal şi ipotetic (dacă A există, atunci A = A);

b. *este* autopoziţionarea Eu-lui: *Eu sunt* (*Ego*-itate) care pune A şi fiinţa A = A.

4. *Structura* ştiinţei în trei principii:

a. Primul principiu sau *teza = Eu-l se autopune în mod originar*: Eu = Eu este evidenţa şi conţinutul fundamental.

b. Al doilea principiu sau *antiteza = Eu-l se opune non-Eu-lui*: pentru că Eu-l nu se ştie ca atare, adică drept Eu (autoconştiinţă), decât în opoziţie faţă de non-Eu (pe care el însuşi îl pune, întrucât este originarul).

c. Al treilea principiu sau *sinteza = Eu-l opune în Eu, Eu-lui divizibil* (particular) *un non-Eu divizibil* (particular): pentru că dacă opoziţia ar fi fost absolută, Eu-l şi non Eu-l s-ar anula reciproc şi nu ar mai exista conştiinţa. Autolimitarea opusurilor este condiţia conservării şi unităţii lor.

5. *Articularea* şi implicarea celor trei principii: sinteza opusurilor (al treilea) nu ar fi posibilă fără actul de opoziţie (al doilea); dar, la rândul său, actul opoziţiei nu ar fi posibil fără actul absolut de a pune (primul).

6. *Actul de opoziţie* (al doilea principiu) este o *exigenţă etică* şi nu teoretică. Dacă nu s-ar da, Eu-l nu s-ar realiza ca

BCU "LUCIAN BLAGA" UNIVERSITY LIBRARY

activitate morală solicitată de un imperativ categoric: *depăşirea* unui obstacol ce se prelungeşte la *infinit*.

7. Non-Eu-l (adică obiectul, realitatea, lucrul în sine) este în *funcţie* de realizarea *libertăţii* noastre şi se naşte printr-o *producere inconştientă* a *imaginaţiei*.

8. *Idealismul* lui Fichte este *etic* şi nu teoretic. N.B. oarecum rămâne *realist*. Ar fi fost un idealism deplin dacă ar recunoaşte că şi actul absolut de a pune (primul principiu), nu ar fi posibil fără actul de a opune (al doilea) şi că acest act de a opune este întotdeauna actul Eu-lui.

9. *Rolul* Eu-lui divizibil de a echivala Eu-l absolut (adică de a deveni Dumnezeu) este *infinit*, căci şi opoziţia pe care eu-l divizibil o face non-eu-lui divizibil este o contradicţie imediată (cu atât mai mult aceea dintre Eu-l şi non-Eu-l absoluţi).

Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775-1854)

1. Fazele gândirii lui Schelling: «*filosofia negativă*» (consideră ideea ca fiind realitate esenţială supremă, fără a-i considera existenţa) şi «*filosofia pozitivă*» (consideră existenţa realităţii lumii şi a istoriei ca revelaţie divină).

2. «Filosofia negativă» sau «filosofia identităţii» = *Absolutul este identitate de natură şi de spirit*: *criticismul* lui Fichte absolutizează subiectul; *dogmatismul* lui Spinoza absolutizează obiectul. Sinteza lui Schelling constă în a spune că Absolutul transcende distincţia subiect/obiect, fiind pură *Identitate* a celor doi.

a. *Filosofia* este *ştiinţă*, *adică sistem de propoziţii coordonate şi deduse logic dintr-o propoziţie fundamentală, care exprimă incondiţionatul*: [«Eu sunt Eu» sau «Eu sunt» (Subiect); → «non-Eu» (Obiect): pentru că nu există subiect

fără obiect; → «Reprezentare»: adică *mediația* dintre subiect și obiect], *Eu-l sunt* este Eu-l *Absolut*, care nu este clasă și nici nu aparține unei clase, pentru că este dincolo de conceptualitate, fiind surprins prin *intuiția intelectivă*.

b. *Filosofia naturii* studiază Absolutul pornind de la obiect, mergând către subiect; *filosofia transcendentală*, în schimb, studiază Absolutul pornind de la subiect și mergând către obiect.

c. *Filosofia naturii*: de la obiect la subiect.

1) «Ruptura» dintre subiect și obiect se produce odată cu apariția *reflecției*: sensibilitatea pură nu o cunoaște.

2) Depășirea rupturii a fost propusă în istoria filosofiei în două sensuri:

- *cauzal* = cu *realismul* (pentru care obiectivul cauzează subiectivul); și cu *criticismul* (pentru care subiectivul cauzează obiectivul);

- *non-cauzal* = cu *Spinoza* (paralelismul substanțial între gândire și extensiune) și cu *Leibniz* (armonia prestabilită).

3) *Teza* lui Schelling: în cadrul «reprezentării», «spiritul adormit» (adică natura) se trezește. *Natura* (spirit vizibil) este un sistem teleologic care tinde către *spiritul* uman (natura invizibilă), în care devine conștientă de sine prin *reprezentare*.

4) *Proba*: Absolutul este un act nesuccesiv de cunoaștere, unic și etern, în cadrul căruia se dau trei momente:

- *obiectivizarea* ideală de sine (*natura naturans*), *exprimată* în exterior în lume (*natura naturata*);

- *subiectivizarea* de sine, *exprimată* în exterior prin *reprezentarea* conceptuală;

- *recunoașterea întrepătrunderii* de ideal și real, adică spiritul și natura într-*o absolutețe unică*.

5) Rolul *fizicii speculative* este acela de a reconstrui schema fundamentală și necesară (*a-priori*) a teleologiei *naturii naturans*, care se manifestă în *natura naturata* (*a posteriori*).

6) *Natura* = *spiritul rigidizat* şi materializat, dar dotat cu *viaţă* (contrar mecanicismului):

- *sufletul lumii* este principiul însufleţitor care mişcă *dezvoltarea organică* a naturii;

- diferitele grade ale naturii se dezvoltă progresiv şi în funcţie de tensiunea de *opoziţie* dintre *polarităţile* constitutive (heraclitism-romantism).

d. *Filosofia transcendentală* = cunoaşterea raportului finit/infinit, sau lucruri/Absolut, trecând de la subiect la obiect:

1) *Absolutul* este pură *Identitate*, *Simplitate*, şi nimic nu se află în afara lui;

2) *Diferenţa* şi *Distincţia* lucrurilor nu poate fi în afara Absolutului: deci depinde de *punctul de vedere* al *conştiinţei empirice*, care conceptualizează şi surprinde în mod fenomenic Absolutul, conform *seriei reale* (natura) şi a *seriei ideale* (subiectivitatea);

3) din *punctul de vedere al Absolutului*, cele două serii coincid, pentru că dispare opoziţia real-ideal: Identitatea Absolutului *Real-idealism* depăşeşte opoziţia de realism şi idealism;

4) *fiind ideal*, Absolutul se exprimă în *Ideea* (Verbum), care este adevărata esenţă a oricărui lucru finit (*natura naturante*), şi de aceea *infinită* şi *eternă*;

5) de acuzaţia de panteism, Schelling se apără spunând că el nu-l confundă pe Dumnezeu cu *natura naturata*, nici nu dizolvă lumea în Dumnezeu: dar că trebuie admis faptul că totul este imanent în Dumnezeu (şi atunci ar fi panteist şi Sfântul Paul!);

6) Dumnezeu stă faţă de lume aşa cum antecedentul se află faţă de consecvent, subiectul faţă de predicat, cel care se manifestă pe sine faţă de manifestarea de sine: adică se disting;

7) *natura naturata* este rodul unei «căderi», adică a unui act *liber*, *nedeductibil*: din analizarea ideilor nu rezultă decât

idei şi nu fapte. Se poate doar *deduce posibilitatea* unor lucruri finite, şi nu existenţa lor reală.

8) *răul este privarea* de bine: «pentru că dacă răul n-ar fi, n-ar trebui să fie nici Dumnezeu». Condiţia sa de posibilitate, în om, e dată de trecerea de la inconştientul-senzual la personalitate: două stări şi momente diferite. Chiar şi în Dumnezeu există această naştere a personalităţii, dar este simultană (ca de la Tatăl la Cuvânt), astfel încât să nu permită posibilitatea erorii şi a răului.

e. *Filosofia artei* = «adevărat organ al filosofiei»:

1) Absolutul poate fi surprins de o *intuiţie intelectuală* şi nu poate fi descris (nu are părţi).

2) *Intuiţia estetică* manifestă unitatea dintre conştient şi inconştient, dintre ideal şi real.

3) *Geniul* artistic acţionează:

- *conştient* prin tehnica sa;
- *inconştient* prin acţiunea spontană a facultăţii care produce natura.

4) Opera de artă e manifestarea finită (imagine) a Absolutului infinit prin materia *Simbolului* (lumea *existenţei poetice*).

3. «Filosofia pozitivă» se ocupă de *existent* şi nu de esenţă (ca «filosofia negativă»), şi se orientează către Dumnezeul Personal.

a. Trecerea de la esenţă la existenţă, de la filosofia negativă la filosofia pozitivă, este actualizată de *credinţă = exigenţa* pe care eu-l omenesc o are pentru un Dumnezeu *personal* care să-l *mântuiască* din căderea sa.

b. Filosofia pozitivă este *reconstrucţia istorică* a acestei exigenţe umane, sau a conştiinţei religioase: de la religia oarbă-mitică, la religia clar-revelată (creştinism), la religia filosofică, care este înţelegerea credinţei (mediată de religia revelată).

c. Creştinismul are trei vârste sau perioade:

- perioada petrină – prin lege şi autoritate – TATĂL,

- perioada paulină – prin libertate – FIUL,

- perioada ioaniană – prin lege şi libertate – DUHUL SFÂNT.

d. Înțelegerea ultimă este *mistică.*

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)

«Dacă s-ar distruge un fir de praf, tot universul s-ar ruina».

1. *Spinozismul*: fără Spinoza e imposibil să începi să filosofezi, însă cu Spinoza e imposibil să progresezi în filosofie.

a. Aspecte acceptabile:

- filosofia este *ştiința Absolutului din punctul de vedere al Absolutului*;

- «*ordo et connexio idearum idem est ac ordo et connexio rerum*» (Spinoza): ideea este ordine;

- sistemul se construieşte «printr-un parcurs irezistibil, pur, fără a primi nimic din afară» (*Ştiința logicii*).

b. Aspectul inacceptabil: Absolutul nu este «substanță» statică, ci *în devenire de sine.*

2. *Ideea* = Esența absolută; Adevăr sau Sens al Totalității; Structura Întregului; Spirit Autoconştient, adică indiferență concretă de subiect şi obiect, sau de spirit şi natură. Nu este o noțiune abstractă. Pe această linie, «tot ceea ce este real e rațional şi tot ceea ce este rațional e real».

3. *Dialectica* este *logicitatea* ce constituie orice realitate: este *ideea în constituirea sa* în mod *irezistibil* (necesar) şi *autonom*. Se dezvoltă de-a lungul a trei momente:

a. **Teză** = moment *abstract* sau *intelectual*: orice *determinare* este considerată ca un *absolut*, separată, *izolată* de celelalte (abstractă) şi *opusă*. De ex.: noțiunea de *viață* este concepută ca fiind absolut izolată de noțiunea de *moarte*, care este *contrariul* ei. Contrariile se exclud.

b. **Antiteză** = moment *dialectic* sau *negativo-rațional*: orice determinare izolată și finită sau abstractă, în opoziția sa absolută – adică izolată și nerelativă – față de opusul ei, ajunge să se identifice cu acesta: *contradicție*. De ex.: noțiunea de *viață*, opunându-se în mod absolut – și nu relativ – noțiunii de *moarte*, ajunge să se identifice cu ea. Dacă viața (= non-moarte), pentru a se constitui ca atare, ar exclude în mod absolut (adică nu relativ) moartea (= non-viață), *nu* s-ar putea constitui ca *non-moarte* (trebuie exclusă referința, relația) și, deci, ar fi *non-non-moarte*, adică moartea (*non-non-moarte*), adică *non-viața*: *viața* ar fi *non-viață*. Contradicție! Este *autosuprimarea determinărilor izolate și izolante*.

N.B. Același discurs este valabil și pentru raporturile: subiect/obiect; Dumnezeu/lume; cauză/efect; infinit/finit (pentru că finitul și infinitul nu pot sta unul în fața celuilalt: infinitul trăiește în finit) etc.

c. **Sinteză** = moment *speculativ* sau *pozitivo-rațional*: este determinarea *concretă*, adică *nu abstractă* sau *izolată* de celelalte. Se concepe «unitatea determinărilor în opoziția lor». Contradicția, datorată abstractizării sau izolării noțiunilor intelectuale, este înlăturată, scoțându-le pe acestea din izolarea lor, adică concepând *unitatea și relaționarea* lor: *viața*, pentru a fi concepută ca viață, adică *non-moarte*, trebuie să fie concepută împreună cu opusul ei, adică cu *moartea*, a cărei negație este – și invers. **N. B.** speculativul sau pozitivul-rațional este faptul de a vedea *pozitivul în negativ*, adică *înlăturarea contradicției* ca *negare a negației*. Prin urmare, Hegel nu neagă principiul contradicției. «Tot ceea ce este real e rațional și tot ceea ce este rațional e real».

4. *Depășirea gnoseologismului* kantian sau *negarea* «lucrului în sine».

a. Conceptul de «lucru în sine» e contradictoriu, deoarece: dacă îl concepem ca pe ceva în sine, prin faptul că-l

concepem nu mai e *în sine*, ci *în noi*, adică e cunoscut (determinările unui *lucru*, *în sine*, *incognoscibil*, sunt determinări ale cunoaşterii!), nu este în afara *reprezentării*. Rezultă că *lucrul în sine nu este lucrul în sine*, deci e contradictoriu: nu există.

b. Însăşi mişcarea dialectică a istoriei filosofiei conduce la depăşirea presupunerii realistico-criticiste a lucrului în sine (cf. schema introductivă):

- **teză**: perioada clasico-medievală: *afirmarea imediată a identităţii dintre certitudine (subiectiv)* şi *adevăr (obiectiv)* = gândirea gândeşte fiinţa, realitatea, care e oricum independentă şi externă gândirii (realism);

- **antiteză**: perioada modernă până la Kant inclusiv: *afirmarea opoziţiei dintre certitudine şi adevăr* = gândirea nu gândeşte fiinţa, realitatea, ci este închisă în reprezentările sale (fenomene), care nu pot ajunge la realitatea în sine, deoarece acesta este independentă şi externă gândirii;

- **sinteză**: idealismul hegelian: *afirmarea mediată de certitudine şi adevăr* = gândirea nu poate să nu gândească fiinţa, iar fiinţa nu poate să nu fie gândită de gândire: sunt acelaşi lucru; de nu ar fi aşa am cădea în contradicţia unui *non-gândit / gândit*, sau a unui *non-cunoscut* (lucrul în sine) / *cunoscut* (ceea ce înseamnă acelaşi lucru). *Mediaţia* este *demonstrarea* identităţii, prin *mijlocul* negării negaţiei sale, adică înlăturarea contradicţiei antitezei. Nimic nu se află în afara gândirii.

5. *Sistemul* = structura Absolutului.

a. Ideea e *Absolutul Autoconştient* (Gândirea Gândului) în *automanifestarea* sa *progresivă* (Istorie), pe baza unei *Circularităţi* perfecte. «Tot ce e real e raţional şi tot ce e raţional e real».

b. *Articularea* Sistemului: *Enciclopedia ştiinţelor filosofice în compendiu*:

Ideea în sine = «Dumnezeu în esenţa sa veşnică, înainte de crearea lumii»: obiect al LOGICII (Teză) care studiază structura *metafizică* a Realităţii:

A) Logica **Ființei**: categorii ale *imediateței cu sine* (Teză):
- ființă (Parmenide – Teză);
- neființă (Budha – Antiteză);
- devenire (Heraclit – Sinteză).

B) Logica **Esenței**: categorii corelate *mediației cu altul de sine* (Antiteză):
- esența (Teză);
- existența (Antiteză);
- actualitatea (Sinteză).

C) Logica Conceptului: categorii ale *mediației cu sine*:
- Subiectivitate formală (Teză): concept-judecată-silogism.
- Obiectivitate materială (Antiteză): mecanicism-chimism-teleologie.
- Ideea (Sinteză) de subiectivitate și obiectivitate:
• Viață (Teză),
• Cunoaștere (Antiteză),
• Autoconștiință (Sinteză): realitatea e cea care coincide cu inteligibilitatea sa.

Ideea pentru sine = *Natura* sau Ideea sub forma sa de a fi *Altul de sine*: obiect al FILOSOFIEI NATURII (Antiteză), care studiază dezvoltarea vieții în *contingența* și *accidentalitatea* fenomenelor naturale: de la exterioritatea spațiului la interioritatea vitală a animalului.

A) Mecanică (Teză),
B) Fizică (Antiteză),
C) Organică (Sinteză).

Ideea în sine și pentru sine = *Spiritul* sau Autoconștiința Absolută: obiect al FILOSOFIEI SPIRITULUI (Sinteză), care studiază reîntoarcerea circulară în sine a Ideii ca indiferență, în distincția dintre subiect și obiect.

A) **Spiritul subiectiv** = activități psihice (Teză):

a) **Sufletul** = principiu vital al trupului: obiect al Antropologiei (Teză).

b) **Conştiinţa** = cunoaştere aparentă: obiect al *Fenomenologiei spiritului* (Antiteză);

1) **Conştiinţa**: consideră că obiectul îi stă în faţă în mod independent (Teză):

- certitudinea sensibilă (Teză),
- percepţia (Antiteză),
- intelectul (Sinteză).

2) **Autoconştiinţa** = descoperă faptul că situaţia de a fi *în sine* a obiectului este însăşi conştiinţa: autoafirmarea spiritului (Antiteză):

- dialectica *servitor-stăpân* = afirmarea de sine înaintea altuia de sine, implică recunoaşterea propriei dependenţe de celălalt;
- dialectica *alienării* = «conştiinţa nefericită» prin proiecţia propriei personalităţi în Dumnezeu-Domnul.

3) **Raţiunea** = certitudinea pe care conştiinţa o are de a fi orice realitate: totul este conştiinţă (Sinteză).

c) **Spiritul** = sfera conştiinţei în raportul cu ceilalţi: obiect al Psihologiei (Sinteză)

1) Teoretic (Teză),
2) Practic (Antiteză),
3) Spirit Liber (Sinteză): în relaţia cu ceilalţi.

B) **Spiritul obiectiv** (Antiteză): libertatea în exterioritate. Este lumea legilor.

a) **Dreptul abstract** = ansamblul raporturilor exterioare dintre indivizi (Teză).

b) **Moralitatea** = Manifestarea universalului (lege – datoria din datorie kantiană) faţă de conştiinţă (Antiteză).

c) **Eticitatea** = dăruirea în favoarea unei comunităţi, cu capacitarea de a te jertfi (Sinteză):

1) Familia (spirituală) (Teză),
2) Societatea civilă (economia) (Antiteză),
3) Statul (eticitatea conştientă de sine) (Sinteză).

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

C) **Spiritul Absolut** = ideea *este* Absolutul şi *se ştie* ca atare (Sinteză).

a) **Arta** = cunoaşterea Absolutului prin *exterioritatea lucrului frumos* (Teză).

1) Simbolica = orientală – Sublim (Teză),

2) Clasica = greacă – Seninătate (Antiteză),

3) Romantica = creştină – Interioritate (Sinteză).

b) **Religia** = *manifestarea* Absolutului printr-o *reprezentare*: este gândirea reprezentativă şi nu conceptuală (Antiteză):

1) Naturală = finitul dispare în infinitul indiferenţiat (Teză):

- Magia,
- Hinduism-Budism;
- Persia-Egipt.

2) Individuală = contrapoziţia finit/infinit (Antiteză):

- Greacă (Frumuseţe),
- Romană (Utilitate),
- Ebraică (Sublim).

3) Absolută = uniunea de finit şi infinit sau infinitul în finit = Creştinism (Sinteză):

- Împărăţia Tatălui,
- Împărăţia Fiului,
- Împărăţia Duhului Sfânt.

c) **Filosofia** = *Cunoaşterea Absolută a Absolutului* în ordinea *conceptului*: «e Ideea eternă, în sine şi pentru sine, care se produce şi se gustă pentru veşnicie, ca spirit absolut» (Sinteză):

- Deoarece *Absolutul se realizează drept Gândire a Gândului prin intermediul spiritului omenesc*, Filosofia este *Istorie* şi *Istorie a Filosofiei* = *Istorism*.

- *Istoria*, văzută din punctul de vedere al Absolutului, se desfăşoară aşa cum *trebuie* să se desfăşoare: există o «*Isteţime a Raţiunii*» (Providenţă) ce îndreaptă scopurile particulare către un rezultat universal, iar *Eroul* este acela care *intuieşte* direcţia istoriei. *Războiul* este un rău pentru indivizi (accidentalitate), dar nu şi pentru viaţa Absolutului.

- Epoci istorice:

1) Lumea orientală: libertatea este numai a *monarhului*;

2) Lumea greco-romană: libertatea *multora*;

3) Lumea germanică: libertatea *tuturor*.

N.B. Forma perfectă de stat este cea prusiană, iar sistemul filosofic definitiv este cel hegelian.

Friedrich Herbart (1776-1841)

1. Realism: experienţa atestă o realitate în devenire; dar elaborarea conceptuală (logica) ajunge să ateste că realitatea este imutabilă (eleatism).

2. Combinaţia dintre devenirea empirică şi imutabilitatea substanţială a lucrurilor, conduce la o soluţie de tip democritic: există multe lucruri «reale» imutabile (simple şi imateriale), ce variază extrinsec în funcţie de *relaţiile* dintre ele, determinând *acţiuni* (perturbări) şi *reacţiuni* (autoconservări).

3. Chiar şi cunoaşterea (psihologia) este determinată de *relaţiile* sufletului cu lucrurile: eu-l nu este altceva decât complexul *maselor consolidate* care sunt *reprezentările* legate solid între ele, ca reacţii (de autoconservare) la perturbările ce provin de la lucruri.

4. Pe această linie, *psihologia experimentală* are posibilitatea de a calcula cantitativ procesele psihice.

5. *Estetica* se configurează ca *ştiinţă a estimării valorilor*; deci este etică.

6. Linia fondării *psihologice* a conceptelor transcendentale kantiene a fost urmată şi de **Friedrich FRIES** (1773-1843).

BCU "CAROL I" UNIVERSITY LIBRARY

ISTORIA FILOSOFIEI CONTEMPORANE

Arthur Schopenhauer (1788-1860)

1. **Lumea este reprezentarea mea.** Acest enunț este un adevăr a priori, adică expresia formei oricărei experiențe posibile și imaginabile.

a. *Reprezentare* = ceea ce este obiect pentru subiect.

- *Subiect* = cel care cunoaște nefiind cunoscut ca atare.

- *Obiect* = reprezentare sau *Fenomen* = sinteza dintre formele pure ale sensibilității, adică dintre *spațiu* (poziția) și *timp* (succesiunea) și forma intelectului, adică *principiul de rațiune* (cauzalitatea = raportul efect-cauză). Poate fi numit *materie*.

Scheme echivalente:

* Intuiție empirică + (Poziția + succesiunea) + cauzalitate = materie.

* Intuiție empirică + Sensibilitate + intelect = fenomen.

E intuirea lumii care este *pentru* intelect, *prin* intelect și *în* intelect.

b. *Raportul subiect-obiect este imediat*: raportul cauzal privește doar realitatea concepută. Nu există obiect fără subiect și subiect fără obiect. Prin urmare, e fals:

- *idealismul* care susține că obiectul e efectul subiectului;

- *realismul* care susține că subiectul e efectul obiectului;

- *materialismul* care consideră că obiectul poate fi fără subiect.

c. *Noumenul, sau lucrul în sine, este esența lumii.*

BCU "LUCIAN BLAGA" UNIVERSITY LIBRARY

d. *Ştiinţa* nu surprinde natura intimă sau esenţa lumii, ci doar *raportul* dintre *reprezentări*: trăsătura sa e *sistematicitatea* şi *nu certitudinea.*

- Ştiinţele naturale cad în eroarea materialistă.

- Matematica este o cunoaştere sistematică. Cu ajutorul ei se ştie *că un lucru este aşa*, dar nu se ştie *de ce* e aşa.

- *Etica* raţională îşi are maxima expresie în etica stoică: însă este contradictorie pentru că vrea să trăiască fără durere atunci când viaţa în esenţă este durere. (N.B. Schopenhauer subliniază în schimb superioritatea aceluia care face din virtutea în sine un scop, chiar şi în mijlocul celor mai grele suferinţe: de ex.: Cristos; penitenţii indieni).

e. *Filosofia* are misiunea să declare în formă abstractă esenţa lumii întregi (părţi şi întreg): să pună *problema totalităţii.*

- *Conceptele* pe care ştiinţa le leagă între ele în cadrul judecăţii şi al argumentării sunt *reprezentări abstracte* ale reprezentărilor empirice.

- Contrapus cunoaşterii ştiinţifice (cunoaşterii abstracte) se află *sentimentul* (cunoaşterea concretă).

2. **Noumenul sau esenţa lumii este voinţa.**

a. Toate *ştiinţele* au de-a face cu raporturile între reprezentări, după principiul de raţiune, dar nu ne oferă esenţa reprezentărilor: ele descriu formele fenomenelor (morfologia) şi explică schimbările (etiologia: mecanica, fizica, chimia, fiziologia). Prezintă ca fiind *necunoscută* forţa naturală care e esenţa intimă a fenomenelor.

b. *Filosofia* vrea să descopere esenţa fenomenului, dar nu o poate face recurgând la informaţiile externe: acestea sunt întotdeauna adunate în fenomene.

c. *Subiectul* care cunoaşte nu este doar cunoaştere pură, ci este şi *trup*: afectările sale sunt vehicul pentru intelect în direcţia intuirii lumii ca reprezentare.

- cunoscut *în mod extern*, trupul subiectului este un obiect printre obiecte, adică *fenomen*, reprezentare.

- cunoscut *în mod intim*, trupul subiectului manifestă esența intimă a fenomenului: *trupul este voință.*

d. *Trupul este voință obiectivată*: identitatea dintre trup și voință nu se deduce, ci este dată nemijlocit. «Nodul cosmic» este acesta: acțiunea trupului meu nu e altceva decât actul voinței mele obiectivate. Prin *analogie* (ca să nu cădem într-un fals egoism teoretic sau în solipsism reprezentativ) admitem că esența fiecărui trup, adică a oricărui fenomen, este voința.

e. *Esența voinței nu poate face parte dintre schemele reprezentării*: ar fi fenomen și nu noumen:

- *fenomenul are o cauză*, motiv (în baza principiului de rațiune). Tot ceea ce e motivat în mod deliberat sau determinat de vreo caracteristică sau de circumstanțe nu e voință pură (fenomenul rațional este determinat de motive; cel animal de stimuli; cel anorganic de cauze).

- *noumenul nu are o rațiune sau un motiv.*

f. *Voința* se manifestă în orice *forță oarbă naturală*: este *unică*, *individuală* și *întreagă* în toate fenomenele. E *absolută.*

g. *Voința se obiectivează* în grade diferite, care sunt modelele indivizilor: e vorba de *ideile platoniciene*, adică *speciile*, forme imutabile ale tuturor corpurilor naturale.

h. *Lupta* pe care o întâlnim în natură e semnul conflictului dintre superior și inferior cu scopul de a pune stăpânire pe materia celuilalt: e *tendința către o obiectivizare din ce în ce mai înaltă*; e manifestarea unei idei mai înalte. Este vorba despre *conflictul esențial* al voinței: o *polaritate* tensională (de ex.: *yin* și *yang*).

i. În om, lupta constă în legea *homo homini lupus*: rațiunea este un mijloc pe care voința și-l dă pentru conservarea

speciei şi a individului în încrengătura fenomenelor aflate în conflict. Însă în realitate acesta este conflictul voinței cu ea însăşi, pentru că este unica realitate.

3. **Ideile sunt dincolo de principiul raţiunii, căruia i se supun indivizii; cunoscând ideea, cunoscătorul nu mai e individ, se eliberează din slujba voinței şi ajunge să contemple pentru veşnicie.**

a. *Ideea este imediată şi adecvată obiectivității lucrului în sine*: dincolo de individ, de spațio-temporalitate şi de principiul de raţiune.

b. Ideea este *fecundă în artă*, deoarece dezvoltă forme care sunt noi față de conceptul anonim:

- ideea este *unitas ante rem* = frântă în pluralitate;
- conceptul e *unitas post rem* = reconstruit de pluralitate.

Este util vieții şi rodnic pentru ştiință, dar steril pentru artă.

c. *Cunoscând ideea*, subiectul nu mai este individ, ci e *eternul* care contemplă veşnic: «*Mens aeterna est, quatenus sub aeternitatis specie concipit*» (Spinoza).

d. În cadrul acestei cunoaşteri, *subiectul şi obiectul nu se mai disting*:

- voința este *în-sine*-le ideii şi al individului; deci, *în această cunoaştere voința se cunoaşte pe sine*. Odată înlăturată lumea ca reprezentare, rămâne voința ca impuls orb.
- în condiția contemplativă, subiectul se cunoaşte ca fiind conținutul lumii obiective, drept condiție a sa proprie. «*Hae omnes creaturae in totum ego sum et paeter me aliud ens non est*» (*Upanişadele*).

e. *Cunoaşterea contemplativă* este *arta*: opera *geniului* (asimilabil *nebunului*) ce reproduce ideile eterne.

- *Contemplația* este cunoaștere *genială, verticală, dincolo de principiul de rațiune*; implică *uitarea* propriei persoane și a relațiilor sale.

- *Știința*, din contră, este cunoașterea rațională care se prelungește rațional la infinit, pe linie orizontală.

f. Condițiile contemplării estetice:

- în mod **obiectiv**: *ideea*;
  - frumosul și sublimul coincid;
  - declarăm ceva ca fiind frumos atunci când este obiect de contemplație estetică;
  - făcându-ne obiectivi, ne uităm pe noi înșine ca indivizi și cunoaștem idei și nu lucruri;
- în mod **subiectiv**: *conștiința celui care cunoaște*. Odată *uitat individul*, cu tensiunile sale volitive (dorințe și speranțe, interese), se ajunge la *pace*:
  - *sentimentul frumuseții*: contemplând ideile, cunoașterea pură câștigă teren fără luptă;
  - *sentimentul sublimului*: atunci când ideile au o ostilitate puternică față de voința-corp omenesc, însă contemplația se orientează liniștită către aceste forme înfricoșătoare;
  - *sentimentul excitantului*: este opusul sublimului; promite ascultarea cererilor voinței.

g. Orice lucru, chiar și anorganic, este frumos în măsura în care evidențiază o idee: greutate, soliditate, fluiditate, lumină etc.; acestea sunt ideile care se exprimă în roci, ape, edificii etc.

h. *Diferitele arte*:

- *Arhitectura*: dezvoltă până la stadiul de evidență contrastul dintre soliditate și greutate, prin care sunt cunoscute în piatră manifestările voinței.

- *Pictura istorică și sculptura*: reprezintă gradul maxim de obiectivizare al voinței, adică omul.

BCU "ION CREANGĂ" UNIVERSITY LIBRARY

- *Poezia*: poetul este omul universal; în lirica poeților adevărați se reflectă caracterul intim al întregii omeniri.

N.B. *Alegoria* și *simbolismul* sunt o contradicție în artă, deoarece implică o cizelare abstractă dincolo de concretul intuit. Însă în poezie acestea sunt un avantaj, pentru că în poezie cuvintele dau direct conceptul care trebuie să ducă la intuiția concretului evocat în reprezentarea fanteziei ascultătorului.

- *Muzica*: este arta cea mai sublimă.

• în ea nu se află reproducerea unei idei oarecare cu privire la ființele care sunt în lume.

• merge dincolo de idei și poate subzista și fără lume: «exprimă cvintesența vieții și a manifestărilor ei».

• este, deci, obiectivare și imagine a întregii voințe.

• «Lumea e o muzică materiată ca voință materiată». De exemplu, sunetele mai grave ale armoniei exprimă gradele infime ale naturii anorganice; vocea care cântă sau melodia exprimă viața omenească cu diferitele ei grade de obiectivare ale voinței: dorință-satisfacție-plictis etc.

• «Muzica este adevărata filosofie».

i. Arta, în esență, este înflorirea vieții, dar nu-l mântuie total pe om de viață: face asta doar pentru câteva momente fugare. Trecerea decisivă este în etica-mistică.

4. **Filosofia practică e de fapt întotdeauna teoretică, adică descriptivă cu privire la lume; deci e în slujba voinței; adevărată mântuire este depășirea voinței înseși (*noluntas*).**

a. Filosofia nu poate face decât să clarifice și să explice ceea ce e dat: noțiunea de «datorie absolută» e o contradicție.

b. Filosofia conduce la o conștiință abstractă limpede acea esență a lumii care pentru fiecare om se exprimă ca *sentiment*: *inteligibil în concret*.

c. *Lumea ca reprezentare* se naște ca *slujire* a voinței, care folosește rațiunea pentru propriile scopuri: voința vrea

mereu viața, care în oscilarea ei între naştere şi moarte caracterizează indivizii. Trecutul şi viitorul privesc indivizii; voința priveşte Prezentul care este forma vieții.

d. Când fenomenele particulare, reprezentările nu mai acționează ca motive ale voinței, *voința se suprimă în mod liber.*

e. Voința este *absolut liberă*:

- Necesitatea se referă la lume, în care domneşte raportul cauză-efect.

- Libertatea este o noțiune negativă: negația necesității fenomenice.

f. Omul este obiectivarea cea mai înaltă a voinței, dar şi fenomen individual şi, deci, supus necesității.

- ca *fenomen* empiric, omul este determinat şi *necesitat* în acțiunile sale de caracterul său.

- drept conştiință, e locul în care voința se referă la sine însăşi: *aici poate ajunge până la a se autonega.* Prezentându-se în fenomen, libertatea generează conflictul: ABNEGAȚIA.

g. Voința este absolut liberă, nu are un scop ultim: *este aspirație infinită*:

- în fenomen se manifestă drept luptă între viață şi moarte;

- aspirația infinită e mereu *durere*: obstacol între dorință şi satisfacție. De aceea, VIAȚA, ÎN ESENȚĂ, E DURERE.

h. Trei *atitudini extreme* prezente în viața omului:

- voință puternică = mari pasiuni,

- cunoaştere pură = contemplație,

- letargia voinței = plictiseală.

i. Întrucât voința e *în întregime* a indivizilor, însă *indivizii* reprezintă doar o *fracțiune* din ea, se naşte lupta egoismului: e vorba de *ciocnirea voinței cu ea însăşi.*

BCU "ION CREANGĂ" UNIVERSITY LIBRARY

l. *Dreptatea* este atunci când se percepe propria esență ca fiind identică în toți ceilalți indivizi.

- *Dreptatea temporală* este prin contractul social, prin care fiecare favorizează binele tuturor celorlalți, iar asta pentru că vede inclus în el şi propriul bine. Deci, şi aceasta este tot o perspectivă egoistă.

- *Dreptatea veşnică* se constată odată ce a fost depăşit *vălul Mayei*[1] al lumii ca reprezentare, unde victima şi călăul apar distincți unul de celălalt: în realitate sunt acelaşi lucru.

m. Odată înțeleasă *identica țesătură care leagă totul* (= depăşirea vălului *Mayei*), considerăm ca fiind *ale noastre durerile lumii*: virtutea este a aceluia care descoperă că chinuitorul şi chinuitul sunt unul. N.B. doctrina creştină interzice să răspunzi cu rău la rău.

n. Gradul suprem al dreptății este COMPASIUNEA, prin care vălul *Mayei* e rupt.

o. Cunoscând totul, inclusiv durerea, *cel virtuos* nu mai poate afirma viața, dar trece în mod ascetic la a o renega: *sărăcie, castitate*. ASCEZA este negarea voinței de a trăi.

p. Creştinismul exprimă, împreună cu religia *vedică*, punctul maxim al *renegării* de sine: purtarea propriei cruci.

q. Această renegare de sine *nu are nimic de-a face cu sinuciderea*, care este în realitate ultima afirmare a *voinței* de a trăi: sinucigaşul doreşte viața, nemulțumit fiind doar de condițiile în care se zbate; şi, deoarece, nu poate înceta să mai voiască, încetează să mai trăiască.

---

[1] Vălul Mayei este un concept preluat din filosofia indiană, ce indică latura aleatorie şi înşelătoare a realității, iluzia lumii. În gândirea lui Schopenhauer, cu acest termen este indicată lumea Reprezentării – *n.t.*

BCU IAŞI CENTRUL UNIVERSITAR LIBRARY

r. Renegarea de sine se datorează unei *metamorfoze transcendentale*, posibilă datorită Harului sfințitor: este o *condiție mistică*.

s. Neantul ce rezultă în urma renegării de sine și, deci, din suprimarea lumii, nu este Neantul absolut (*nihil negativum*), care este contradictoriu;

- din punct de vedere *filosofic* se prezintă ca fiind *negativ*.
- din punct de vedere *mistic* se prezintă ca fiind *pozitiv*: UNIUNEA CU DUMNEZEU, la mistici. Este neant numai pentru cei ce păstrează voința de a trăi, dar nu și pentru cei care consideră lumea neant.

Filosofia secolului al XIX-lea în Italia

1. Giacomo **LEOPARDI** (1798-1837): poezia filosofică.

a. *Pesimism*: natura este vitregă.

b. *Nihilism*: zadarnică este înlocuirea credinței într-o Providență transcendentă cu încrederea în progresul omenesc. Totul vine din nimic, totul se reîntoarce în nimic, totul e nimic.

2. Pasquale **GALLUPPI** (1770-1846): cititor al lui Kant în traducerea italiană; dar a fost un filosof al bunului simț, asemenea lui Reid.

a. Kant este un sceptic. În realitate, *conștiința* atestă cu siguranță existența *mea*; *senzația* dă mărturie despre realitatea *din afara mea*.

b. Conceptele de *substanță*, *cauză*, *identitate* și *diversitate* nu sunt categorii subiective, ci *obiective*.

3. Giandomenego **ROMAGNOSI** (1761-1835): «filosofia civilă» = civilizarea se naște din tendința de a armoniza între ele interesele aflate în conflict, dar fără excluderea decandenței.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ LIBRARY

4. Giuseppe **MAZZINI** (1805-1872): religia viitorului este misiunea poporului italian, pe baza principiului «Dumnezeu şi patria», ca alternativă la creştinism.

5. Antonio **ROSMINI** (1797-1855): încearcă să reconcilieze criticismul kantian cu concepţia lui Toma din Aquino şi a lui Augustin din Hippona.

a. *Fiinţa ideală* sau *ideea fiinţei* e *divină*, dar nu e Dumnezeu: *întemeiază* capacitatea de cunoaştere a subiectului, dar e *abstractă*, cu toate că e *veşnică*, *absolută* şi *necesară*.

b. Ideea fiinţei e forma a-priori care ajunge să se determine prin materialul sensibil, în judecată (de ex.: Socrate *e* alb).

c. Fiinţa are trei forme: reală, ideală şi morală. Aceste forme au trei grade de realizare.

- În Dumnezeu coincid realmente: «Fiinţa subzistentă în sine», «Fiinţa cunoscută în sine», «Fiinţa iubită în sine»; ele sunt una în cealaltă (*circumincessio*).

- În om, forma ideală este prezentă *în mod abstract*, adică separată de subzistenţa ei şi, deci, solicită în om tensiunea de a egala realitatea absolută pe care aceasta o reprezintă.

- În lucruri nu există fiinţa ideală şi, deci, nu există aspiraţie: ele sunt doar simţite şi *aparţin* (sunt proprietate) minţilor (= subiecte împlinite).

d. Etica este specifică doar subiectelor împlinite, adică *persoanelor* («subiecte intelectiv-volitive»), care, recunoscând *ordinea obiectivă*, *trebuie* să o respecte («*Serva ordinem*!»), chiar dacă o pot şi încălca, făcând răul.

6. Vincenzo **GIOBERTI** (1801-1852): *Protologia*:

- «este analizarea principiului constitutiv omenesc, şi a cunoaşterii pe care o avem despre fiinţă în starea imanentă a gândirii noastre»: «Dumnezeu este obiectul unic şi continuu al minţii omeneşti, în care se cunosc toate celelalte lucruri, şi care le face să fie cunoscute prin lumina sa»;

- «ştiinţa fiinţei inteligibile intuite pe calea gândirii imanente e *filosofia sau ştiinţa primă*, precum şi fundamentul întregii cunoaşteri umane». Nu este ontologia, deoarece: ontologia contemplă fiinţa în actul secund, adică în calitate de obiect de reflecţie şi de gândire, amestecată fiind şi cu subiectivul; protologia contemplă mai curând fiinţa în actul prim şi ca principiu creativ şi constitutiv al spiritului, mai degrabă decât drept obiect al său propriu: deci, nu-l subiectivizează psihologic;

- este «*ştiinţa actului creativ* sau, mai exact, a formulei ideale care-l exprimă în mod desăvârşit».

a. Primul absolut este Ideea sau Fiinţa, sau Dumnezeu: realitatea originară, obiect imediat şi veşnic al cunoaşterii; ce nu trebuie confundat cu conceptul psihologic.

b. Ideea-Fiinţă este obiectul de intuiţie (ontologism) şi de reflecţie (psihologism):

- *Intuiţia* este gândirea imanentă, nesuccesivă, non psihologică, ci ontologică: înţelege în mod absolut Absolutul, adică pe Dumnezeu. Nu este, aşadar, un act psihologic, ci o activitate, preconceptuală şi prejudecativă, în care toate adevărurile sunt *circumincidente* (de la *circumincessio – n.t.*) unele în altele: adică perfect legate între ele în unitatea Ideii, prin reciprocitate şi paralelism.

- *Reflecţia* e gândirea succesivă, psihologică, care judecă reflectând asupra sinelui prin intermediul cuvântului: la nivelul acestei gândiri se dezbate, trecând de la un adevăr la altul, pe baza a ceea ce e înainte şi ceea ce este după, în funcţie de dependenţele ierarhice prezente în multiplicitatea conceptelor. Acesta este ordinul judecăţii şi al raţionamentului dialectic: care divide şi adună unitatea originară prin armonia opusurilor.

c. În judecată conştientizăm în mod reflex primul ontologic, adică Ideea-Fiinţă, împărţindu-i unitatea şi reconstituind-o dialectic: judecata I = *Fiinţa este* (predicatul repetă în mod refle-

xiv ce este subiectul), dar încă e incompletă; a II-a judecată, mai completă, datorită prezenței unui al treilea termen = *Ființa creează existentul* (al treilea termen – *existentul* = *ex-sistere* – iese din primul – *Ființa* – prin cel de-al doilea – *creează*).

d. «Formula ideală», care exprimă densitatea Ideii și a tuturor lucrurilor în ea, are o dublă perspectivă:

- Ieșire: *Ființa creează existentul.*
- Reîntoarcere: *Existentul se reîntoarce la Ființă.*

După modelul de analiză și sinteză a lui Scotus Eriugena.

e. Percepția ființei pure creează gândirea imanentă; percepția existențelor creează gândirea succesivă. Noi cunoaștem Absolutul, dar nu în mod absolut, iar asta deoarece îl cunoaștem *relativ* exigențelor. Prin urmare, mintea introduce în Absolut multiplicitatea reală a existențelor. Adevărul, în mod obiectiv și absolut, este unul și infinit. Noi, gândindu-l, îl înmulțim și îl limităm reflexiv. Cu toate acestea, unitatea infinită a acestuia, străfulgeră intuiția și reverberează în reflecție, făcându-se prezent în relația logică. Prin relația logică, toate adevărurile devin un singur adevăr. Unitatea *Logos*-ului este refăcută de logică. *Logos*-ul, așa cum este de noi cunoscut, e o ierarhie de relații care se sprijină unele pe altele pentru a se ajunge la o relație supremă care să le îmbrățișeze pe toate. O astfel de relație supremă este formula ideală. Orice relație este exprimată printr-o judecată; iar formula ideală este judecata supremă. Deci, totul este relație. Formula ideală este un *sistem* de relații. Ordinea este *complexul* de relații. Suma relațiilor este, deci, *methexis*-ul[1] relației absolute, adică Dumnezeu.

f. Raportul Dumnezeu/lume: Dumnezeu este intuit în două moduri ce corespund celor două stări ale gândirii:

---

[1] Cuvânt ce derivă de la grecescul μέθεξις (*mèthexis*), având semnificația generică de *participare*, *comunicare*. Provine din filosofia platoniciană și se referă la participarea lucrurilor particulare la ideea care le corespunde – *n.t.*

- Gândirea imanentă îl percepe pe Dumnezeu ca ființă pură.

- Gândirea succesivă îl percepe pe Dumnezeu ca ființă în relație cu existențele; iar acest lucru tot în două moduri:

• Modul *cosmologic*: este *intuirea lui Dumnezeu în lume*, văzând armonia şi frumusețea care o guvernează; existentul se confundă cu ființa. Dacă reflecția se opreşte la asta, atunci se cade în *panteism*.

• Modul *teologic*: *pune lumea în Dumnezeu*, fără a confunda existențele cu ființa.

Prin urmare, trei sunt aspectele cunoaşterii lui Dumnezeu:

- Aspectul *ontologic*: *Dumnezeu este ființa pură*. «Este adevărata cunoaştere despre Dumnezeu *a priori*», datorită căreia ființa este considerată fără celelalte existențe. (teologia imperfectă a Vechiului Testament: Dumnezeu e ființa. Lipsesc toate atributele).

- Aspectul *cosmologic*: *Dumnezeu este în lume*. Dumnezeu e confundat cu existențele (pseudo-teologia eleaților. *Dumnezeu este totul*).

- Aspectul *teologic*: *lumea este în Dumnezeu*. Ființa e distinctă (fără a o separa) de existențe (teologia perfectă după formula creştină: *omul* – şi, prin urmare, toate existențele – *e în Dumnezeu*).

g. În ştiință ca şi în natură se afirmă ideea *totul e în tot*.

Filosofia secolului al XIX-lea în Franța

1. **Tradiționalismul** sau filosofia restaurării: reacție la Iluminism printr-o recuperare a conceptului teologic de ordine socială şi de autoritate (De Maistre, De Bonald, Lamennais).

2. **Eclectismul**: criteriul de adevăr este simțul comun sau bun simțul (Victor Cousin).

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

3. **Ideologismul**: studiul psihologiei experimentale, a «ideologiei», ca studiu al faptelor psihice (De Tracy, Cabanis).

4. **Spiritualism**: Maine de Biran (1766-1824): conştiinţa Eu-lui este dată de intuiţia energiei noastre interioare, de *simţul* nostru *lăuntric*, ce se traduce într-o morală a străduinţei şi a perfecţiunii mistice (creştine).

5. **Socialismul utopic**: încrederea religioasă în valoarea progresului social obţinut prin muncă.

a. Saint-Simon (1760-1825): istoria este o succesiune de *epoci critice* (inovatoare) şi de *epoci organice* (stabile). Prin filosofia pozitivă, ştiinţă şi organizare industrială, se va ajunge (după Evul Mediu şi Reformă) la o nouă epocă stabilă a unui *creştinism nou* (N.B. care, în realitate, nu are nimic în comun cu creştinismul).

b. Charles Fourier (1772-1835): resortul progresului este «sistemul atractiv industrial», adică organizarea *muncii* ca *sărbătoare*, în falanstere[1], unde toate bunurile sunt comune şi domneşte libertatea raporturilor sexuale.

c. Joseph Proudhon (1809-1865): «proprietatea privată este un furt»; un furt este şi dobânda pentru bani, căci numai munca are valoare. Pentru o societate dreaptă e nevoie de abolirea banului şi recursul la schimbul direct între muncă şi bunuri. Pe aceeaşi linie este şi Robert Owen (1771-1858).

August Comte (1798-1857)

1. Istoria omenirii se desfăşoară de-a lungul a trei stadii, în corespondenţă cu trei moduri psihice ale omului:

a. Stadiul teologic = omul religios atribuie fenomenele naturale unei cauze supranaturale.

---

[1] Asociaţii de producţie în care muncitorii trăiesc în comunitate după sistemul lui Fourier – *n.t.*

b. Stadiul metafizic = omul filosof explică fenomenele naturale prin referirea la principii, cum ar fi esențele lucrurilor.

c. Stadiul pozitiv = omul de știință nu mai caută să răspundă la întrebarea *de ce?*, cu privire la *cauza* fenomenelor, ci la întrebarea *cum?*.

2. Filosofia «pozitivă» are un rol de organizare a rezultatelor cercetării științifice. Ea clasifică diferitele științe, pornind de la *Matematică*, în două tabele: *Fizica anorganică* și *Fizica organică*. A) Fizica anorganică: Astronomia, Fizica, Chimia; B) Fizica organică: *Fiziologică* (Biologia și Psihologia) și *Sociologică* (Sociologia).

3. Criteriul care ghidează știința este aplicația practică: «de la știință la previziune, de la previziune la acțiune».

4. *Sociologia* științifică (fondată de Comte însuși) se împarte în *statică* (având ca obiect *ordinea* socială) și *dinamică* (având ca obiect *progresul* social), și studiază *istoria* ca o *îndumnezeire progresivă a omenirii*.

5. Viziunea pseudo-științifică a lui Comte ajunge, în cele din urmă, să fie caracterizată în termeni *religioși*: în stadiul definitiv *treimea pozitivă* înlocuiește Treimea creștină. *Marea Ființă* (Dumnezeu) este *Omenirea*; *Marele Fetiș* este *Terra*; *Marele Mijloc* este *Spațiul*. Comte este «pontiful» acestei religii, căreia îi fixează până și calendarul liturgic.

Pozitivismul

A) CARACTERISTICI GENERALE

1. Apare în Franța cu Comte, dar se dezvoltă de-a lungul unor linii de gândire diferite în Anglia, Italia și Germania.

2. Primatul *metodei experimentale* (în linie generală) constituie o opoziție sigură la idealism.

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

3. *Determinismul* şi *materialismul*: totul poate fi determinat în mod ştiinţific, iar marile descoperiri ale ştiinţei promit fericirea definitivă a omenirii.

B) POZITIVISMUL ENGLEZ

1. Jeremy **BENTHAM** (1748-1832):

a. *Utilitarismul* = procurarea unei fericiri maxime pentru un număr cât mai mare de persoane prin calcularea plăcerilor.

b. Evaluarea morală este *matematică* = calcularea plăcerilor şi a durerilor colaterale: găsirea unor plăceri certe, intense, durabile, fecunde, pure (adică să nu implice dureri drept consecinţe), extinse la un număr cât mai mare.

c. *Egoismul* şi *altruismul* coincid: adevăratul bine privat e legat de binele celuilalt. Pentru a-l înţelege există sancţiunea penală, aplicată celui care încă nu recunoaşte binele celuilalt.

2. John **STUART MILL** (1806-1873)

a. *Empirism*: propoziţiile universale – pe care se bazează deducţia – nu sunt altceva decât *generalizări ale experienţei.* Iar experienţa este rezultatul *asocierii* senzaţiilor, în funcţie de contiguitate şi asemănare.

b. *Probabilism:* nu putem stabili legi necesare pentru fenomene, ci doar probabilitatea repetării lor.

c. *Etica asociaţionistă*: sensul moral se bazează pe *asocierea* propriei fericiri cu a celuilalt. De la egoism se trece la altruism, deoarece experimentăm faptul că nu există fericirea noastră decât împreună cu aceea a celuilalt.

3. Herbert **SPENCER** (1820-1903):

a. *Evoluţionism* = doctrina biologică după care speciile vii sunt rezultatul mutaţiilor genetice, selecţionate de către ambientul natural ca fiind adecvate şi transmise sub formă de trăsături ereditare.

b. Spencer extinde noţiunea de evoluţie la întreaga realitate: de la cea cosmologică la cea psihologică şi socială. Ea

este progresul trecerii de la simplu la complex, de la nedefinit la definit, de la omogen la eterogen. Atât principiile cunoaşterii, cât şi cele practico-morale sunt rodul evoluţiei: sunt *a priori* pentru individ, dar sunt *a posteriori* (adică efect al adaptării) pentru specie.

c. Tocmai pentru că filosofia evoluţiei explică *transformările*, ea nu poate explica datul *originar* (= nu e un rod al evoluţiei); el va rămâne prin urmare *Incognoscibil* prin definiţie.

C) POZITIVISMUL ITALIAN

Roberto **ARDIGÒ** (1828-1920)

1. Datul de fapt este inalterabil: de aceea, «faptul este divin». Negarea oricărei transcendenţe (N.B. din acest motiv a renunţat şi la preoţie).

2. În opoziţie cu Spencer, neagă Incognoscibilul, afirmând *Necunoscutul*, adică ceea ce nu este încă cunoscut: nimic nu e transcendent, deci totul poate fi cunoscut.

3. Filosofia are rolul de a împinge ştiinţele la *limita extremă* a posibilităţii de cunoaştere: *peratologia* (*peras* = limită) este tocmai doctrina limitei, a extremului.

D) POZITIVISMUL GERMAN

1. Un *materialism* mai curând grosolan: creierul emite gândirea (Karl Vogt); omul este ceea ce mănâncă (Jacob Moleschott).

2. *Empiriocriticismul* = critica adusă experienţei imediate: originare sunt senzaţiile ce preced distincţia dintre subiect (psihic) şi obiect (fizic). Ştiinţa, adică organizarea conceptuală şi logică a senzaţiilor, are doar o funcţie «economică»: permite prevederea cu probabilitate a fenomenelor şi pilotarea lor în mod favorabil. Richard **AVENARIUS** (1843-1896) şi Ernest **MACH** (1838-1916) vor inaugura perioada critică în direcţia Pozitivismului clasic.

Dreapta şi stânga hegeliană

1. Sistemul hegelian a produs efecte diferite: pe de o parte, a suscitat *opozanţi* (Kierkegaard şi Nietzsche), pe de altă parte, *indiferenţă* (Herbart şi Schopenhauer), dar şi o *Şcoală filosofică* în adevăratul sens al cuvântului.

2. Şcoala hegeliană, după moartea maestrului, a pornit în două direcţii de reflecţie, opuse între ele: una conservatoare a „literei" maestrului (*dreapta*), cealaltă revoluţionară (*stânga*). Aceste denumiri (dreapta şi stânga) au fost date de D. F. Strauss prin analogie cu respectivele împărţiri parlamentare.

3. «Dreapta» hegeliană şi-a concentrat atenţia asupra temelor filologice şi istoriografice, luând poziţie cu privire la tema religioasă, care vedea compatibilitate între religia tradiţională şi concepţia lui Hegel. Au avut un succes redus.

4. «Stânga» hegeliană a căutat să regândească substanţial sistemul, dezmembrând concepţia religioasă tradiţională: D. F. Strauss, punând în opoziţie pe «Isus istoric» cu «Cristosul credinţei», vede în cel dintâi o *proiecţie mitică*, expresivă, a valorii ideale a celui de-al doilea. O poziţie asemănătoare a fost asumată şi de Feuerbach.

Ludovic Feuerbach (1804-1872)

1. Pornind de la figura hegeliană a «conştiinţei nefericite», contrapune *umanismul teismului*, văzând în ideea unui Dumnezeu personal o proiecţie a unei exigenţe omeneşti: «omul îl creează pe Dumnezeu după chipul şi asemănarea lui».

2. Dacă Hegel idealiza realul, Feuerbach întrupează şi sensibilizează idealul: mai întâi divinizând omul; apoi, divinizând *natura*, de care omul depinde (*Omul e ceea ce mănâncă*).

3. Omul exaltat de Feuerbach e *societatea omenească* unificată de *iubire*, şi nu individul: în acest sens, F. e *comunist*.

Max Stirner (1806-1856)

1. În opoziție cu exaltarea umanității la Feuerbach, Stirner exaltă *individul.*

2. Societatea, oricare ar fi ea, înrobește omul: de aceea Stirner profesează *anarhismul.*

3. Orice proiect ideal sau scop de atins subordonează individul uman; de aceea Stirner spune: «Mi-am situat cauza mea în nimic».

Karl Marx (1818-1883)

1. Marx se opune în principal concepției după care ideile au o putere operativă asupra realității: aceasta e o pură iluzie, iar cel care o profesează crede că «lumea merge cu capul și nu cu picioarele». Sarcasmul lui Marx ajunge până la a-i numi pe unii autori ca Feuerbach, Stirner și Bauer – cu o orientare încă speculativă, «ideologică» – drept *Sfânta Familie.* Ei, în ciuda faptului că sunt critici față de religie, continuă să posede în gândirea lor elemente de religiozitate. Dar *Religia* trebuie eliminată eliminându-i motivul, care este *alienarea.*

2. Dacă religia este «geamătul creaturii oprimate, [...] opiul poporului», ea este reflexul condiției de opresiune ce depinde de *alienarea* omului deposedat de propria muncă și, deci, deposedat de sine.

3. Nu sunt ideile condiționează situația vitală, ci, din contră, situația *materială* a existenței e cea care condiționează modul de gândire: de aceea, importantă nu este interpretarea *ideologică* a lumii, ci schimbarea ei *practică.* Filosofia trebuie să fie, deci, *acțiune.*

4. Realitatea primară este Materia, iar știința care o consideră este *Materialismul.*

5. *Materialismul dialectic* = materia este în continuă evoluție dialectică: o opoziție de forțe care, ciocnindu-se, se depăşesc progresiv, prin sinteze noi. Principiile acestei dialectici sunt (de la Engels): *trecerea de la cantitate la calitate* (= dezvoltarea cantitativă implică o revoluție substanțială, adică trecerea pe un nou plan calitativ – de ex.: apa, sub 100° se încălzeşte, peste 100° se schimbă în vapori); *unitatea şi lupta între contrarii* (= principiul motor al evoluției din cauza contradicției intrinseci unei situații); *negarea negației* (= depăşirea oricărei situații este negarea ei; depăşirea depăşirii precedente este negarea negației).

6. *Materialismul istoric* = *diagnoza* ştiințifică a trecerilor dialectice care au avut loc şi *prognoza* consecventă cu privire la cele care vor avea loc.

7. Baza interpretativă:

a. Progresul economic este determinat de evoluția *modurilor şi a mijloacelor de producție*.

b. Modurile şi mijloacele de producție determină *raporturile de producție*, adică raporturile între *Muncă* (muncitor) şi *Capital* (patronul care posedă mijloacele de producție).

c. Fazele istorice ale evoluției raporturilor de producție sunt: *Feudalismul* (Teză), *Capitalismul* (Antiteză), *Comunismul* (Sinteză).

d. Trecerea dialectică de la o fază la alta este determinată de *lupta de clasă*, adică de opoziția dintre muncitori şi patroni.

e. Odată cu schimbarea raporturilor de producție sunt răsturnate şi *suprastructurile* sociale, adică filosofia, religia, arta şi politica.

8. Analiza diagnostică:

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

a. *Capitalul* provine din exploatarea muncitorului: acumularea capitalului depinde de exploatarea mecanismelor de înstrăinare legate de muncă şi de constituirea *proprietăţii private.*

b. *Proprietatea privată* este consecinţa necesară a deposedării de produsul muncii.

c. *Valoarea de schimb*, adică *preţul* unei mărfi, depinde de orele de muncă umană necesare pentru a o produce.

d. Patronii plătesc munca (prin salariu) mai puţin decât valorează ea: capitalul investit (**c**) de patron pentru a dobândi mărfuri (**M**), adică materiile prime, utilajele şi munca muncitorilor este inferior intrărilor de capital (**C**), dobândit din vânzarea produsului. Diferenţa dintre *c* şi *C* este *profitul.*

e. *Profitul* e indicatorul faptului că orice capitalist câştigă mai mult decât a cheltuit: e *plus-valoarea* produsului datorată *plus-muncii* neretribuite şi deci deposedate.

f. *Salariul* este retribuirea muncii în funcţie de *minimul* necesar satisfacerii necesităţilor *vitale* ale muncitorului: această situaţie dezumanizantă este contrabalansată de sentimentul religios.

g. *Capitalistul* câştigă doar producând; însă a produce mai mult la un cost minim (pentru a învinge concurenţa altor capitalişti), implică o *super producţie*, adică un exces al ofertei de produse vizavi de cerere: se ajunge astfel la *crizele economice* ce cauzează *falimente* şi *şomaj. Capitaliştii* se micşorează ca număr, iar *proletarii* cresc.

h. Proletarii, organizaţi în fabrici, îşi formează o *conştiinţă de clasă*, *exploatată*, dar *puternică.* Inevitabil, proletariatul declanşează *revoluţia*, eliminând pe cei câţiva capitalişti rămaşi şi iniţiind *societatea comunistă.*

9. Societatea comunistă va avea următoarele caracteristici: (1) absența proprietății private; (2) toată puterea va fi a clasei muncitoare; (3) fără exploatați și exploatatori; (4) fiecare va avea în funcție de propriile necesități; (5) depășirea Statului.

10. Problema doctrinei marxiste rezidă în întregime în incongruența dintre *previziunea științifică* a progresului dialectic al istoriei și *exortarea* revoluționară.

11. Forma leninistă – Vladimir Ilic Ulianov sau **LENIN** (1870-1924) – a marxismului, accentuează «mistica revoluționară», încredințând Partidului Comunist rolul de forță propulsivă a revoluției proletare, prin intermediul unei faze a *Dictaturii Proletariatului*, care să ducă spre Comunismul total.

Soeren Kierkegaard (1813-1855)

1. Raportul dintre om și infinit nu se rezolvă prin dialectica rațională care stabilește identitate între real și rațional: existența nu poate fi redusă la concept.

2. Kierkegaard distinge trei tipuri de existență:

a. *estetică* = se rezolvă prin gustul față de *clipa prezentă* și prin *seducție*: acest lucru, însă, dă naștere *împrăștierii* și *plictiselii*.

b. *etică* = *alegerea stabilității* căsătoriei: însă acest lucru *închide* individul în parametrii sociali, alimentându-i *simțământul de vinovăție* din cauza capacității lui de a face răul.

c. *religioasă* = este depășirea oricărui criteriu stabilit: raportul cu Dumnezeu este posibil doar prin *credință*, atitudine paradoxală și scandalizatoare (de ex.: Abraham și Isaac).

3. *Credința* se bazează pe *angoasă* (= conștientizarea *golului* care însoțește posibilitatea de a greși legată de *libertate*) și p e *disperare* (= «maladia mortală» sau păcatul

unui *egoism insurmontabil*) şi constă în a admite că numai lui Dumnezeu toate îi sunt cu putinţă (speranţa).

4. *Riscul* existenţei pentru individ este acela de *a pierde credinţa*, adică de a pierde şi ultima legătură cu Absolutul (care nu e nici Statul, nici Biserica).

Friedrich Nietzsche (1844-1900)

1. Ceea ce există este o pură devenire haotică, iar viaţa este ameninţătoare şi teribilă.

2. Ceea ce numim «lume», adică această complexitate de *fapte*, de *adevăruri*, de *morală*, de *religie*, de *metafizică*, este «eroare»: căci e rodul unei *proiecţii utilitariste şi liniştitoare*; *voinţa de putere* este cea care pretinde să domine pentru a nu fi învinşi de spaimă.

a. *Faptele* (copaci, culori, sunete etc.) – iar asta împotriva Pozitivismului – nu există, ci doar fluxul vital există: conceptul de *substanţă* are doar un rol *de liniştire*. Există doar grămada de *interpretări*, aceea a perspectivelor pluraliste şi haotice, fără o stabilitate nici măcar pentru subiectul interpretator.

b. *Morala* e dependentă genetic de *utilitate*: este proiecţie sublimatoare, «omenescul prea omenesc», adică instinctul de conservare în faţa ameninţării străfundului violent al omului.

- Cu trecerea timpului, utilul se îmbracă cu norma, cu autoritatea şi cu obişnuinţa.

- Altruismul este un egoism *mascat*: întotdeauna ne vom iubi sinele mai mult decât altceva de sine (de ex.: chiar şi în jertfirea de sine iubesc mai mult renumele propriu decât viaţa mea însăşi).

c. *Religia* şi *metafizica* sunt proiecţii liniştitoare într-un „dincolo" de stabilitate: însă, dat fiind că un „dincolo" nu există, ambele sunt nihiliste, deoarece neagă ceea ce este aici (dincoace).

d. *Adevărul* e o *mască* de minciună ce acoperă oroarea unei vieți pure: chiar și «filistenii» care-l neagă pe Dumnezeu, afirmând însă doctrine absolute (progres, idealuri politice, câștig etc.), poartă aceeași mască: «Dumnezeu este mort» reprezintă negarea *oricărei realități imutabile.*

3. *Arta* are două moduri:

a. *estetica lumii ideale*: transformă realitatea întunecată și oribilă a instinctului și a patimilor, în funcție de criteriul măsurii și al individualizării (aspectul apolinic, după raționalismul socratic). Mitologia olimpică; artele plastice; epica.

b. *estetica vitalismului*: «Da! vieții» și fluxului vital în toată cruditatea sa, contra individualismului (aspectul dionisiac + aspectul apolinic de dinainte de Socrate). Tragedia și muzica.

4. *Superomul* (supraomul) e cel ce demască valorile («trans-evaloarea valorilor»), cel care spune *cu bucurie* «da! vieții» în contextul situației sale de oroare și durere, deoarece *acceptă devenirea*, dar într-un mod *activ* și nu sub forma unei suportări pasive. *Voința de putere* își atinge *apogeul* devenind una cu neliniștea devenirii haotice (relativismul absolut).

5. *Eterna reîntoarcere a egalului*: nu e doctrină metafizică, ci *modul prin care supraomul interpretează devenirea.* Este *excluderea sensului*, a *direcției* și a *finalității* existenței: totul este haotic și nedefinitiv, pentru că și trecutul e viitor, și invers (până și trecutul nu e un bolovan de neurnit).

6. «Formula pentru măreția omului este *amor fati*; să nu dorești nimic diferit de ceea ce este, nici în viitor, nici în trecut, nici în veșnicia întreagă. Nu numai să suporți a ceea ce este necesar, dar să și iubești acest lcuru» (*Ecce homo*).

Henri Bergson (1859-1941)

1. Greşeala spiritualismului a fost că a izolat viaţa spirituală a Terrei, făcând în felul acesta din ea un *miraj*.

2. Viaţa trupului şi cea a spiritului se află pe acelaşi drum al *evoluţiei* care duce de la primul la al doilea.

3. Evoluţia este o pură *curgere continuă*, adică «durată»: o continuă înaintare a trecutului care roade viitorul, crescând în sine, deoarece *durata este conştiinţa, adică spiritul*. Fără conştiinţă nu există durată.

4. Atitudinea *practică* a capacităţii de cunoaştere se explicitează sub forma «metodei cinematografice», adică prefigurându-se un *scop* ca punct de *stază* a mişcării, şi decupând mişcarea în clişee statice pentru a le lega apoi între ele, cu scopul de a putea domina în mod util devenirea.

a. Ideile şi formele imutabile ale metafizicii clasice au această caracteristică şi sunt clişee privilegiate.

b. Chiar şi ştiinţa modernă avansează servindu-se de aceeaşi metodă, cu toate că nu privilegiază anumite clişee mai mult decât pe altele.

5. Adevărata cunoaştere, cea care surprinde durata şi se scufundă în devenire, este *intuiţia*:

a. nu are finalităţi practice;

b. surprinde absolutul în elanul său vital şi creativ.

6. *Materia* este elanul vital care se închide în sine.

7. În om, elanul vital se dezvoltă liber sub formele vieţii spirituale: arta, religia, filosofia, morala:

a. o societate «închisă» evidenţiază aceste forme în funcţie de caracteristicile *practice* ale *staticităţii*, tipice omenescului *comun*;

b. o societate «deschisă» evidențiază aspectul vital al acestor forme, pentru că este *dinamică* şi nu *utilitaristă*, tipică unei umanități *eroice, sfinte, mistice.*

Neoidealismul

A) ANGLOAMERICAN:

Francis Bradley (1846-1924)

1. *În afara spiritului nu este şi nici nu poate fi vreo realitate*: conştiința transcendentală nu este un fapt, şi deci, nu poate fi obiect al științei – care se ocupă de fapte.

2. Conținutul experienței umane, adică orice determinare, este *contradictoriu*: deoarece orice conținut este o relație între calități; nefiind calitatea identică cu relația, va trebui să fie în relație cu relația... la nesfârşit. Deci, conținutul experienței umane este pură *aparență*: realitatea este *Absolutul.*

3. Însă existența Absolutului este condiția existenței determinărilor aparente care sunt aparențe ale Realității Absolute: deci sunt păstrate în Absolut, dar nu se ştie cum.

Josias Royce (1855-1916)

1. Gândirea nu are o realitate externă sieşi, ci îşi produce obiectul propriu.

2. Valoarea cunoaşterii este capacitatea de a transforma realitatea: *pragmatismul.*

Neocriticismul: recuperarea formelor a-priori kantiene, renunțând la teoria contradictorie cu privire la *lucrul în sine.* Formele a-priori ale cunoaşterii noastre coincid cu experiența însăşi şi cu rodul ei (Hermann **COHEN**, 1842-1918); procesul, *în față*, de *obiectivare* sau de *determinare* este realitatea (Charles **NATORP**, 1854-1924); procesul de obiectivare al

BCU ŞTEFAN CEL MARE UNIVERSITY LIBRARY

trăirii se produce prin activitatea simbolică, ce universalizează (Ernest **CASSIRER**, 1874-1945).

B) ITALIAN:

Benedetto Croce (1866-1952)

1. *Realitatea este istorie* şi totul se rezolvă prin istorie (*istorismul absolut* = filosofia este istoriografie).

2. Istoria adevărată este cea *contemporană*, deoarece în ea se uneşte şi se distinge trecutul de viitor.

3. După Croce, Hegel confundă *dialectica opuşilor* (*contrariilor*) cu *legătura dintre distincţi*. Între *adevărat* şi *fals* există *opoziţie*, iar raportul lor reciproc marchează interdependenţa lor dialectică; în schimb, între *spiritul teoretic* şi *spiritul practic*, la fel ca între *adevăr* şi *bine*, nu este opoziţie, ci *distincţie*: este posibil să gândeşti adevărul fără a voi binele, dar nu este posibil să vrei binele fără să gândeşti adevărul. Între aceste două grade *circulă* la infinit spiritul.

4. Spiritul teoretic are două grade: *filosofia* (universal) şi *arta* (particular). Şi spiritul practic are două grade: *etica* (universal) şi *economia* (particular). Iar asta în funcţie de «distincţii»: *adevărat, frumos, bun, util*.

5. *Economia* este voinţa cu privire la *util*: cuprinde şi ştiinţa, ce se naşte cu o eminentă finalitate *pragmatică*. În ea apare figura *erorii*, care ţine de o grăbire a voinţei, exclusă de spiritul teoretic (altfel s-ar putea cădea în scepticism).

Giovanni Gentile (1875-1944)

1. Gentile a criticat drept rămăşiţă metafizică cele patru forme ale spiritului, precum şi distincţia dintre gândire şi voinţă, aflată la temelia lor. Şi distincţia dintre gândire şi voinţă este un conţinut al gândirii, ca act de gândire absolut şi insurmontabil.

2. *Actualismul*: *a gândi* realitatea ca fiind *externă gândirii* este contradictoriu. Ca şi pentru Berkeley, realitatea poate fi gândită doar în relaţie cu activitatea de gândire, datorită căreia ea nu este doar o cunoaştere posibilă, ci şi actuală. Este vorba despre depăşirea *funcţiunilor* conştiinţei, *precedente* actualităţii înseşi a conştiinţei; trebuie depăşită, deci, optica naturalistă, în continuare prezentă în idealismul clasic.

3. *Gândirea gânditoare* e transcendentală: e insurmontabilă în toate sensurile, deoarece este condiţia oricărui conţinut gândit; nu are o origine, căci, – lucru contradictoriu –, i-ar fi externă; nu e niciodată împlinită, adică finită precum un obiect sau conţinut al ei, ci este pură activitate sau actualitate infinită.

4. Gândul este «creator» al realităţii: în acest sens el este totalitatea, care, fiind în devenire, pune în lumină fizionomia gândirii ca devenire absolută.

5. Însă eu-l transcendental, gândirea pură ca act, este deasupra devenirii, pentru că o conţine drept conştiinţă a sa: întreg conţinutul (oameni, animale, lucruri) este muritor, însă tocmai pentru asta este conţinut în conştiinţa nemuritoare a mortalităţii sale, aceasta fiind actualitatea spiritului.

6. E nevoie de unificarea «logicii abstractului» (logica *clasică*, analitică, hegeliana «logică a intelectului» izolat) cu «logica concretului» (logica *dialectică*, sau logica speculativă): determinări precum *concept, judecată, silogism, principii prime*, care sunt descrise («istoria») izolat de logica abstractului, sunt *unitar* concepute în cadrul logicii concretului, care nu este altceva decât o reflecţie a gândirii asupra ei înseşi. Logica abstractului se referă la structura logică a realităţii; logica concretului reflectă asupra gândului pe care îl posedă drept conţinut şi creează structura realităţii. Dialectizarea celor două logici înseamnă că nu pot exista una fără cealaltă: aşa cum nu va exista foc (gândirea concretă) fără combustibil (gândirea abstractă).

Istorismul

Se naşte din poziţia hegeliană care identifică realitatea cu devenirea istorico-spirituală, dar subliniind negarea oricărei imutabilităţi metafizice.

Wilhelm Dilthey (1833-1911)

1. Şi conştiinţa este un fenomen istoric şi finit.

2. Conştiinţa este *Erleben* (*trăire*), înţeles drept spirit uman individual, şi este cunoaşterea imediată.

3. Cunoaşterea mediată de judecata asupra lui *Erleben* este *faptul* (adică ceva nedeductibil) *ştiinţific*. Iar ştiinţele se disting în *ştiinţe ale naturii* şi *ştiinţe ale spiritului*.

4. *Ştiinţele naturii*, lăsând în urmă *Erleben*, se pleacă asupra conţinuturilor lor *explicând* legile lumii fizice (Pozitivism).

5. *Ştiinţele spiritului* se orientează direct către *Erleben* şi caută să *înţeleagă* sensul vieţii umane: sunt istoria, economia, politica, dreptul, religia, literatura, arta, filosofia.

6. Obiectul acestor ştiinţe este «creat» de către omul ce cunoaşte şi, deci, nu se bucură de o certitudine imediată asupra *trăirii* (*Erleben*). Există posibilitatea erorii: ştiinţa este failibilă.

7. Dacă nu există, aşadar, o cunoaştere definitivă, cunoaşterea istorică este relativistă, însă ne salvează de scepticismul absolut, afirmând *adevărul oricărei viziuni a lumii*: diferitele viziuni asupra lumii sunt refracţii ale razei *unicului adevăr*.

N.B. Însă Dilthey, în felul acesta, cade într-o concepţie oarecum metafizică.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Osvald Arnold Spengler (1880-1936)

1. Istoria are o fizionomie *biologică*, datorită căreia fiecare civilizație traversează etapele copilăriei, tinereții, maturității și senilității.

2. Dacă intelectul se oprește la ceea ce faptic e deja împlinit (devenit), rațiunea în schimb tinde către vitalul aflat mereu în devenire și care este divin.

3. Civilizația occidentală este la «amurg»: nu există niciun remediu posibil, deoarece este o problemă fiziologică.

4. Nu există un adevăr veșnic.

Max Weber (1864-1920)

1. *Viața* este o realitate *irațională* în curgerea ei haotică.

2. Atribuirea unui *sens* și unei valori vieții depinde de atitudinea *științifică* care abstrage, elaborând un punct de vedere prin care să poată fi citite fenomenele. Însă explicația științifică e întotdeauna *unilaterală*, iar această unilateralitate a ei poate fi *răsturnată*. De exemplu, se poate vedea influența cauzală pe care economia o are asupra comportamentului etico-religios al omului, dar este posibilă și urmarea unei alte linii interpretative, răsturnând seria cauzală: atitudinea etico-religioasă a omului are influență asupra comportamentului său economic (etica protestantă a ascezei prin muncă influențează formarea mentalității capitaliste).

3. Cunoașterea științifică *nu are capacitate evaluativă*: știința poate să spună cum poate fi dominată tehnic viața noastră, dar nu poate determina sensul alegerilor noastre. Dar și științele istorice ne pun în fața faptului că alegerile depind de valorile ce se nasc din determinarea unui punct de vedere.

4. Destinul civilizației noastre ne determină în dimensiunea unei vieți fără Dumnezeu.

BCU CLUJ / UNIVERSITY LIBRARY

Pragmatismul

Este curentul de gândire care scoate în evidență natura esențilamente practică a cunoașterii: *pragma* înseamnă *acțiune*. Cunoașterea nu tinde spre descoperirea adevărului, ci spre menținerea vieții umane.

1. Charles **PEIRCE** (1839-1914):

a. *Sensul* lucrurilor este derivat din *acțiunea* omului asupra lor și din *efectele* acesteia.

b. Deci, *a acționa* înseamnă, în același timp, *a interpreta*: sensul adevărat al lucrurilor constă în succesul operativ (cf. Bacon).

c. Logica ce călăuzește acțiunea noastră este cea a *probabilității*.

2. William **JAMES** (1842-1910):

a. Dezvoltă idea «empirismului radical», adică acela care se poate pune în discuție și verifica din nou, pentru că ceea ce numim «fapt» nu este altceva decât o nouă *construcție*, o altă elaborare a noastră a unui material nediferențiat.

b. O *ipoteză* științifică e *adevărată dacă funcționează* în vederea atingerii unor scopuri anume. La fel și o credință (și religioasă) este adevărată dacă funcționează în modul de a trăi al persoanelor.

c. Nu există un adevăr absolut preconstituit acțiunii omului: adevărul este un produs al omului și eficacitatea sa se supune probei experimentale; însă pentru a-l putea verifica are nevoie să fie într-un ambient de credință în sensul general sau comun (nu doar religios) al termenului.

d. Credința este inevitabilă, deoarece suntem mereu într-o situație de «pariu» (Pascal); chiar și scepticismul este o credință care implică riscul înfrângerii sau al reușitei.

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

3. John **DEWEY** (1859-1952):

a. «Instrumentalismul»: raționalitatea nu este o cunoaștere cu privire la principiile prime absolute, ci o relație mijloace/scopuri.

b. Fiecare *cercetare* a noastră nu e decât o căutare a *adaptării* noastre *biologice* la ambientul în care trăim.

c. Nu există *date* presupuse cercetării: atât *obiectul* (arbori, animale etc.), cât și *subiectul* sunt *rezultatul* cercetării. Obiectele dobândesc formă în timpul cercetării, iar semnificația pe care ele o exprimă reprezintă baza pentru continuarea cercetării însăși; acest lucru e valabil și pentru persoana care cunoaște.

d. Principiile logice se generează odată cu cercetarea însăși și au o simplă funcțiune procedurală.

Edmond Husserl (1859-1938)

1. Reîntemeierea filosofiei ca *știință riguroasă*: nu ca evidență a unor adevăruri imutabile, ci ca *experiență trăită* a conștiinței (*Erlebnis*), ca *fenomenologie*.

2. Știința fenomenelor are drept principiu *intuiția*, adică *vederea originară* în care lucrurile se oferă înțelegerii dincolo de interpretările obișnuite:

a. «Psihologismul» greșește teoretizând cunoașterea adevărului ca reacție psihologică, în timp ce pretinde că această teorie a sa ar avea o valoare absolută, non psihologistă.

b. Astfel, trebuie făcută distincția între intuiția *faptului* („*acest roșu*") și intuiția *esenței* („*a fi roșu*"): din fapt se generează psihologic cunoașterea, însă evidența este a esenței și a diferențierii ei de intuirea faptului; în mod analog se face distincția între *adevărul de fapt* și *adevărul de rațiune*.

3. *Viziunea intuitivă* coincide cu *cogito*-ul cartezian: obiectul său este lumea, dar nu înțeleasă ca și cum ar exista

independent sau extern, ca natură (fenomenologia suspendă judecata – *epoché* – în privința existenței naturale, deoarece aceasta nu este un dat oferit în mod originar). Obiectul este mai curând *noema*, adică obiect al *noesi* (actul *cogito*-ului): consideră și valorile și sentimentele, dar nu ca valori și sentimente, ci ca obiecte.

4. *Cogito*-ul lui Husserl nu este propriu-zis identic celui cartezian, deoarece, acesta din urmă este – după părerea sa – tot naturalist, căci e individual. *Cogito*-ul lui Husserl are caracteristicile *Eu-lui transcendental*: conștiința insurmontabilă, absolută, în afara timpului, care cuprinde timpul, văzând curgerea nelimitată a fenomenelor.

5. Dar Eu-l transcendental al lui Husserl nu este productiv, ca acela al *idealismului*, și nici nu-și primește în mod extrinsec propriile conținuturi, ca în cazul poziției *realiste*: în ambele cazuri ne aflăm tot în fața *naturalismului*. Conștiința transcen-dentală este pură *apariție* sau *manifestare* a conținuturilor: este vorba despre străvechea teorie a *intenționalității*, propusă din nou de gânditori ca B. Bolzano (1781-1848) și F. Brentano (1838-1917). Este vorba despre relația care se instaurează între conștiință și conținutul de care ea e conștientă: cunoscătorul în act și cunoscutul în act sunt același lucru în actul cunoașterii (Aristotel).

Alexis Meinong (1853-1920)

1. Obiectele conștiinței intenționale nu sunt doar cele empirice, ci și cele matematice și ideale, precum și cele imaginare și cele absurde: este vorba de totalitatea obiectelor, ca obiecte.

2. Știința fenomenologică, fiind știința obiectelor ca obiecte, este *noua ontologie*.

BCU "LUCIAN BLAGA" UNIVERSITY LIBRARY

Max Scheler (1874-1928)

1. Fenomenologia are ca obiect şi *valorile*, adică esenţa bunurilor.

2. Fenomenologia relaţiilor dintre valori poate fi fundamentul unei etici universale.

Nicolas Hartmann (1882-1950)

1. Ontologia fenomenologică constă într-o analiză a fiinţei ca fiinţă, aşa cum aceasta se arată în cadrul experienţei: înaintea distincţiei dintre realism şi idealism.

2. *Necesarul* nu poate fi absolut şi nici Absolutul, pentru că este ceea ce e determinat de altul şi se întemeiază pe altul. Deci, *Absolutul e contingent*, în sensul că este *fără fundament*: este, dar ar putea să şi nu fie.

3. Temelia a toate e pura existenţă inexplicabilă a totalităţii.

Neopozitivismul

1. Raţionalitatea este cea a ştiinţei, adică a cunoaşterii empirice: neopozitivismul se configurează ca *empirism logic*.

2. Cunoaşterea metafizică este lipsită de sens pentru că singurele propoziţii dotate de sens sunt cele care se referă la datul imediat experimentat: «*principiul de verificabilitate*».

3. Criteriul ultim al ştiinţei este acordul *intersubiectiv*, singurul prin care poate fi controlat datul experienţei.

4. Filosofia se rezolvă prin pura *analiză logică a limbajului*.

Ernest Mach (1838-1916)

1. Aşa-zisele «fapte» sunt construcţii elaborate prin *senzaţii*.

2. Senzaţiile nu sunt efecte ale realităţii externe nouă, ci sunt agregări care se *oglindesc conceptual*, având o funcţie

practică: ele fac posibilă o previziune a viitorului, pentru ca acțiunea umană să aibă o eficacitate mai puțin falibilă. Neprevăzutul nu este controlabil.

3. Senzațiile sunt *independente* între ele, sunt autonome: relațiile sunt doar extrinseci și accidentale; iată de ce nu se poate ajunge la o cunoaștere absolută ca aceea a metafizicii clasice sau a idealismului hegelian.

Gottlob Frege (1848-1925)

1. Logica modernă și logica matematică reflectă aceste teze: *subiectul* unei propoziții este *individul*, și orice individ este *independent* de celălalt; *predicatele* unei propoziții se referă doar *la individ*. În cazul propoziției «omul este muritor», subiectul este la rândul lui un predicat («Petru este om»), de aceea trebuie descompusă în mai multe propoziții, fiecare având ca subiecte indivizi.

2. Limbajul logic devine *impropriu* când în locul subiectului indicat printr-un nume propriu se folosește un nume *general*: logica simbolică e cea care corectează această eroare.

Ludwig Wittgenstein (1889-1951)

1. Rațiunea nu are capacități inferențiale pe planul existentului: ea are o pură putere riguroasă doar în tautologii («sau plouă sau nu plouă» este o propoziție întotdeauna adevărată, dar nu ne oferă informații esențiale); nu poate demonstra existența lui Dumnezeu pornind de la existența lumii, deoarece realitatea empirică poate fi doar observată.

2. «Principiul de verificabilitate»: o propoziție are sens doar dacă este verificabilă empiric. Propozițiile metafizice (meta-empirice), care prin natura lor nu pot fi verificabile empiric, sunt *lipsite de sens*, adică nu sunt *nici adevărate, nici*

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

false. Deci şi scepticismul, vizavi de aceste teme sau probleme, este lipsit de sens.

3. Faţă de aceste teme este corectă atitudinea mistică: «despre ceea ce nu se poate vorbi, e mai bine să se tacă», expresie care indică autenticitatea atitudinii în faţa a ceea ce este de cea mai mare importanţă.

Bertrand Russel (1872-1970)

1. Bazele matematicii, la fel ca ale logicii şi filosofiei, pot fi cuprinse de contradicţii, fapt pentru care orice sistem este bazat pe simple ipoteze (sisteme ipotetico-deductive) şi nu pe evidenţe originare.

2. Ideea de *Clasă* sau de *Totalitate* (adică extensiunea unei idei) este o idee aporetică. În particular: *clasele normale* sunt acelea care nu se conţin pe ele însele ca element (de ex.: clasa oamenilor nu e un om); *clasele non normale*, în schimb, sunt acelea care se conţin pe ele însele ca element (de ex.: clasa conceptelor e un concept). Contradicţia acestei noţiuni devine evidentă în momentul în care se pune întrebarea dacă clasa claselor normale (adică a acelora care nu se conţin pe sine) este normală sau nu (se conţine pe sine sau nu). Dacă răspundem „da", adică e *normală*: cădem în contradicţie, pentru că în acest caz, fiind una dintre clasele normale – adică fiind un element din ea însăşi –, este *non normală*; dacă răspundem „nu", adică este *non normală*, cădem iar în contradicţie, pentru că în acest caz, fiind *non normală*, este element din ea însăşi, şi deci e *normală*, căci ipoteza originară era aceea ca ea să fie clasa claselor normale – adică să conţină toate clasele normale.

3. După Russel, soluţia antinomiei e dată de «teoria tipurilor»: e vorba despre evitarea claselor normale, astfel încât caracteristicile elementelor acestora să nu fie însăşi caracteristica clasei. Sau, cu alte cuvinte: conceptul predicat al unei

propoziții nu poate să fie de aceeași extensie sau de o extensie inferioară conceptului ce reprezintă subiectul. Prin urmare, nu se poate spune «albul este alb» sau «culoarea este albă».

«Cercul din Viena» (1929) și dezvoltările sale succesive

1. Membrii: Moritz **SCHLICK** (1882-1936); Rudolf **CARNAP** (1891-1970); Otto **NEURATH** (1882-1945); Kurt **GÖDEL** (1905-1978).

2. Aceștia propuneau o «știință unificată» cu caracter experimental, bazată pe principiul critic al verificabilității. *Filosofia* lor se configurează ca *empirism logic*.

3. Începând cu Wittgenstein, este negată posibilitatea unei cunoașteri sintetice a priori (adică necesara conexiune a diversului), pentru că datele experienței imediate sunt autonome, fără conexiuni, independente.

4. Carnap elaborează ideea unui «sistem de constituție» sau «arbore genealogic al conceptelor»: este vorba de depășirea reprezentărilor subiective ale obiectelor pentru a vedea *structura* obiectelor și *raporturile* lor.

a. Elementele *fundamentale* sunt *datele trăite*; *derivatele* sunt: *obiectele psihice proprii*, *obiectele fizice*, *obiectele psihice ale celuilalt* și *obiectele spirituale*.

b. Obiectele spirituale se raportează la obiectele psihice; obiectele psihice ale celuilalt se raportează la obiectele fizice prin care se exprimă comportamentul lor; obiectele fizice se raportează la obiectele psihice proprii – care le relevă –; obiectele psihice proprii sunt raportabile la relațiile reciproce dintre datele trăite elementare.

5. *Convenționalismul*: după **Neurath,** datele empirice sunt criteriul științei, însă aceasta se exprimă din punct de vedere intersubiectiv prin *limbaj*. Limbajul științific este

extrasubiectiv şi *intersubiectiv*, deoarece se bazează pe o convenţie recunoscută de principalii oameni de ştiinţă. E vorba despre propoziţii *protocolare*, adică sub forma de proces-verbal circumstanţiat pe diferitele date care conlucrează în cadrul experienţei personale, şi redat printr-un limbaj *fizicist*. Tocmai din acest motiv, aceste propoziţii nu au o valoare absolută, ci sunt mereu precizabile, modificabile.

6. Karl **POPPER** (1902-1994), pe linia trasată de Neurath, reafirmă convenţionalismul, conform căruia ştiinţa stă toată în valoarea intersubiectivă a limbajului, dar acest lucru nu reprezintă şi garanţia caracterului absolut al enunţurilor înseşi, aşa-zis ştiinţifice.

a. *Principiul de verificabilitate* este el însuşi *inverificabil* şi, deci, lipsit de sens ca orice alt enunţ metafizic.

b. Pe de altă parte, experienţa e formată din cazuri individuale şi nu din legi universale: nu e suficient un număr extrem de mare de cazuri similare pentru a verifica o lege care are pretenţia de universalitate. În schimb, ajunge un singur caz contrar pentru a declara falsă o lege universală. Nu voi putea niciodată să verific propoziţia care spune că «toate pisicile au coadă», pentru că nu voi putea niciodată să epuizez empiric cunoaşterea în fapt a *tuturor* pisicilor din lume. Însă e suficient să existe o singură pisică fără coadă, pentru a dezminţi legea (propoziţia) respectivă, adică a o falsifica. Principiul de verificabilitate e astfel înlocuit cu *principiul de falsificabilitate*.

c. Metafizica nu e o cunoaştere ştiinţifică pentru că enunţurile ei nu pot, prin definiţie, să fie falsificate de experienţă.

7. Kurt **GÖDEL**: *Teorema Incompletitudinii* (toate axiomatizările coerente ale aritmeticii conţin propoziţii nedecise = nu se poate stabili dacă sunt adevărate sau false) este traducerea în termeni matematici a paradoxului lui Epimenides: «Toţi cretanii sunt mincinoşi» şi «Epemenide este

cretan»; formulat ca „Eu acum mint", este o *autofagie*, de tipul «e interzis a interzice».

a. Problema era aceea de a traduce în termeni matematici (numere) enunțurile. Soluția a fost aceea a unui *cod*, adică a unui număr care indică un simbol sau o succesiune de simboluri (de ex.: număr de înmatriculare). Astfel, se poate ajunge la a avea *enunțuri asupra enunțurilor aritmeticii*.

b. Concluzia este următoarea: orice sistem axiomatic coerent este «incomplet»; în el sunt enunțuri adevărate ale aritmeticii, pe care metodele demonstrative ale sistemului nu sunt în stare să le demonstreze.

Existențialismul

1. Termenul indică, după cum relevă și etimologia (de la *ex-sistentia = a fi în afara* neantului), orientarea către *ființă* din partea omului, care *în esență nu este încă deja constituit*, dar trebuie să se constituie, adică să devină din ce în ce mai mult ceea ce este.

2. Existența este, deci, pură *posibilitate*, adică pură *libertate* și *decizie de sine*.

3. Omul este *individul*, exemplarul *singular*, care în dimensiunea sa existențială este pură intenționalitate (= a fi *în afara sa prin referire la lume*).

4. Autorii de la care se inspiră existențialismul sunt: Kierkegaard, Nietzsche și fenomenologia lui Husserl.

Karl Jaspers (1883-1969)

1. Adevărata *filosofie* nu e o descriere pozitivă și obiectivizatoare a lumii, precum știința, ci o autentică punere a omului în fața celui ce este *Cu-totul-Altul* sau *A-Tot-Cuprinzătorul*.

2. *A-Tot-Cuprinzătorul* nu poate fi propriu-zis obiectivizat, tocmai pentru că este el cel care învăluie fiecare obiect:

a. este echivalent cu *Ființa* contrapusă *ființelor*;

b. e *Ființa* lui Parmenide, *Apeiron*-ul lui Anaximandru, *Logos*-ul lui Heraclit, *Nirvana* hinduismului și a budismului, *Tao* al taoismului.

3. E vorba de *Transcendența* absolută care este pur și simplu *evocată* și nedemonstrată (Dumnezeul tradiției metafizice și al creștinismului sunt o obiectivizare nepotrivită a *A-Tot-Cuprinzătorului*), prin «*naufragiul*» oricărui *obiect* și al oricărei *siguranțe*.

4. Adevăratul *naufragiu* prin care se revelează Transcendența se obține doar prin *efortul de a da consistență durabilă sieși și la tot ceea ce e important și care în mod inevitabil se pierde*: în acest *declin* apare inevitabilitatea Transcendenței.

5. Naufragiul faptului de a fi e *cifră* a Transcendenței. Dacă *A-Tot-Cuprinzătorului* nu e faptul-de-a-fi, adică o ființă, se manifestă inevitabil ca neființa ființei, adică drept naufragiul ei.

6. *Resemnarea* este atitudinea *păcii*, și înseamnă primirea Ființei în *tăcerea* ei indescifrabilă.

7. Filosofia autentică e deschisă la *eșecul* existenței.

Martin Heidegger (1889-1976)

1. Fenomenologia este ontologie: ființa trebuie lăsată să se vadă în temporalitatea ei, fără a o conduce la principiile metafizice.

2. Ființa *nu este formă, prezență, obiect* (cum dorește ontologia clasică, de la Parmenide la Hegel și Nietzsche), care *blochează* devenirea, făcând istoria imposibilă. Nu este nici măcar *cel mai general concept comun* tuturor ființelor (căci tot ceva obiectiv ar fi). Ființa (orig. *essere*) este *diferența* de ființe (orig. *ente*).

3. «Diferența ontologică» dintre ființă (*essere*) și ființe (*ente*) este astfel încât ființa, fiind diferită de ființe, se configurează ca non-ființe, ca *Neant*: nu neantul absolut, ci neantul relativ sau transcendență față de ființe. *Neantul* fiind înțeles ca niciuna dintre determinările obiective (*Nec-ulla)* care sunt ființele.

4. Servindu-ne de o imagine: ființa este *lumina* care *lasă să transpară* ființele; este *arătarea* sau *apariția* ființelor. Fiind apariția însăși a ființelor, ființa se sustrage faptului de a apărea, precum lumina care, făcând posibilă vederea obiectelor, se sustrage vizibilității pentru că nu este un obiect. De aceea, ființa este adevărul: *alétheia*, ne-ascunderea (de la *léthe,* „ascundere").

N.B. Cu E. Severino, se poate intui o analogie între ființa lui Heidegger și conștiința transcendentală a lui Husserl, chiar dacă Heidegger refuză aspectul subiectivității, caracteristică conștiinței tanscendentale la Husserl.

5. Lăsând ființele să transpară, ființa *nu este fundament* și nici principiu, ci pură *finitudine* deschisă *posibilității* viitorului și, deci, sufletul *devenirii*.

6. Fiind faptul de a apărea al ființelor, ființa nu este ființele, dar este întotdeauna alături de ființe, împărtășindu-le finitudinea și, de aceea, ea însăși e o pură întâmplare istorică, un *eveniment*, fără o rațiune și un fundament.

7. Existența omului e *proiect* doar ca *înțelegere a ființei*, dincolo de ființe.

a. *Ființele* sunt obiect de *dominare* și al *tehnicii*.

b. *Ființa* e spațiul *libertății*, al *posibilității*, al *viitorului*.

8. *Ex-sistentia* omului este o *proiectare de sine*, deoarece e deschidere negarantată către viitor: *a-fi-în-lume* e un *a-fi-aruncat*, pură facticitate.

a. Existența *inautentică* este închidere asupra a ceea ce *omul deja este*, coincide cu *epoca metafizicii* și se extinde la *epoca tehnicii*. Este *nihilismul* ca *uitare* a ființei.

- Omul se adecvează la ceea ce *se spune, se face, se gândește* (de aceea, cuvânt= pălăvrăgeală; cultură = curiozitate; probleme = echivocuri) în mod *impersonal*.

- în acțiunea sa omul *se folosește* de lucruri, *științific obiectivizate*, ca de *instrumente*.

b. Existența *autentică* este *deschidere* spre *posibilitatea* radicală: către posibilitatea imposibilității care este moartea.

- «A-fi-pentru-moarte» (care nu este un *memento mori*) este deschiderea către proiectul propriului *naufragiu*, adică fără garanție de definitivitate și soliditate.

- Omul se consideră *păstor* și *nu patron al ființei*. Sentimentul care revelează acest mod este *angoasa* în fața autenticității devenirii, sentiment care nu are un remediu (nici măcar voința de putere a lui Nietzsche).

- *Să lași să fie* chiar și inautenticitatea devenirii determinate de tehnică este *autenticitate*.

- Faptul de *a lăsa să fie* este *înțelegerea* ființei care nu produce ființele, ci le *lasă să apară*.

Jean-Paul Sartre (1905-1980)

1. Existența este *conștiință*, «a fi pentru sine», care, pentru a lăsa să apară «ființa în sine», adică *lucrurile*, se *anulează*, este *neant*.

2. Ca nulitate, conștiința e și *libertate*, adică *a nu fi determinați*: suntem «condamnați» să alegem ceea ce nu va putea fi niciodată definitiv. Pentru faptul însuși că aleg să trăiesc, aleg tot ceea ce se întâmplă și sunt responsabil pentru asta.

3. Angoasa marchează eșecul la care toate proiectele și activitățile umane sunt supuse: fapt pentru care «e același lucru să te îmbeți în singurătate sau să guvernezi popoarele».

4. Unica filosofie pe care Sartre a recunoscut-o ca fiind validă (în ultima fază a gândirii sale) a fost marxismul, dar într-o formă corectă, prin care materialismul este dizolvat în existențialism.

Renașterea metafizicii

Renașterea gândirii strict metafizice în perioada contemporană a asumat două ipostaze teoretice: cea a redescoperirii gândirii lui Toma din Aquino și cea a reîntoarcerii riguroase la începutul clasic al metafizicii, Parmenide.

1. Renașterea gândirii tomiste este legată de trei nume fundamentale: Gilson, Maritain, Fabro.

a. Étienne **GILSON** (1884-1978), istoric al filosofiei medievale, a subliniat *diferențele* dintre metafizica lui Aristotel și *reelaborarea* pe care Toma din Aquino a făcut-o acestuia.

- Metafizica își găsește cadrul deplin de rigorizare tematică odată cu revelația iudeo-creștină: determinarea numelui lui Dumnezeu «Cel care este» (*Ex* 3,13), adică în termeni de *ființă*, conduce metafizica la deplina sa împlinire.

- Filosofia, după revelația creștină, pentru a fi filosofie adevărată, trebuie să se determine ca «filosofie creștină».

b. Jacques **MARITAIN** (1882-1973) face o distincție între *natura* și *statutul* filosofiei:

- Prin *natura* sau esența ei, filosofia și metafizica nu implică o *subalternare* structurală a revelației: atât procedeele, cât și conținuturile sunt autonome.

- Prin *statutul* sau condiția ei istorică, filosofia poate *indirect* să dobândească conținuturi importante din revelația însăși: de ex.: conceptul *creației din nimic* este revelat, dar poate să fie și întemeiat teoretic de rațiunea metafizică.

- Pe de altă parte, însă, statutul epistemologic particular al *filosofiei morale* (care trebuie să conducă acțiunea omului

situat în istorie către scopul său ultim), face ca ea să trebuiască să se *subalterneze* structural *revelației*, de unde poate singură să afle care este de fapt condiția actuală a omului (stare naturală decăzută și mântuită) și a adevăratului său scop ultim, cel supranatural.

c. Cornelio **FABRO** (1911-1995) subliniază importanța teoretică pe care noțiunea de *esse ut actus essendi* (ființa ca act de a fi) o are în cadrul metafizicii Sf. Toma, contrapusă accentuării *esențialiste* a Scolasticii Târzii și a ontologiei moderne. În același timp, el pune în lumină punctul de sprijin platonician al discursului metafizic la Sfântul Toma: doctrina *participării*.

2. Discursul teoretic al filosofiei *neoclasice* se caracterizează printr-o diferită *Revenire la Parmenide*.

a. Gustavo **BONTADINI** (1903-1990) revine la Parmenide, relevând în principiul său temelia întregii metafizici și criteriul pentru demonstrarea riguroasă a existenței lui Dumnezeu creator.

- Discursul *protologic* (sau primul discurs metafizic: Metafizica = Protologia) este discursul *riguros* cu privire la ființă, care recuperează pe o *cale foarte directă sau scurtă* (în comparație cu calea *lungă* a tomismului) figura teoretică a Dumnezeului creator.

- *Rigorizarea* probei existenței lui Dumnezeu se realizează prin *înlăturarea aparentei contradicții* a devenirii:

A) *Protocolul fenomenologic* atestă *devenirea* ca *anulare* a ființei.

B) *Protocolul logic* atestă ceea ce este *necessitas essendi et permanendi* a ființei conform principiului lui Parmenide: «ființa nu poate să nu fie».

C) *Concilierea dintre cele două protocoale*, incontestabile în sine, se face prin formularea *ad honorem* a principiului

lui Parmenide: *ființa nu poate fi la origine limitată de neființă*. Ceea ce echivalează cu a spune că *devenirea nu poate să fie originară*: acestea este principiul de creație.

D) Nu devenirea este înlăturată, ci aparenta contradicție a devenirii, datorată viziunii noastre abstracte și neconcrete asupra totalității ființei, care este chiar actul creator. Aspectul contradicției devenirii este rampa de lansare a inferenței meta-empirice a existenței Dumnezeului creator: actul *creator* se prezintă *empiric* ca *anulator* (= neființa ființei care apare în cadrul devenirii). Fiind totalitatea ființei, în actul creator devenirea este *salvată*.

E) *Transcendența* actului creator este cu privire la *imediatețea* datului empiric al devenirii, și nu cu privire la totalitatea ființei, care e perfect imanentă față de transparența pură a gândirii (lecția idealismului, deposedată de aspectul productiv al ființei din partea gândirii) și care este recuperată *prin* inferența dialectică în analizarea celor două protocoale.

F) *Nu există alteritate absolută* între Dumnezeul creator și lume: *unicul real este Dumnezeu*, creatorul (Dumnezeu + lume = Dumnezeu), cel care *pune* lumea ca fiind *alta*; însă tocmai pentru că este pusă ca fiind alta *nu este alta față de actul de a pune* și totul se rezolvă în a fi pusă (lumea este nimic în afara actului creator care este Dumnezeu însuși).

G) *Actul* anulator (= actul creator care pune ființa limitată de neființă), ce apare empiric în versantul său negativ (de unde și poticnirea teoretică și exigența depășirii meta-empirice), ca *act* este *pozitiv*.

b. Emanuele **SEVERINO** (n. 1929) revine la Parmenide într-un mod și mai radical, rezumând principiul parmenidian «ființa este iar neființa nu este», în sensul său cel mai originar: ființa nu este neființa.

BCU "LUCIAN BLAGA" CLUJ-NAPOCA UNIVERSITY LIBRARY

- *Legea ființei*, a oricărei ființe ca atare, e că *nu poate să nu fie*: este contradictorie identificarea dintre pozitiv și negativ.

- *Orice ființă*, chiar și cea mai neînsemnată și efemeră, cum ar fi o suflare, nu poate să nu fie: iar dacă nu poate să nu fie, e *veșnică*!

A) Eroarea care stă la baza concepției metafizice occidentale e «credința în devenire», adică acea *convingere* că lucrurile sunt nimic. *Nihilismul* e tiparul comun al pozițiilor filosofice ale Occidentului: «Gândul că lucrurile vin din nimic și tot acolo se întorc și ideea că lucrurile sunt nimic, mai exact că ființa este nimicul».

B) Severino denunță drept «Nebunie» această *interpretare* a devenirii: credința în devenire, ca oscilare a lucrurilor între ființă și neant, care pentru Occident este evidența originară.

• *Nebunie*, pentru că pune în raport de identitate ființa și neantul, pozitivul și negativul.

• *Interpretare*, pentru că nu se limitează la ceea ce constă, ci merge mai departe adăugând un plus care este injectat în mod greșit, adică pe baza unei erori.

C) «Principiul non contradicției (în formularea lui clasică: un lucru nu poate să fie și să nu fie în același timp și sub același aspect), principiu care se dorește a fi apărarea cea mai riguroasă a non-contradictorietății ființei, în realitate este el însuși forma cea mai rea a contradicției: este contradictoriu în sine pentru că admite *un timp* în care se dă acea identitate între ființă și neființă pe care de fapt principiul însuși al non contradicției intenționează să o respingă.

• Dacă un lucru nu poate în același timp să fie și să nu fie, asta înseamnă că poate să fie și să nu fie în timpuri diferite, adică că nu există contradicție în a admite un timp în care același lucru să poată și să nu fie.

• Însă numai dacă *lucrul* ar fi diferit de ființă ar putea să fie indiferent față de ființă și de neființă; și în consecință

această indiferență ar garanta non-contradictorietatea timpului în care lucrul nu este.

• Dar *lucrul* nu e ceva diferit de ființă! Dacă într-adevăr ar fi așa, el nu ar mai fi – *tertium non datur* – iar în momentul în care s-ar predica ființarea unui lucru, s-ar predica și ființarea neființei: ceea ce e contradictoriu! Dacă lucrul ar fi diferit de ființă, el nu ar fi; a spune că ceea-ce-nu-este *este*, implică o contradicție: este o identificare a pozitivului și a negativului.

• Nu există *un timp* în care lucrul poate să nu fie, pentru că acel timp sau clipă ar fi identitatea simultană a ființei și a neființei: deci exact situația pe care principiul non-contradicției o condamnă.

D) Așadar, nu se poate consimți la faptul ca lucrul să fie în timp, pentru că nu se poate consimți ca ființa să fie în timp. *Ființa ca ființă este, deci, eternă.*

E) În termeni *dialectici*, noțiunea de eternitate și de nedevenire a oricărui lucru existent se poate sintetiza prin secvența:

Ființa sau existentul e unit la origine cu altul său de sine =

= (a-fi-unit = a-*nu-fi*-altceva – ceea ce e diferit de *a-fi*-altceva) =

= orice determinare este negarea propriei negații, adică a propriei alterități și, deci, e întotdeauna cu ea: dacă „A ***nu este*** non A", „A ***este*** non non A", adică poartă în esența proprie compania celuilalt, adică a totalității sale, prin definiție intangibilă și inepuizabilă =

= imposibilitate ca existentul *să nu fie* =

= excluderea faptului de a deveni altceva diferit de existent=

= eternitate a existentului ca existent =

= relație originară între totalitatea existenților, situație care exclude astfel izolarea lor originară și, deci, devenirea lor altceva pentru a ieși din izolare =

= în mod necesar devenirea este adăugarea eternilor (existenți) în cercul apărerii =

= *rezultatul* devenirii conține *în totalitate* originea, începutul din care rezultă =

= originea nu trebuie să-şi anuleze propria existență concretă pentru a deveni altceva =

= de ex.: nu poate apărea faptul că lemnul este cenuşă, sau că acelaşi lucru (=substratul permanent) este şi lemn şi cenuşă totodată. Dar acel etern, care este lemnul, *continuă să apară* atunci când începe să apară acel etern care este cenuşa (= când apare cenuşa, nu apare şi nu poate să apară că lemnul *este încă lemn*, ci apare tot lemnul) =

= «memoria» nu păstrează licăririle trecutului, dar îl arată intact, în al său a-fi-ceea-ce dintotdeauna şi pentru totdeauna este el.

F) *Devenirea* trebuie înțeleasă ca «procesul revelării imutabilului»: ea nu este o venire din nimic şi o reîntoarcere în nimic a lucrurilor, ci *apărere şi dispărere* – în orizontul experienței noastre – *a ceea ce e etern.*

• Orizontul apărerii, în care intră şi din care ies eternii, este condiția devenirii şi implică situația de contradicție care este omul: apărerea finită a infinitului.

• Dar trebuie să spunem că există şi o apărere infinită a infinitului, adică cea de la care apărerea fiecărui existent în sine nu se eschivează niciodată, şi datorită căreia apărerea finită a infinitului este înlăturată: aceasta este Bucuria, care este Inconştientul (nu în sens psihanalitic, ci gnoseologic) omului.

G) Creştinismul aparține Nebuniei Occidentului; dar dacă ar accepta adevărul ființei, adică eternitatea totalității, s-ar putea prezenta în fața tribunalului adevărului ființei ca *problemă* (*posibilitate* de a fi însuşi fondul Adevărului) şi nu ca Nebunie curată. Acest lucru rămâne o problemă.

BCU "ION CREANGĂ" UNIVERSITY LIBRARY

INDICE DE NUME

A
Abelard 66, 70, 74, 75
Albinos din Smirna 59
Alexandru din Afrodisia 49, 88
Alexandru Macedon 58
Ammonius Saccas 60
Anaximandru 13, 14, 170
Anaximene 14, 23
Anaxogora 20, 21, 23
Annikeris 53
Anselm 66, 71, 75, 115
Antiphon 23, 25
Antiochos din Ascalon 59
Antistene 28, 29, 53
Arcesilaus 59
Archelaus 22, 27
Ardigò 147
Aristip 28, 29, 53
Aristotel 10, 20, 34, 40, 41-52, 53, 54, 55, 56, 59, 60, 63, 67, 75, 76, 79, 81, 88, 92, 93, 102, 103, 163, 173
Augustin din Hippona 140
Avenarius 147
Averroes - Ibn Rushd 76
Avicenna – Ibn Sina 75

B
Bacon, Francis 92, 93, 161
Baumgarten 110
Beccaria 110
Bentham 110, 146
Bergson 155
Berkeley 98, 107, 158
Bernard de Chartres 72, 87
Bernard de Clairvaux 73
Bernardino Telesio 90
Boethius 66, 67, 74
Bolzano 163
Bonaventura 66, 81-82
Bontadini 174
Bradley 156
Brentano 163
Budha 127
Burckhardt 86
Burdach 86
Butler 110

C
Cabanis 144
Callicles 23
Campanella 91-92
Carnap 167
Carneades 59
Cassier 86, 157
Cohen 156
Comte 144-145
Copernic 93
Cosimo de' Medici 88
Cousin 143
Critias 23, 26
Croce 157
Cusanus 89-90, 91

BU IASI - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

D
De Bonald 143
De Tracy 144
Democrit 20, 22
Descartes 11, 91, 93-97, 98, 102, 106, 115, 118, 162, 163
Dewey 161
Dilthey 86, 159
Diodoros Cronos 31, 54
Diogene din Sinope 53
Diogenes din Apolonia 22, 27

E
Eckhart 66, 84-85
Empedocle 20, 21
Engels 150
Epicur 54-55
Epimenides 168
Eubulide 31, 54
Euclid 28, 30, 54

F
Fabro 173, 174
Fedon 28, 30
Fichte 119, 120
Ficino 88
Fourier 144
Frege 165
Fries 130

G
Galilei 11, 88, 93, 94
Galluppi 139
Genovesi 110
Gentile 157
Geulinx 98, 104
Gilbert de la Porrée 72
Gilson 173
Gioberti 140
Giordano Bruno 90
Gödel 167
Goethe 118
Gorgias 23, 24, 25
Guillaume de Champeaux 74

H
Hartmann 164
Hegel 15, 124-130, 148, 157, 170
Hegesias 53
Heidegger 170, 171
Heraclit 10, 13, 14, 15, 21, 127, 170
Herbart 130, 148
Herder 118
Hippias 23,25
Hobbes 101
Horațiu 28
Hörderlin 118
Hugo din Saint Victor 72
Hume 108-109, 114
Husserl 162, 163, 169, 171
Hutcheson 110

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I
Ioan Duns Scotus 66, 82-83
Ioan Scotus Eriugena 66, 67-69, 142
Ioan, apostol 68
Isus Cristos 68, 73, 81, 90, 132
Iustin 65
Iustinian 75

J
Jacobi 118
James 161
Jaspers 169

K
Kant 11, 111-118, 126, 139
Kirkegaard 148, 152-153, 169

L
Lamennais 143
Leibniz 98, 102-106, 112, 115, 121
Lenin 152
Leopardi 118, 139
Lessing 110
Leucip 20,22
Locke 101-102
Lorenzo Magnificul 88
Lucretius 55

M
Mach 147, 164-165
Maine de Brian 144
Malebranche 98
Mandeville 110
Marc Aureliu 56
Maritain 173
Marx 149-152
Mazzini 140
Meinong 163
Melissos 17, 20
Moise Maimonide 76
Moleschott 147

N
Natorp 156
Neurath 167, 168
Newton 93, 111, 112
Nietzsche 148, 153-154, 169, 170, 172
Novalis 118

O
Owen 144

P
Parmenide 17, 18, 20, 42, 127, 170, 173, 174, 175
Pascal 98, 161
Paul, apostol 122
Petru Damian, Sfânt 71
Philolaos 16
Philon din Larissa 59
Pico della Mirandola 87, 88

BUCHAREST CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Peirce 161
Piero della Francesca 87
Pitagora 16, 92
Platon 10, 23, 29, 31-41, 52, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 72, 75, 76, 79, 84, 88, 92, 133, 174
Plaut 101
Plotin 60, 88
Poliziano 88
Pomponazzi 88
Popper 168
Porfir 60, 63, 67, 74
Proclos 60, 64
Prodicos 23, 24, 25, 29
Protagoras 23, 25, 30
Proudhon 144
Pseudo-Dionisie Areopagitul 67, 87
Ptolemeu 93
Pyrrhon din Elis 58, 59

R
Rafael 88
Reid 109, 139
Richard din Saint Victor 73
Romagnosi 139
Roscelin din Compiègne 70, 74
Rosmini 140
Rousseau 110
Royce 156
Russel 166

S
Saint-Simon 144
Sartre 172, 173
Scheler 164
Schelling 120-124
Schiller 118
Schlegel 118
Schlick 167
Schopenhauer 131-139, 148
Scotus Eriugena 66, 67, 68, 69, 142
Seneca 56
Severino 171, 175, 176
Shaftesbury 110
Smith 110
Socrate 16, 22, 26-29, 30, 31, 32, 92, 154
Spencer 146, 147
Spengler 160
Speussipos 53
Spinoza 98, 99-100, 120,121, 124, 134
Stilpon 31, 54
Stirner 149
Straton 53
Strauss, D. F. 148
Stuart Mill 146

T
Thales 13
Teodor 54
Teofrast 53
Tertulian 65
Thierry de Chartres 72

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Tolland 110
Toma din Aquino 9, 65, 66, 67, 75, 76-81, 87, 140, 173, 174
Thrasymacos 23, 26

V
Valla 88
Vico 98, 106-107
Vogt 147
Voltaire 110

W
Weber 160
William de Ockham 66, 83
Wittgenstein 165-166, 167
Wolff 110

X
Xenocrates 53
Xenofan 17

Z
Zenon din Citium 55, 57
Zenon din Elea 17, 18, 31

B C.U "M. EMINESCU" IASI

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

2011/1392
15

COMPENDIU DE ISTORIA FILOSOFIEI

Acest compendiu de ISTORIA FILOSOFIEI îşi propune să prezinte în mod sintetic, dar esenţial, atât gândirea fiecărui autor în parte, cât şi întregul itinerar istoric al gândirii filosofice, totul sub forma unei structurări teoretice de bază.
Lucrarea oferă astfel un INSTRUMENT PRACTIC de încadrare esenţială a reflecţiei fiecărui gânditor, precum şi a conexiunilor teoretice care întrepătrund diferitele sisteme filosofice expuse în compendiu. Obiectivul este acela de a ajuta studentul să-şi însuşească o privire sinoptică a filosofării în istorie şi de a-l însoţi în munca de învăţare.

Giuseppe BARZAGHI o.p. este preot dominican. Născut la Monza (MI) la 5 martie 1958, este doctor în filosofie al Universităţii Catolice din Milano şi doctor în teologie (Universitatea Pontificală Sf. Toma de Aquino din Roma). Profesor de teologie fundamentală la Facultatea Teologică din Emilia Romagna şi de filosofie teoretică la Institutul Filosofic Dominican din Bologna, este asociat al Academiei Pontificale Sf. Toma de Aquino şi conducător al revistei *Divus Thomas*.

ISBN 978-973-1891-36-1

BCU IAŞI CENTRALA UNIVERSITARĂ